

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

XIX. YÜZYILDA NIŞ SANCAĞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mead OSMANİ

BURSA - 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

XIX. YÜZYILDA NİŞ SANCAĞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mead OSMANİ

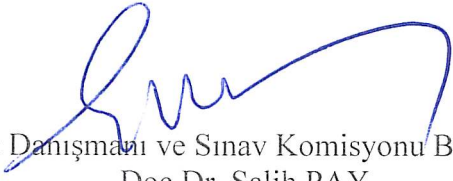
Danışman
Doç. Dr. Salih PAY

BURSA - 2011

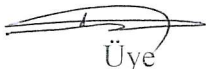
TEZ ONAY SAYFASI

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 700922012 numaralı Mead OSMANİ'nin hazırladığı "XIX. Yüzyılda Niş Sancağı" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 24/08/2011 Çarşamba günü 14⁰⁰-15³⁰ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Doç.Dr. Salih PAY
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi Öğretim Üyesi

Üye
Doç.Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi Öğretim Üyesi

Üye
Yard.Doç. Dr. Muhammed TARAKÇI
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

24/08/2011

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Mead OSMANİ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatlar
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :
Mezuniyet Tarihi : / / 2011
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Salih PAY

XIX. YÜZYILDA NİŞ SANCAĞI

“XIX. yüzyılda Niş Sancağı” konulu çalışmanın giriş kısmında öncelikle araştırmanın amacı ve önemi belirtilmiş, sonra konu ile ilgili kaynak tanıtımı yapılmış ve son olarak da Niş tarihiyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Niş Sancağı’ndaki idari yapı, nüfus ve yerleşimden; ikinci bölümde dini ve sosyal yapılardan; üçüncü bölümde ise on dokuzuncu yüzyılda Balkanları etkileyen olaylar ve büyük güçlerin, özellikle de Rusya’nın baskısıyla Osmanlı İmparatorluğunun Niş’i Sırbistan’a bırakmak zorunda kalmasından söz edilmiştir.

Bugün Sırbistan topraklarında kalan Niş, Roma ve Bizans döneminde Naissus olarak bilinmekte olup, büyük öneme sahip bir yerdi. Osmanlı İmparatorluğu idaresinde beş asır kaldı. On dokuzuncu yüzyılda Balkanları etkileyen tarihi olaylar ve gelişmeler nedeniyle Osmanlı idaresinden çıktı. Niş, 1878 yılında Osmanlı-Rus savaşından sonra yapılan Berlin Barış Antlaşması ile Sırbistan’a bağlandı.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Balkanlar, Sırbistan, Niş, Sırp İsyanları

ABSTRACT

Name and Surname : Mead OSMANI
University : Uludag University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : History of Islam and Islamic Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date : / / 2011
Supervisor (s) : Assoc. Prof. Salih PAY

THE PROVINCE OF NISH IN THE XIX CENTURY

In the introduction of this essay we noted shortly some basic information about the importance and the purpose of the study. Then has been given data of the main references of the study and also some information of pre-Ottoman and Ottoman ruling period of Nish.

In the first chapter is discussed the administration, localization and the demographic situation in the province of Nish. Second chapter is focused on religious and social formation of Nish. In the third chapter has been given information on the wars of XIX century and the leaving of Nish by Ottoman Empire to Serbia caused by the pressure of Great Powers and especially by Russia.

Nish, which today takes place in the territory of Serbia, was known as Naissus in the Roman period. It had been for a long time under the Byzantine rule and also five centuries under the Ottoman governance and lastly split by it in the nineteenth century. In the Berlin pact held after the Russian-Ottoman war in 1878, Nish has been given to Serbia.

Key Words: Ottoman, Balkans, Serbia, Nish, Serbian Rebellions.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden itibaren Rumeli'ye ayrı bir önem vermiş ve bu durum, Balkanların Osmanlı idaresinden çıkmasına kadar hiç bir zaman azalmamıştır. Ayrıca Türkiye'nin, son zamanlarda Rumeli'de Osmanlı kültüründen önemli izler taşıyan Balkan halklarına ayrı bir ilgi göstermesi, onun, Osmanlılar'ın Balkanlara yönelik tarihi misyonunu devam ettirdiğinin önemli göstergelerinden biridir

Türkiye'de Balkanlar üzerinde yapılan çalışmalar henüz hak ettiği yoğunluğa ulaşamamıştır. Bununla birlikte son zamanlarda yerel tarih çalışmalarında önemli artışlar da gözlemlenmektedir.

Araştırma konusunu oluşturan “XIX. yüzyılda Niş Sancağı” adlı çalışma, Niş'in, Osmanlı Devleti'nden ayrılma sürecini merkeze almıştır. Balkan kökenli olmam ve hala o coğrafyada yaşamaya devam etmem, böyle bir konuyu tercih etmemde etkili olmuştur.

Çalışmada döneme ait salnamalara ek olarak Arnavutça ve Sırpça yazılmış eserlerden de yararlanılmaya çalışılmıştır.

Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı ve öneminden söz edildi. Daha sonra konuyla ilgili kullanılan kaynaklar tanıtıldı.

Birinci bölümde Niş Sancağı'nın idari yapısı, nüfusu, etnik ve dini durumundan; ikinci bölümde dini ve sosyal yapılardan; üçüncü bölümde ise on dokuzuncu yüzyılda Balkanları etkileyen olaylar ve büyük güçlerin, özellikle de Rusya'nın baskısıyla Osmanlı İmparatorluğunun Niş'i Sırbistan'a bırakmak zorunda kalmasından söz edilmiştir.

Bu çalışmayı hazırlarken geçen süre içinde bizden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Türkiye Diyanet Vakfı'na, hocalarım, arkadaşlarıma ve tabii ki çok kıymetli ve değerli aileme ayrı ayrı teşekkür borçluyum. Ayrıca bu araştırmanın ortaya çıkmasında hiçbir fedakarlıktan geri durmayan tez danışmanım Doç. Dr. Salih Pay'a verdiği fikirler ve teknik ayrıntılardaki katkılarından dolayı müteşekkirim.

Mead Osmani
Bursa, 2011

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
I. KAYNAKLAR.....	2
A. SALNAMELER	2
B. DİĞER ESERLER.....	4
II. OSMANLI ÖNCESİ NİŞ	8
A. “NİŞ” İSMİNİN MENŞEİ ve YAZILIŞLARI	8
B. OSMANLI HAKİMİYETİNE KADAR NİŞ	9
C. NİŞ’İN OSMANLI HAKİMİYETİNE GEÇİŞİ.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARİ VE SOSYAL YAPI

I. İDARİ YAPI.....	23
II. YERLEŞME VE NÜFUS	27
A. SANCAK NÜFUSU.....	28
1. Müslümanlar	29
2. Gayrimüslimler	29
a. Hıristiyanlar.....	29
b. Yahudiler.....	30
b. Diğerleri	30
B. ŞEHİRLERDEKİ NÜFUS	30
1. Niş.....	30
2. Leskofça (Leskovac)	34
3. Şehirköy - Şarköy (Pirot).....	35
4. İvranya (Vranje)	36
5. Ürgüp (Prokuple, Toplitse).....	37

C. KÖYLERDEKİ NÜFUS	37
---------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA NİŞ SANCAĞI

I. DİNİ VE SOSYAL YAPILAR	39
A. CAMİ ve MESCİTLER.....	39
1. Leskofça (Leskovac) Kasabasındakiler	41
2. Şarköy-Şehirköy (Piro) Kasabasındakiler	41
3. İvranya (Vranje) Kasabasındakiler	41
4. Ürgüp (Prokuplje) Kasabasındakiler	42
B. MEKTEP VE MEDRESELER.....	42
C. TEKKE, ZAVİYE ve TÜRBELER.....	43
D. HAMAM ve ÇEŞMELER.....	43
E. İMARET ve HANLAR	44
G. DİĞERLERİ	44
1. Mahalleler	44
2. Kale ve Köprüler	44
a. Kaleler	44
b. Köprüler	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA NİŞ SANCAĞINI ETKİLEYEN OLAYLAR

I. PANSLAVİZM	49
A. PANSLAVİZMİN DOĞUŞU	49
B. PANSLAVİZMİN ETKİN OLMAYA BAŞLAMASI	51
II. İSYANLAR.....	56
A. SIRP İSYANLARI	56
B. ARNAVUT İSYANLARI.....	61
III. SAVAŞLAR.....	66
A. OSMANLI - SIRP SAVAŞLARI.....	66
B. OSMANLI-RUS SAVAŞLARI	69
1. İlk Osmanlı-Rus Savaşları.....	69
2. 1806 - 1812 Osmanlı-Rus Savaşı	73
3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)	79

IV. SÜRGÜNLER VE ZULÜMLER	82
A. SÜRGÜNLER	82
B. SİVİL HALKA YAPILAN ZULÜMLER.....	86
C. SÜRGÜNÜN BİLANÇOSU	89
V. ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR.....	91
A. AYASTEFANOS ANTLAŞMASI	91
1. Antlaşmanın Maddeleri	92
2. Antlaşmanın Sonuçları	92
B. BERLİN KONGRESİ	93
1. Antlaşmanın Maddeleri	94
2. Antlaşmanın Sonuçları	95
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	99
A. KİTAPLAR.....	99
B. MAKALELER.....	102
EKLER	105
EK 1. HARİTALAR	105
Harita 1: Osmanlı Haritasında Niş.....	105
Harita 2: Sırbistan Haritasında Niş.....	106
EK 2. NİŞ'DEN FOTOĞRAFLAR	107
Fotoğraf 1: Niş Kalesi.....	107
Fotoğraf 2: Niş Kalesi.....	107
Fotoğraf 3: Niş Kalesi İçindeki Cephanelik	108
Fotoğraf 4: Niş Kalesi İçindeki Cami.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	109

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a. g. e.	Adı Geçen Eser
a. g. m.	Adı Geçen Makale
a. g. md.	Adı Geçen Madde
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
haz.	Hazırlayan
T. T. K	Türk Tarihi Kurumu
md.	Madde
ts.	Tarihsiz
s.	Sayfa
Yay.	Yayınevi
T. D. V.	Türkiye Diyanet Vakfı
M. E. B.	Milli Eğitim Basımevi
y. y	Yüzyıl
T. T. K.	Türk Tarih Kurumu
H.	Hicri
M.	Miladi
m.s	Milad'tan sonra
vs.	Vesaire
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi

GİRİŞ

Osmanlı devlet yapısının en eski idari birimlerinden biri sancaklardır. Aşağıda da detaylı bir şekilde ele alınacak olan sancak, Osmanlı döneminde genel olarak taşra bölgelerinin idare sistemini tanımlayan bir kavramdır. Bu araştırmada Osmanlı idaresinde önemli bir yere sahip sancaklardan biri olan Niş Sancağı hakkında bilgi sunulmaya ve özellikle de XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nden ayrılma sürecinde, Niş'de meydana gelen önemli olaylar irdelenmeye çalışılacaktır.

Niş, Roma İmparatorluğu devrinde *Naissus* olarak bilinen önemli bir şehir merkezi olup, Via Egnatia denilen meşhur yolları birleştiren bir coğrafi konuma sahipti. Şehir, daha sonraları Bizans ve Osmanlı döneminde olduğu gibi günümüzde de bu önemini koruyarak devam ettirmektedir. Niş, diğer dönemlerde olduğu üzere Osmanlı devrinde de birçok tarihi olayın ve gelişmenin yaşandığı bir coğrafyadır. Şehir, Osmanlı idaresinde bir dönem sancak merkezi olarak yapılandırıldı. Niş'in de içinde yer aldığı bölge, beş asır boyunca Osmanlı idaresi altında kaldı. Bu da Niş'in, aynı devlete bağlı olarak hayatiyetini idame ettirdiği en uzun süredir.

Niş, Osmanlı idaresi altında önceleri Semendire'ye bağlı kaza durumundaydı. 1839'da yeni idari teşkilatın gereği olarak vilayet haline getirildi ve buraya Vasıf Paşa vali olarak atandı. Sofya, Smakov ve Köstendil de daha sonra Niş'e bağlandı. Ardından isyan hareketleri sebebiyle idari durumunda değişiklik yapılan Niş, vilayet statüsünü yitirdi. Bununla birlikte daha sonraki dönemlerde yapılan teftişler sonucunda tekrar vilayet olma özelliğini kazandı (1861). Bu sefer de Midhat Paşa şehrin valisi tayin edildi. Midhat Paşa'nın valiliği döneminde Niş ve yöresinde önemli sayılabilecek birtakım reformlar gerçekleştirildi. 1864 yılında vilayet nizamnamesinin çıkartılmasıyla Silistre, Vidin ve Niş birleştirilerek Tuna Vilayeti oluşturuldu. 1876'da Bulgar isyanları sırasında son düzenleme yeniden gözden geçirilip Niş'in Üsküp ile Sofya'ya bağlanması öngörülüyse de çıkan savaş yüzünden bu idari yapılanma yürürlüğe geçirilemedi.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Balkanlar'da başlayan isyanlar yüzünden bu bölgede önemli idari ve coğrafi değişiklikler yaşandı. Bu şiddetli ve kanlı dönemde büyük acıların

yaşandığı, halkının tamamının sürgüne zorlandığı ve ağır bedeller ödetildiği bölgelerden biri de Niş Sancağı'dır. Yine bu sancak, Balkanlar'da Osmanlı idaresinden kopartılan ve devamında diğer yerlerin de elden kayıp gitmesine yol açan bir bölge olma özelliğine de sahiptir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Avrupa'da bozulan kuvvet dengelerinin doğal bir sonucu olarak meydana gelmişti. Balkanlar'da patlayan Sırp, Karadağ ve Bulgar isyanları, dini dayanışma yanında siyaseten panslavist programı da uygulama aşamasına soktu. Buna göre Rusya bütün Avrupa'nın karşı çıkmasına rağmen önce kendi istediği şekilde Ayastefanos'ta ve nihayet Berlin'de yapılan barış antlaşmasıyla Romanya adıyla ortaya çıkan Tuna prenslikleri dahil olmak üzere bu üç devletin bağımsızlığını sağladı.

Bu çalışmanın temel amacı hem yakın tarih olarak adlandırılabilir bir dönemde meydana gelen olayları kavramak, hem de bu bilgiler ışığında Balkan coğrafyasında yaşanan aktüel problemleri anlamaya çalışarak daha güzel bir gelecek inşasına mütevazı bir katkı sunmaktır. Konuyu önemli kılan sebeplerden biri de araştırmanın, Türkçe yapılmış ilk çalışma olmasıdır. Ayrıca Balkan dillerinde yapılan benzeri çalışmalarda kullanılan kaynakların yetersiz kaldığı ve özellikle de Sırp araştırmacıların önyargılı davrandığı gerçeğini kanıtlar mahiyette olması, çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.

Konuyla ilgili kullanılan temel kaynaklar, tarihteki önemli olayları özetleyen, dönemin kurumları ve hal tercümeleleri gibi çeşitli konularda nihai durum hakkında bilgi sunan salnamelerdir. Ayrıca Niş hakkında bilgi edinmek amacıyla gelen araştırmacıların kaleme aldığı seyahatnameler de çalışmaya önemli katkı sağlayan kaynaklar arasındadır.

Bunun yanı sıra konu ile ilgili Türkçe ve bölgede konuşulan diller olan Arnavutça ve Sırpça dilinde yazılmış eserlerden ikincil kaynaklar olarak faydalanılmıştır. Yararlanılan eserlerin bir kısmı spesifik kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle bu nitelikteki eserler, *kaynaklar* adıyla ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

I. KAYNAKLAR

A. SALNAMELER

Niş Sancağı'nın XIX. yüzyıldaki durumu hakkında temel kaynak olarak salnameler kabul edilebilir. Çünkü XIX. yüzyılda Niş Sancağı ile ilgili bilgilerin neredeyse tamamı

Tuna, Prizren ve Kosova vilayetlerine ait salnamelerde bulunmaktadır. 1867-1876 yılları arasında Tuna Vilayeti ile ilgili on adet salname vardır¹. Bunlar da Tuna Vilayet Matbaası'nda yayınlanmıştır². Niş Sancağı ile ilgili bazı bilgilere Prizren Vilayeti salnameleri ile 1877 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesi'nden de ulaşmak mümkündür³.

Salnameler, Osmanlı Devleti'nin son dönem sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik mirasını aydınlatması bakımından en önemli kaynaklardandır. Genel olarak bir senelik hadiseleri topluca göstermek üzere düzenlenmiş eserler için kullanılan bir tabir olup, Türkçeye ilk defa Tanzimat'tan sonra girmiştir⁴. Salname, geçmiş yıllardaki önemli olayları özetleyen ve sözkonusu dönemin kurumları ve hal tercümeleri gibi çeşitli konuların son durumu hakkında bilgi veren eserdir. Salnameler arasında özel bir mevzu ve amaç ile hazırlanmış olanlar da vardır. Salname, farsça *sal* (yıl) ve *name* (mektup, kitap) kelimelerinden oluşmuştur. Aynı manada *nav-sal* kelimesi de kullanılır. Bunlar Türkçede “yıllık” kelimesi ile karşılır. Salname kelimesi zaman zaman “almanak” ve “takvim” kelimesiyle karıştırılmaktadır. Aslında “her hangi bir şeyin doğru yerini gösterme” manasını taşıyan takvim, günlerin, ayların, mevsimlerin, yılların ve bayramların bir cetvelidir. Almanak ise, salnameye çok yakın, fakat onun mevzuları yanında halka hitap etme sebebiyle ev idaresi, oyunlar, sağlıkla ilgili öğütler, fıkralar ve mizahi resimler gibi her şeye yer veren eserlerdir⁵.

Salnameler 1863-1922 tarihleri arasındaki 75 senelik zaman diliminde yayınlanmıştır. Bu yıllar arasında Osmanlı tarihi, idari teşkilatı, müesseseleri, şahıs biyografileri, ilmi, iktisadi, siyasi, askeri, kültürel ve diğer sahalardaki çok önemli bilgileri içermektedir. Salnameler devlet salnameleri, vilayet salnameleri, nezaret salnameleri ve özel salnameler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

¹ Slavka Draganova, **Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2006, s. 17.

² Mehmet Çelik, **Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868**, Libra Kitapçılık Yay., İstanbul, 2010, s. 94.

³ Sabit, Uka, **Shperngulja e Shqipetareve nga Serbia Jugore Me 1877-1878 dhe Vendosja e Tyre ne Rrafshin e Kosoves**, Zeri Yay., Prishtine, 1991, s. 78.

⁴ H.Yıldırım, Ağanoğlu, **1896 (H. 1314) Kosova Vilayet Salnâmesi**, 1. b., Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul, 2000, s. XV.

⁵ “*sâl-nâme*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. X., M.E.B. Yay., İstanbul, 1978, s. 134.

Vilayet salnameleri, ilgili vilayetin idari bölünüşü, memur listeleri, mahalli tarih, coğrafya, eski eserler, ticari ve ekonomik faaliyetler, sanayi nüfus, okullar, kütüphaneler vb. gibi pek çok bilgiyi içermektedir. Vilayet kelimesi Osmanlı Devleti'nin son döneminde *eyalet* manasında, sancak kelimesi ise günümüzdeki *il* manasında kullanılmıştır⁶. Vilayet salnamelerinin hazırlanmasında Halep mektupçusu İbrahim Halet Bey'in yayımladığı *Fihrist-i Vilayet-i Haleb* adlı salname örnek alındı. İlk eyalet Salnamesi Saraybosna'da *Salname-i Vilayet-i Bosna* adıyla 1283/1862 yılında neşredildi. Bunu Halep 1284/1863, Konya 1285/1864, Suriye 1285/1864 ve Tuna 1285/1864 eyaletlerine ait salnameler izledi⁷. Beyrut Valiliği'nin 1333-1335/1915-1917 yıllarında yayımladığı salnameler ile Bolu Livalığı'nın 1337-1338/1921-1922 yıllarında yayımladığı ve mali konuları içiren salnameler Osmanlı eyaletlerinde yayınlanan son salnamelerdir.

Vilayet salnameleri, neşredildikleri dönem içerisinde vilayet idari teşkilatında meydana gelen gelişmelerin takip edilmesi bakımından önemli birer kaynaktır. Bunlarda vilayete bağlı sancak ve kazalardaki Müslüman ve gayrimüslim okulları ve idarecileriyle öğretmen ve öğrenci sayısı hakkında bilgilerin yanı sıra bazı okulların resimlerine de yer verilmiştir. Uzun süre neşrine devam edilmiş vilayet salnamelerinde vilayetlerdeki su, gaz, demiryolu ve tramvay şirketleri, vilayet dahilindeki cami, medrese, tekke, imaret, kahvehane, hamam, han, hastane, bedesten gibi yapılar, ticari müesseseler, fuarlar, zirai üretim, hayvancılık, tarım arazileri, postaneler ve telgraf merkezleri gibi vilayetin iktisadi ve ticari durumuna dair önemli bilgiler ve istatistikler bulunmaktadır. Vilayet salnamelerinde nüfusun sancak ve kazalara göre dağılımının yanı sıra cinsiyet ve milletlere göre taksimi de gösterilmiştir⁸.

B. DİĞER ESERLER

Bu çalışmaya kaynaklık eden diğer bir eser türü de konu ile ilgili yazılmış ve yayınlanmış araştırmalardır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s. XV.

⁷ Bilgin Aydın, "Salname", **İslâm Ansiklopedisi**, C. XXXVI, T.D.V. Yay., İstanbul, 2009, s. 53.

⁸ Bilgin, a.g.md., C. XXXVI, s. 53.

1. Sabit Uka'nın⁹ *Debimi i Shqipetareve nga Sanxhaku i Nishit dhe Vendosja e Tyre ne Kosove 1878-1912* (1878-1912 Yılları Arasında Arnavutların Niş Sancağı'ndan Sürgün Edilmeleri ve Kosova'ya Yerleşmeleri), C. I-II, Prishtine, 1994; *Debimi i Shqipetareve nga Sanxhaku i Nishit dhe Vendosja e Tyre ne Kosove 1878-1912* (1878-1912 Yılları Arasında Arnavutların Niş Sancağı'ndan Sürgün Edilmeleri ve Kosova'ya Yerleşmeleri), C. III, Prishtine, 1994; *Jeta dhe Veprimtaria e Shqipetareve te Sanxhakut te Nishit 1912* (1912'ye Kadar Niş Sancağı'nda Arnavutların Yaşam ve Faaliyetleri), C. 4, Prishtine, 1995; *Gjurme mbi Shqipetaret e Sanxhakut te Nishit Deri me 1912* (1912'ye Kadar Niş Sancağı'nda Arnavutlar'ın İzleri), C. 5, Prishtine, 1995; *Te Dhena te Pergjitheshme Historike-per Shqipetaret e Sanxhakut te Nishit* (Niş Sancağı'nda Yaşayan Arnavutların Genel Tarih Bilgileri), C. 6, Prishtine, 2004; *Gjurme Onomastike ne Hapsiren e Ilirikut me Veshtrim te Posaçem ne ate te Dardanise ku İshte Edhe Sanxhaku i Nishit* (Dardanların Niş Sancağı'nı Kapsayan İirik Sahalarında ve Özel İncelemede Onomastik İzleri), C. 7, Prishtine, 2005 ve *E Drejta mbi Vatrat dhe Pasurite Reale dhe Autoktone nuk Vjetrohët- te Dhena ne Forme Rezimeje* (Yerli ve Hakiki Mülk ve Mallara Ait Haklar Kaybolmaz – Özet Şeklinde Bilgiler Verilmiştir), C. 8, Prishtine, 2004 adlarındaki eserleri.

Niş Sancak tarihi üzerine oldukça zengin malzemeler bulunan bu eseri merhum Sabit Uka belki amatörce bir ruhla kaleme almıştı. Fakat çok değerli bilgiler ortaya koydu. O, daha çok Niş'in XIX. ve XX. yüzyıldaki tarihi üzerinde yoğunlaştı. Niş'in ilk ve Orta çağlardaki tarihi geniş bir şekilde anlatıldığı halde, Osmanlı devrinin son dönemleri üzerinde daha fazla durdu. Ancak yazar Osmanlıca'yı yeterince bilmediği için, Osmanlı arşivlerinde bulunan vesikaları pek değerlendirememiş; daha çok tercümelerden faydalanmıştır. Uka, Sırbistan'da ve Kosova'da bulunan arşiv belgeleri, kütüphaneler ve başka dillerde yapılan çalışmalardan faydalandı. Öte yandan halk arasında nakledilen

⁹ Sabit Uka, Niş Sancağı'yla ilgili en önemli araştırmacılarından birisidir. Ailesi Niş Sancağı'nda yaşarken 1877-1878 yılları arasında yapılan sürgünler sebebiyle Niş'i terk etmek zorunda kalıp Kosova'ya yerleşti. Uka, 5 Kasım 1920'de Kosova'da Prishtine yakınlarında Büyük Sllatina (Sllatina e madhe) köyünde doğdu. İlkokulu köyünde, ortaokulu ise İpek'te (Peja) bitirdi. 1955'de Pedagoji Yüksek Okulu ve Niş'de Tarih-Coğrafya Bölümü'nden, 1967'de Üsküp'te Filozofi Fakültesi Tarih Bölümü'nden ve 1974'de ise Prishtine Üniversitesi Filoloji Fakültesi İngilizce Bölümü'nden mezun oldu. 1979'da aynı bölümde master yaptı. Bu yıllara kadar birçok önemli dergilerde makaleler yazdı. 1993'te "Prishtine'de 1877-1878-1912 Yılları Arasında Niş Sancağı'nda Arnavutlar'ın Yerleşmeleri ve Konumu" adlı doktora tez çalışması ile mezun oldu. Niş'le ilgili 8 ciltlik bir kitap ile pek çok makale yazmıştır. Sabit Uka 02 Eylül 2006'da vefat etmiştir.

birtakım rivayetleri de toplamaya gayret gösterdi. Bu bağlamda özellikle Kosova'da bulunan Niş muhacirlerinden çok faydalandı. Eserlerinde Niş Sancağı'nın tarihi ve kültürüyle ilgili birçok önemli istatistiki bilgiler vardır.

2 - Yusuf Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, İstanbul, 2004.

Yazar, bu kitapta Sırbistan'la ilgili, özellikle de Semendri Sancağı ve Belgrad hakkında önemli bilgi vermiştir. Kitapta, Niş Sancağı'nın Osmanlı hakimiyetinde olduğu dönemdeki nüfus sayımı anlatılmış daha sonra da Sırbistan'da ortaya çıkan isyanlara yer verilmiştir.

3 - Mehmet Çelik, *Balkan'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868*, İstanbul, 2010.

Yazar bu çalışmada Midhat Paşa'nın önce Niş valiliğinden evvelki hayatı ve kariyerini, sonra da Niş valiliği döneminde (1861-1864) yaptığı faaliyetleri zikretmiştir. Diğer bölümlerde Tuna Vilayeti'nin kuruluşu ve orada yapılan reformlar, Tuna'da idari yapı, ekonomik reformlar, ulaşımın geliştirilmesi, telgraf hatlarının kurulması, eğitim reformları, matbaa, Tuna gazetesi ve diğer faaliyetlerden bahsedilmiştir.

4 - Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*, İstanbul, 2002.

Yazar bu kitapta I. Niş İsyanını, Osmanlı egemenliğinde Niş şehrini ve II. Niş İsyanının ortaya çıkışını anlattıktan sonra isyanın sebepleri üzerinde genel değerlendirmelerde bulunmuştur. Son bölümde ise isyanın bilançosu, isyan sonrası alınan tedbirler ve isyanın dış tepkileri izah edilmiştir.

5 - Selim Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyanları (19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar)*, İstanbul, 2007.

Kitabın başlığından anlaşılacağı gibi, bu kitapta genel olarak XIX. yüzyılda Sırbistan'da çıkan isyanlar anlatılmaktadır. Bu araştırmada, hem Balkan hem de Osmanlı tarihi açısından önemli sonuçlar doğuran Sırp isyanlarının sebepleri, kronolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun isyana bakış açısı, isyan karşısında zamanla değişen siyaseti, isyanı bastırmak için kullandığı müdahale araçları ve bu araçların başarıları ya da başarısızlıkları, Avrupa devletlerinin isyan karşısında siyasetleri ile uluslararası gelişmelerin bu siyasetlere yaptığı etkiler incelenmeye çalışılmıştır.

6 - Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul, 1992.

Yazarın kitapta ele aldığı konulardan biri, bu çalışmanın ilgi alanına giren Niş isyanlarıdır. Daha sonra Vidin isyanı ve bu isyanda Rusların ve İngilizlerin rolünden bahsedilmektedir.

7 - Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. XII. İstanbul, 1979.

Kitabın başında eyaletler, sancaklar ve onların kuruluşları anlatılmakta, sonra kuruluştan sonraki dönemlere kadar genel olarak sancak ve eyaletler hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde yer verdiği bilgiler sunulmuştur.

8 - H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, İstanbul, 2001.

Bu kitabın birinci bölümünde, Rumeli'den yapılan ilk göçler ve 1877-1878 harbinden Balkan Harbi'ne kadar olan dönem, sonra sivil halka yapılan mezalim ve göç süreci anlatılmıştır. Daha sonra göçün dini sebepleri, ekonomik sebepleri, göç sırasında yaşanan sıkıntılar ve yapılan mezalimler ile göçün bilançosu verilmiştir.

9 - Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara, 1999.

Bu kitabın birinci bölümünde genel olarak 1877-1878 yıllarında Rumeli'den Anadolu'ya yapılan göçler, göç sebepleri, göç hareketleri, Ayastefanos antlaşması, göç yolları ile göçün bilançosu anlatılmıştır. İkinci bölümde muhacirlerin geçici iskan bölgelerine yerleştirilmesine dair bilgiler verilir. Üçüncü bölümde muhacirlerin yurtlarına dönme teşebbüsleri, Berlin Kongresi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ile Rus Çarlığı'nın izledikleri siyaset anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Osmanlı Devleti'nin iskan siyaseti ve göçmenlerin yerleştirilmesi, Anadolu'ya gelen muhacirlerin sayısı, belli başlı iskan bölgeleri ve muhacirlere yapılan yardımlar anlatılmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi Niş Sancağı ile ilgili bilgiler sadece Arnavutça, Türkçe ve Sırpça kaynaklarda bulunmamaktadır. Çeşitli ansiklopedilerde, farklı dillerde ve diğer önemli kaynaklarda Niş ile ilgili bilgiler vardır. Fakat çoğu kaynakta kısıtlı bilgi verildiği için, burada onlardan sözedilmedi. Ayrıca Türkiye'de bu çalışmaya benzer birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin: Mehmet Ali Ünal'ın *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*,

Ankara, 1989; Enver Çakar'ın *XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, 2003; Necat Göyünç'ün *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, 2001 ile Ahmet Nezih Turan'ın *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Şanlıurfa, 2005. Yine benzer alanlarda doktora ve yüksek lisans tezleri de vardır. Sözelimi Orhan Kılıç'ın *Van Sancağı (1548-1648)* (yayınlanmamış doktora tezi), 1994 ile Bilge Keser'in *XVI. yüzyılda Delvine Sancağı (1551-1583)*, 1998 (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) eserleri bu tarz çalışmalara örnektir.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak dünyanın farklı yerlerinden araştırmacıların Niş hakkında çeşitli çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. Tarihte Niş'e olan ilgi ve merak eskiden olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Niş, aynı zamanda dünya ticaret yollarının birleştiği bir yerdir. Bu nedenle IV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Niş'den bahseden çok sayıda seyahatname vardır. Bu seyahatnamelerle ilgili olarak, önemli Sırp tarihçilerden biri olan Vidosav Petroviç "IV-XX Yüzyılları Arasında Seyahat Yazarlarının Eserlerinde Niş" (*Nis U Delima Putopisaca od IV do XX veka*) adlı çalışmasında ayrıntılı bilgi vermektedir¹⁰.

Niş'in tarihine yönelik araştırmalarda son yüz yıl içerisinde çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Mesela son otuz-kırk yıl içerisinde üç ciltli "Niş Tarihi" sonra dört ciltli "Niş Ansiklopedisi" ve Milli Eğitimin Niş ile ilgili yayınlamış olduğu çeşitli dergiler bulunmaktadır¹¹.

II. OSMANLI ÖNCESİ NİŞ

A. "NİŞ" İSMİNİN MENŞEİ ve YAZILIŞLARI

Niş adının nereden geldiği konusunda iki görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre Niş adı, şehrin içerisinden geçen "Nişava" nehrinden gelmektedir¹². Diğer görüşün sahipleri İilir dilinin kaynağını araştıran araştırmacılarıdır. Bunlara göre Niş, Arnavutluk'un Durs şehrinde bir mezar taşının adıdır. Majera Petar Skok da Niş şehrinin ismi konusunda bu

¹⁰ Vidosav Petrovic, *Niş u Delima Putopisaca od IV do XX Veka*, 2. b., Niş, 2001, s. 5.

¹¹ Petrovic, a.g.e., s. 5.

¹² Petrovic, a.g.e., s. 52.

araştırmacılarla hemfikirdir¹³. Niş'in ismi kaynaklarda Naissus, Naessus, urb Naisitana, Navissus vs olarak da geçmektedir¹⁴.

Şehrin kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Hatta tarih kaynaklarında bahsi geçen Naissus şehri ile bugünkü Niş şehrinin aynı olup olmadığı konusunda bile tereddütler vardır¹⁵.

B. OSMANLI HAKİMİYETİNE KADAR NİŞ

Niş'in ilk kuruluşu hakkında kesin bilginin olmadığı ve hatta tarihin bahsettiği Naissus şehri ile bugünkü Niş'in aynı yer olup olmadığı hususunun bile kesin olarak kanıtlanamadığı yukarıda belirtilmişti¹⁶.

Şehrin ilk defa Kelt ve Dardanelliler'e ait eski bir yerleşim alanı üzerinde Naissus adıyla bir Roma kalesi olarak tarih sahnesine çıktığı kabul edilir¹⁷.

Romalılar'ın, Dardania savaşları esnasında (m.ö. 75-73) Balkan Yarımadası'nı teşkilatlandırmaya başladıklarında, Niş bölgesine geldikleri ve bu şehrin askeri ve stratejik öneminden dolayı buraya konumlandıkları belirtilmektedir¹⁸. Niş, Roma İmparatoru Tiberios (m.s. 14-37) tarafından önemli bir merkez haline getirildi. Daha sonra Konstantinopolis'in kurucusu olan İmparator Konstantin, kendisinin de doğduğu yer olan şehri birçok bina ve eserlerle süsledi¹⁹. Sonraki yıllarda Romalılar'ın Niş'e belediye işlerinde imtiyazlar verdiği görülmektedir (195).

Niş ve civarı tarihte önemli savaşlara şahitlik yaptı. Nitekim II.Claudius, Niş civarında Gotlara karşı yaptığı savaşta (260) büyük bir zafer kazandı. İmparator Diocletian'dan sonra Niş, yeni teşkil olunan Dardania eyaletinin merkezi oldu. Hun

¹³ Dimitriye Milenkoviç - Slavko Sariç, **İstorija Niša I od Najstarijih Vremena do Oslobodjenje od Turaka 1878 Godine**, Gradina i Prosveta Yay., Niş, 1983, s. 61.

¹⁴ Milenkoviç - Sariç, a.g.e., s. 60.

¹⁵ A. Cevdet Eren, "Niş", **İslam Ansiklopedisi**, C. IX, M.E.B. Yay., İstanbul, 1964, s.293.

¹⁶ Eren, a.g.md., C. IX, s. 293.

¹⁷ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147.; Uka, **Gjurme Mbi Shqiptaret e Sanxhakut Te Nishit**, C. 5, Valton Yay., Prishtine, 1995, s. 39.

¹⁸ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294

¹⁹ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294.

İmparatoru Attila da 441 senesinde Bizans'a karşı yaptığı sefer esnasında kendisine karşı direnmekte olan bu şehri zapt ve tahrip etti²⁰.

Attila'dan sonra 479 - 482 yılları arasında bu sefer Gotlar'ın Niş ve etrafına kadar gelmeleriyle şehir yeni bir tahribata maruz kaldı. Yedinci asırda şimdiki Macaristan dolaylarında kuvvetli bir devlet kurmuş olan Avarlar, Morava ve Nişava çevresine, muhtelif akınlar yaptılar. Bizans devleti, Avarlara karşı Balkanlar'a kütleler halinde göç eden Bulgar ve Slavların bir kısmını Niş civarına iskan ettirdi. 809'da Kıral Krum, Bizans ile yaptığı bir savaşı kazanınca, Bulgar devleti güçlendi, Kral Simeon zamanında (893-929) Bulgar krallığının hudutları Belgrad'a kadar uzanmakta ve Niş'i de içine almakta idi²¹. VIII. ve IX. yüzyıllarda Bulgar İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan bugünkü Niş'in yer aldığı bölge, 971'den sonra yeniden Bizans hakimiyetine girdi ve XII. yüzyılın sonlarına kadar onlar tarafından idare edildi²².

XI. asırda Balkan Yarımadası'nda Peçenekler'in istilası başladı. Tırak Han (1048-1054), 80.000 kişilik bir ordu ile Bulgar devletine hücum etti. Bizans İmparatorluğu Peçeneklerin istilasına karşı uzun süre savaşmak mecburiyetinde kaldı. Bu savaşlardan sonra Peçeneklerin bir çoğu, Bizans devleti tarafından, Niş ve Sofya havalisine iskan ettirildi. Daha sonra Kumanlar'ın istilası başladı. 1072'de Macarlar, Niş'e hücum ederek, şehri yağma ve tahrip ettiler. 1073'te Bulgar kralı Peter Bodin Bizans devleti adına Niş'i zapt etti²³.

1078-1079 yıllarında aslen bir Rum olan Leka adlı Filibeli bir Pavlikyan, Peçenek başbuğlarından birisiyle akrabalık kurduktan sonra Sofya ve Niş arasındaki yerlerde Bizans İmparatoruna karşı isyan bayrağını açmıştı²⁴. Niş, 1096'da Birinci Haçlı ordusunun saldırısına maruz kaldı. Şehri yağma eden Haçlılara karşı Niş halkı şiddetle mukavemet ederek Haçlılara büyük zarar verdiler. XII. yüzyılda Sırplar ile Bulgarlar arasında başlayan

²⁰ Şerif Baştav, "Avrupa Hunları", **Türkler**, C. I, yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 868.

²¹ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294; U. Mualla Yücel, "Balkanlar'da Peçenekler", **Türkler**, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 716

²² Yücel, a.g.m., C.II, s. 719.

²³ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294; Yücel, a.g.m., C.II, s.716

²⁴ Yücel, a.g.m., C.II, s. 719.

savaşta Niş bazen Bulgarlar'ın bazen de Sırp'ın eline geçerek el değıştirdi. Bu mücadeleler, şehrin çok büyük zarar görmesine sebep oldu²⁵.

1183'te Macar Kralı III. Bela yönetimindeki Sırp ve Macar orduları Belgrad ve Sofya ile birlikte Niş'i de ele geçirip yıktılar. III. Haçlı Seferi tarihçisi olan Ansbert, o yıllarda burayı yarı yıkılmış bir şehir olarak tasvir etmektedir²⁶. 1197'de Bulgarlar Niş'i tekrar zapt ettiler, fakat 1241'den sonra, Türklerin burayı fethine kadar, Niş daha fazla Sırp'ın elinde kaldı²⁷.

C. NİŞ'İN OSMANLI HAKİMİYETİNE GEÇİŞİ

Osmanlı Devleti, Niş'in tarihte, beş asırlık bir zaman dilimiyle en uzun süre bağlı kaldığı bir devlettir. Fakat şehrin hangi tarihte tam olarak fethedildiği konusunda verilen bilgiler birbirinden farklıdır²⁸.

Osmanlılar'ın Balkanlar'a 1350'lerde ayak basmasından 1913'de bugünkü sınırlara çekilmesine kadar 555 yıllık bir süre geçmiştir. Bu tarihi dönemi, klasik ayrımların yanı sıra iki önemli döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, 1683'de İkinci Viyana Kuşatması'na kadar ki 325 yıllık dönemdir ki bu zaman dilimi askeri ve siyasi açıdan devamlı genişlemelerin olduğu bir süreçtir. İkincisi ise bunu izleyen 230 yıllık bir dönemdir. Ancak bu dönemde sürekli bir toprak kaybı ve geri çekilme yaşanmıştır. Osmanlılar'ın, kendilerinden önce Balkanlar'a hakim olmayı denemiş olan Roma, Bizans, Sırp ve Bulgarlar'dan farkı, daha geniş bir alanda daha uzun süre hüküm sürmüş olmalarıdır²⁹.

Osmanlılar, Rumeli'de geçici bir zaman için ara verdikleri askeri harekate 1380'de tekrar başladılar. Zira Balkanlar'daki durumlarını sağlamlaştırılmaları için Sofya, Niş ve Manastır'ı almaları gerekiyordu. Sofya'nın ele geçirilmesi, Osmanlı hakimiyetinin

²⁵ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294.

²⁶ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147.

²⁷ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294.

²⁸ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294.

²⁹ Orhan Koloğlu, **Balkanlar**, Eren Yay., İstanbul, 1993, s.52.

Bulgaristan'da tutunmasını emniyet altına almak anlamına geliyordu³⁰. Niş ise Sırbistan coğrafyasının anahtarı konumunda idi³¹.

Balaban Bey kuvvetleri tarafından yaklaşık olarak 1385'de kuşatılan Sofya, uzun bir direnişin ardından nihayet teslim oldu. I. Murad 1386 yılında Bulgarları yendikten sonra Sırbistan'a doğru ilerlemeye başladı. Komutanları arasında Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey'in de bulunduğu I. Murad komutasındaki Osmanlı ordusu 788/1386 yılında yirmi beş gün süren ağır bir kuşatmanın ardından Niş'i ele geçirdi ve burada ilk camiyi inşa ettirdi³². Ticaret yolu üzerinde bulunan ve aynı zamanda Sırbistan'ın kapısı konumunda olan Niş, daha önce Türk akıncılarının işgaline uğradıysa da sonradan terk edilmişti. Niş'in alınması³³ üzerine tehlikeli bir duruma düşen Sırp despotu Lazar, daha önce bir antlaşmayla Osmanlı ordusuna vermeyi kabul ettiği askerin miktarını arttırdığı gibi vergisini de çoğalttı³⁴.

Niş, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra bölgenin önemli merkezlerinden birisi haline geldi ve bu özelliğini devam ettirdi³⁵. Çelebi Sultan Mehmed, 816/1413'de Niş'i vasalı Stephan Lazarevic'e verdi. Fakat Osmanlılar 831/1428'de şehre yeniden hakim oldular. Seyyah Bertrandon de la Bronquiere, Niş'in kanlı bir şekilde geri alınışından ve 1433'teki harabeye dönmüş halinden bahsetmektedir³⁶.

1443 yılında Macaristan-Polonya kralı III.Ladislav ile Jan Hunyad kumandasındaki bir Haçlı ordusu Belgrad'dan Tuna'yı geçip Niş'e hücum ederek şehri yakıp-yıktilar ve ahalisini esir edip, mallarını yağmaladılar. Ancak I. Murad, büyük kuvvetler ile Haçlıları Tuna'nın gerisine çıkartmaya muvaffak olabildi³⁷. Niş, bu başarıya rağmen Segedin

³⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, 4. b., T.T.K. Yay., Ankara, 1982, s. 175.

³¹ Herbert A. Gibbons, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, 21 Yüzyıl Yay., Ankara, 1998, s. 131.

³² Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147; Halil İnalçık, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 98.

³³ Bu zaferlerle ilgili dört tane mektup vardır. Bunlardan ikisi Niş galibiyetiyle ilgili olarak I. Murad'ın Bursa'da yazmış olduğu mektuplardır. I. Murad, birinci mektupta Karamanoğlu Ali Beye kendisinin Niş'i ele geçirmek üzere Sırbistan'a doğru yürüdüğünü bildirmekte; ikincisinde ise Hamid'e Niş zaferini anlatmaktadır. Ayrıca Niş'in Balkanlardaki diğer bölgeleri ele geçirmede ne derecede önemli bir yer olduğu belirtilmektedir. Bk. Petrovic, a.g.e., s. 38.

³⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., C. I, s. 176.

³⁵ Ahmet Uzun, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler**, Eren Yay., İstanbul, 2002, s. 39.

³⁶ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147.

³⁷ Eren, a.g.md., C. IX, s. 295; İsmail H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I, Türkiye Yay., İstanbul, 1971, s. 208-209.

Antlaşması ile Sırlara iade edildi (Ağustos 1444) ise de 1456'da Djordje Brankoviç'in ölümünün ardından kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girdi.

Niş'in askeri önemi, 1521'de Belgrad'ın kesin biçimde fethedilmesinden sonra azalmaya başladı. Bununla birlikte Niş, Avusturya ve Macaristan seferleri esnasında yine de bir Osmanlı askeri üssü olarak önem arz etmeye devam etti³⁸. Çünkü Niş, Belgrad'ın fethi akabinde de Osmanlı ordularının batıya doğru yaptıkları büyük seferlerde Sofya'dan sonra önemli bir karargah merkezi konumunda idi. Gerçekten de Niş, birçok seferde Rumeli'den orduya katılan askerlerin toplantı yeri ve orduya katılım noktasıydı. Nitekim Niş, 1532'de Almanya'ya yapılan seferde olduğu üzere bazen yeniçerilerin toplanma yeri olarak; Avusturya seferinde olduğu gibi bazen ordunun konaklama mekanı olarak; bazen de siyasi müzakerelerin ve anlaşmaların gerçekleştiği bir merkez oldu. Mesela Kanuni Sultan Süleyman, beşinci Almanya seferine giderken Niş'de bulunduğu esnada, Ferdinand'ın barış talep etmek üzere gönderdiği iki elçiyi 13 Haziran 1532'de burada huzuruna kabul etmişti³⁹. Aynı şekilde, Kanuni Sultan Süleyman 1541'de Ferdinand'ın üzerine yürüdüğü seferde Niş'de kendisine takdim edilen Floransa elçileri ile görüşmede bulundu ve gelenlerle Cumhurbaşkanı Kozma dö Mecidi'ye hitaben dostluğunu ifade ettiği bir mektup gönderdi⁴⁰.

1689'da Graf von Baden idaresindeki Avusturya ordusu Niş'e hücum etti. Sofya'da bulunan Mustafa Paşa, Avusturyalılar'ın Niş'e yaklaştıklarını haber alınca, kethüdası Çelebi Mehmed'i kumandan tayin ederek 15.000 kişilik bir kuvvetin başında, Niş'in yardımına gönderdi. 24 Eylül 1689 günü akşamına kadar devam eden çok şiddetli savaştan sonra, Avusturyalılar Niş kalesini zapt ettiler. Şehir, insani ve maddi büyük kayıplara uğradı. Piccolomini, 8.000 kişilik bir kuvvetle Niş'i muhafazaya memur edildi. Osmanlılar, Ağustos 1690'dan itibaren bir sene işgal altında kalan Niş'i, 20.000'den fazla bir kuvvet ile dört taraftan kuşatma altına aldılar. Avusturyalılar, 14 günlük erzak ve sadece üzerlerindeki silahlar ile Niş'i terk etmek için kendilerine müsaade edilmesini istediler ve bu talepleri kabul edildi. 11 Eylül 1690'da Avusturyalılar Niş'den ayrılırken,

³⁸ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

³⁹ Eren, a.g.md., C. IX, s. 295.

⁴⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. II, 7. b., T.T.K. Yay., Ankara, 1998, s. 465.

beraber getirmiş oldukları sivil Hıristiyanları buralarda terk ettiler ve kaledeki 150 kadar Müslüman esiri de serbest bıraktılar⁴¹.

Belgrad, Niş ve Smederevo iki defa kuşatıldı. Buralar sadece bir ya da iki yıl içerisinde iki defa top atışına maruz kaldı. Kuşatma sonrasında kasabaların yerleşme süreci yavaş ilerliyordu. Zira Smederevo ve Niş gibi şehirlerin bile yeniden inşası için yeterli maddi kaynak yoktu. Sultan II. Mustafa, Niş’de 1696’da harap edilmiş olan şehir surlarını ve kale burçlarını, yıkılmış kazık çitlerini ve yıkıntılarla dolu olan siperleri bulmuştu⁴².

1716’daki Avusturya savaşında mevkufatçılık üzerinde kalmak üzere Niş defterdarlığına İbrahim Efendi tayin edildi. Bu arada İstanbul’dan Belgrad’a kadar olan zahirenin hazırlanması, köprülerin tamiri, ordu hazırlık kontrolünü ve Vidin’den Niş’e nakledilmesi gereken top ve cephanenin sevki işi de kendisine verildi⁴³. Vezir-i azam orduyla birlikte Niş’e geldiğinde beraberinde Selamet Giray Sultan kumandasında on bin Tatar kuvveti de gelmişti. Ordunun 22 Temmuz 1716’da Belgrad’a gelişi kaleden atılan toplarla selamlandı ve Avusturya kuvvetlerinin Varadin’de oldukları haberi alınarak yapılacak hareket hakkında görüşmeler yapılmaya başlandı⁴⁴.

1718’de Rumeli valiliğine bütün Rumeli kuvvetleriyle Niş kalesinin tamiri ve koruması şartıyla Muhsinzade Abdullah Paşa tayin edildi. Paşa, başlangıçta yeniçeri ağalığına tayin edilmiş, yirmi bir gün sonra da bu göreve getirilmişti⁴⁵.

Pasarofça Antlaşması (1718) ve Belgrad’ın elden çıkmasıyla, Niş bir serhad şehri haline geldi. Bu devirde kaleleri sağlamlaştırılarak ve korumak için bir hudut ser-askerliği kuruldu⁴⁶. Belgrad gibi pek müstahkem bir yerin elden çıkması Avusturya’nın Balkanlar’a inmesinin önünü açmıştı. Bu nedenle Belgrad’ın yerine Tuna kenarında Vidin ile Güney Sırbistan’daki Niş’i kuvvetlendirmenin uygun olacağı düşünüldü. Planlar gereğince inşaat yapıldı ve bu iki yerdeki tahkimatın üç senede bitmesi uygun görülerek ona göre iş bölümü

⁴¹ Eren, a.g.md., C. IX, s. 295-296; İsmail H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. III, Türkiye Yay., İstanbul, 1972, s. 468

⁴² Tatjana Katiç, “Viyana Savaşı’ndan Sonra Sırbistan (1683-1699)”, **Türkler**, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.768.

⁴³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, 2. b., T.T.K. Yay., Ankara, 1983, s. 312.

⁴⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. V, 6. b., T.T.K. Yay., Ankara, 1995, s. 116.

⁴⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. VI, 6. b., T.T.K. Yay., Ankara, 1995, s. 344.

⁴⁶ Eren, a.g.md., C. IX, s. 296.

yapıldı⁴⁷. Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Belgrad ve havalisinin Avusturyalılar'a terki üzerine, Türk sınırı dışında kalan halk Avusturya idaresini istemeyerek akın halinde Niş taraflarına göç etmeye başlamıştı. Bu durum, sınır kumandanları tarafından yetkililere bildirildi ve bunun üzerine Osmanlı hükümeti ilgilileri üç sene cizye, öşür ve vergilerden muaf kabul etti⁴⁸.

Rusya, 1737 yılının Mayıs ayında Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ederek Niş üzerine yürüdü. O dönemde, Avusturyalılar'la dostluk olması ve Ruslar'la da savaş edilmesi sebebiyle Niş kalesinde fazla kuvvet bulunmuyordu. Vidin muhafızı, Avusturyalılar'ın sınırdaki hareketliliğinden şüphe ederek, Niş'e değerli bir vezir ile asker gönderilmesini tavsiye etti. Ancak bu uyarıya önem verilmedi. Zira Niş kalesinin, sınırın gerisinde olması ve yeterli zahiresi bulunması sebebiyle düşman kuşatmasına bir müddet dayanacağı var sayılıyordu⁴⁹. Avusturya, bazı Sırp ve Karadağlılar'ın desteğiyle 1737'de Niş ve Bosna'yı aldı. Osmanlılar da karşı saldırıya geçerek Belgrad'ı ele geçirdi⁵⁰. Vidin muhafızı İvaz Paşa'dan gelen haberler ile elde edilen esirlerin ifadelerine göre düşmanın Niş'de altı bin kadar askeri olduğu öğrenildiğinden hemen kuvvet gönderilerek kuşatma yapılması tavsiye olundu. Bunun üzerine Sofya'da bulunan Hafız Ahmet Paşa, on iki bin kişilik bir kuvveti gönderip Niş'i muhasara ettirdi. Kuşatmadan birkaç gün sonra Nemçeliler'in kumandanı Dokat kaleyi teslim ettiği için, Niş kolaylıkla tekrar Osmanlı idaresine alınabildi. Teslim olduktan sonra Avusturya'ya dönen Dokat ise orada idam edildi. Niş'in geri alındığını haber alan Hafız Ahmet Paşa acil olarak Niş'e gitti. Bu olay, gerek padişah gerekse bütün ordu erkanında sevinç yarattı ve morallerin yükselmesine vesile oldu⁵¹.

Niş halkı, XVII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl başlarında çıkan isyanlarda genelde devlete sadık kalmış idi. Zira bu mahallin sakinleri olan Müslümanlar ile Bulgarlar'ın birbirleri ile iyi münasebetleri vardı⁵². Mayıs 1809'da Stephan Sindjeliç liderliğinde Osmanlılar'a karşı yapılan ilk Sırp ayaklanması, kuvvet kullanılarak bastırıldı. Dokuz yüz isyancının

⁴⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., C.V, s. 149.

⁴⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, 2. b., T.T.K. Yay., Ankara, 1978, s. 320.

⁴⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., C.V, s. 268-269.

⁵⁰ Koloğlu, a.g.e., s. 68.

⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e., C.V, s. 271.

⁵² Eren, a.g.md., C. IX, s. 296.

kafatasından oluşan “Kelle Kulesi”, sözkonusu savaşı sembolize eder⁵³. 1804-1812 yılları arasındaki Sırp isyanlarında Kara Yorgi, Niş’i de kendi isyan sahasına almak için gayret gösterdiyse de Sadrazam Hurşid Paşa, asileri Niş’den uzaklaştırarak şehri yağmadan kurtardı⁵⁴.

Bosna, Vidin ve Niş’den hareket eden Hurşid Paşa’ya bağlı ordular, Kara Yorgi kuvvetlerini ezerek kısa zamanda Belgrad’a hakim oldular (7 Kasım 1813). Yenilginin akabinde Kara Yorgi Avusturya’ya sığındı. Böylece hem isyan hareketi belli bir süre lidersiz kaldı, hem de Sırbistan’ın büyük bir kısmı tekrar itaat altına alınabildi⁵⁵.

1834’te mülki teşkilatta yapılan düzenlemelerle, Rumeli eyaletlerinde de yeni idare tarzı uygulanmaya başlandı. Niş 1839’da, civarındaki bazı yerlerin ilavesi ile bir eyalete dönüştürüldü ve bu yeni eyaletin başına da Ferik Vasıf Paşa tayin edildi. Daha sonra Sofya, Samako ve Köstendil de Niş eyaletine bağlandı. Tanzimatın ilanından sonra çıkarılan yeni vergi ve toprak kanunları tatbik edildiği sıralarda Bulgar meselesi ortaya çıktı ve isyan hareketleri Niş ve civarına da yayıldı⁵⁶. 1841’de Leskofça ve Niş şehir, kasaba ve köyleri hep birlikte isyan ettiler. İsyân tehlikeli olmaya başlayınca Osmanlı Devleti Niş’e yakın vilayetlerin paşalarını isyanı bastırmayla görevlendirdi. Bu suretle Niş isyanı yerel bir karakter taşımasına rağmen neticeleri itibariyle genel siyasi bir mahiyet aldı⁵⁷.

1840 ve 1850’lerde meydana gelen Niş ve Vidin ayaklanmaları, azınlıkların Tanzimat reformlarından memnun olmadıklarını ve Balkanlar’da yükselen milliyetçilik tehdidinin ciddiyetini ortaya koydu⁵⁸. 1841 yılında ortaya çıkan Niş olayları esnasında Sırp başknezliği Mihâl Bey’in elinde bulunuyordu. Mihâl Bey, sözkonusu olaylardan sonra başknezlikten ayrılmak zorunda kaldı ve yerine Kara Yorgi’nin oğlu Aleksandır geçti. 1855 yılında ise Miloş tekrar iktidarı ele geçirdi. İki yıl sonra onun ölümü üzerine oğlu Mihâl, uzun bir aradan sonra ikinci kez başknez oldu. Niş olaylarında Sırp tahriklerinin çok önemli bir yeri vardı. Gerçekten de olayların hemen ardından Babıali’ye ulaşan

⁵³ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

⁵⁴ Eren, a.g.md., C. IX, s. 296.

⁵⁵ Enver Z. Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. I, T.T.K. Yay., ts., s. 106.

⁵⁶ Eren, a.g.md., C. IX, s. 296.

⁵⁷ Karal, a.g.e., C. III, s. 88.

⁵⁸ Çelik, a.g.e. s., 84.

yazılarda Eflak'a gitmiş olan Miloş ile Miliyo adlı iki Sırp'ın tahrıklarının isyanda baş rolü oynadığı belirtiliyordu⁵⁹.

Niş isyanının ortaya çıkışında birçok faktörün etkisi olmasına rağmen esas sebep, Tanzimat ile birlikte getirilen yeni vergi düzenlemelerinin geniş halk kitlelerinde yarattığı hoşnutsuzluktur. Bu durum isyandan sonra yapılan geniş ve kapsamlı incelemeler neticesinde hazırlanmış raporlardan da anlaşılmaktadır⁶⁰. Balkanlar'da yükselen milliyetçilik ve hoşnutsuzluk, Rusya'nın propagandası ve cesaret vermesiyle 1850'lerde Vidin, Niş ve Tırnova gibi önemli yerlerde ayaklanmalara sebep oldu⁶¹.

Niş'de isyan hareketleri sebebiyle idari durumda da birtakım değişikliklere gidildi. Yapılan teftişler sonucu Niş, tekrar vilayet haline getirildi ve Midhat Paşa şehrin valiliğine tayin edildi (1861). Midhat Paşa'nın valiliği döneminde Niş ve yöresinde önemli sayılabilecek ıslahatlar gerçekleştirildi. Bu çerçevede zirai tedbirler alındı, ulaşım imkanları arttırıldı, sulama kanalları yapıldı ve yeni mektepler ile ıslahhaneler kuruldu⁶².

Midhat Paşa, bölgeye yardımlar sağladı ve bölgede emniyeti sağlayacak tedbirler aldı. Ayrıca ırk, din ve milliyet farkı gözetmeden, memleketin bütün ileri gelenlerini topladı ve Niş vilayetinin kalkınması için onlardan kendisi ile iş birliği yapmalarını istedi⁶³. Midhat Paşa'nın Niş vilayetindeki önemli başarılarına rağmen Vidin ve Silistre vilayetlerindeki sorunlar, Rusya'nın, konsolosları aracılığıyla devam ettirdiği sistematik müdahaleler ve gizli ihtilal hareketleri nedeniyle daha da derinleşti. Bundan dolayı Paşa, 1864 yılında merkeze çağırıldı⁶⁴.

Rumeli'de meydana gelen hadiselerin üstesinden gelmeye yönelik olarak alınan tedbirler arasında eyalet ve vilayetlerin yeniden yapılandırılması da vardı. Bu bağlamda 7 Nisan 1864 Salı günü neşredilen "Teşkil-i Vilayat" nizamnamesiyle eski eyaletlerin yerine sancak, kaza ve nahiye teşkilatına dayalı olarak yeni vilayetler kuruldu⁶⁵. Yeni oluşturulan

⁵⁹ Uzun, a.g.e., s. 43.

⁶⁰ Uzun, a.g.e., s. 44.

⁶¹ Çelik, a.g.e. s. 24.

⁶² Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

⁶³ Eren, a.g.md., C. IX, s. 296.

⁶⁴ Çelik, a.g.e., s. 36.

⁶⁵ İsmail H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye Yay., İstanbul, 1972, s. 226.

vilayetlerden biri de Tuna vilayeti idi. Niş, Vidin ve Silistre vilayetlerinin bir yönetim altında birleştirilmesiyle meydana getirilen Tuna vilayetine Midhat Paşa vali olarak tayin edildi⁶⁶. Midhat Paşa, özellikle Balkanlar'ın bu kısmında ve Niş vilayetinde gösterdiği başarılarından dolayı Ruslar tarafından bir tehlike olarak görülüyordu. Böylece aşırı bir panslavist olan Rus Dışişleri Bakanlığı'nın Asya İşleri Bakanı Kont N. P İgnatiev, 1864 yılında İstanbul'daki Rus büyükelçiliğine atandı ve Osmanlı hükümetine, Midhat Paşa'nın valiliğinin geri çekilmesi için baskı yapmaya başladı⁶⁷.

Midhat Paşa, dört sene sonra şura-yı devlet reisliğine tayin edilince Niş'den ayrıldı (1868). Osmanlı Devleti bundan sonra da Niş ve havalisinin gelişmesine büyük gayret sarf etti. Nitekim 1872'de Semlin-Niş-İstanbul demiryolunun inşasına başlandı. Ancak yeniden nükseden Bulgar isyanları, bölgede düzenin de yeniden bozulmasına neden oldu⁶⁸.

1875'te Niş'in kazaları Şehirköy, İvranya (Vranje), Leskofça (Leskovac), İznebol (İznebolje) ve Kurşunlu (Kurşunlje)'den ibaret idi⁶⁹. İdari teşkilat, 1876'da Bulgar isyanı sırasında yeniden gözden geçirilip Niş'in Üsküp ile Sofya'ya bağlanması öngörüldüyse de çıkan savaş yüzünden bu idari tasarruf gerçekleştirilemedi⁷⁰. 1877'de Sırlar şehri kuşattılsa da alamadılar. Fakat 1878 yılının Ocak ayında, Osmanlı birliklerinin büyük bir kısmı Plevne savunması ile meşgul olduğu sırada yedi hafta süren kuşatmanın ardından Niş'i ele geçirdiler. Şehrin Müslüman ahalisi bu işgalden oldukça olumsuz etkilendi. Gerçekten de durumun vehameti, İngiliz konsolosu Baker'in Eylül 1878'te Londra'ya gönderdiği raporda çok açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Buna göre şehrin Müslüman nüfusu 8.300'den 300'e inmiş, Müslümanlara ait mallar yağmalanmış ve evlerinin de çoğu yakılmıştır⁷¹.

Niş'in 1878'de Sırbistan'a verilmesi üzerine bölge, bu sefer Bulgarlar ile Sırlar arasında mücadele konusu oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Morava eyaletinin

⁶⁶ Çelik, a.g.e., s. 36.

⁶⁷ Çelik, a.g.e., s. 48.

⁶⁸ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

⁶⁹ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

⁷⁰ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

⁷¹ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148,49.

merkezi haline getirilen Niş Sancağı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Federal Yugoslavya Devleti'nin Sırbistan Cumhuriyeti yönetimine girdi⁷².

⁷² Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARİ ve SOSYAL YAPI

Osmanlı devlet sisteminin en eski idare birimleri nahiyeler ve sancaklardır. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en büyük sivil ve askeri yönetim bölgesi olarak eyaletler kuruldu¹. Sancak terimi, Osmanlılardan önce bağımsız bir siyasal otorite sembolü olarak tanımlanmıştır. XV. yüzyılda sancak teriminin siyasal otorite manasının çok daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu terim zamanla hükümdarın temsilcisi durumunda olan ve onun siyasal - idari otoritesini üzerinde taşıyan kişilerin de sembolü haline gelmiştir².

Sancak kelimesinin askeri teşkilatın yanı sıra idari manada da kullanıldığı ve idari taksimatın ana birimi haline geldiği söylenebilir. Bunun sonucu olarak sancak, XV. yüzyılda idare ve komuta bölgesi olmasının yanısıra artık idari bölge olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu bağlamda sancak teriminin ilk dönemlerde şüphesiz askeri bir ağırlığı vardır. Ancak zamanla eyaletlere bağlı sancak beyi idaresindeki idari bir bölgeyi de ifade etmiştir³.

Sancak, herhalde ilk Selçuklularda hükümdarlık alameti olarak kullanılmıştır. İbn Bibi'nin Türkçe metninde bu tabir daima sultan ile birlikte kullanılmıştır⁴. Sancak, bayrak ve bunun temsil ettiği askeri birlik ve idari bölge için kullanılan bir terimdir⁵. Al-Kalkaşandi'nin XV. yüzyılda belirttiği gibi, sancak (sanc-ak) kelimesi, bir silahı veya ucu sivri bir şeyi düşmanın vücuduna veya yere saplamak anlamlarında *sanc-* (müellif, yanlış olarak *sancı-* şeklinde göstermiştir) fiilinden gelmektedir. Şark Türkçesi'nde ve hatta Sırpça'da eski bir ariyet kelimeye görülen sancak kelimesi, sançmak, saplamak, dikmek ve doğrultmak anlamlarında Orhun kitabelerindeki *sanç-*, Kazakça'da *şanş-* ve Altayca'da

¹ Yusuf Hamzaoğlu, **Osmanlı Dönemi Sırbistan Türklüğü**, logos-a Yay., Üsküp, 2004, s. 65.

² Süleyman Oğuz, **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1877-1885)**, 3. b., Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş. Tesislerinde basılmıştır, İstanbul, 1988, s. 13-14.

³ İlhan Şahin, "Sancak", **İslam Ansilopedisi**, C. XXXVI, T.D.V. Yay., İstanbul, 2009, s. 98.

⁴ Deny, a.g.md., C. X, s. 187.

⁵ Şahin, a.g.md., C. XXXVI, s. 97.

şanış- ve çanış- fiilinden gelir⁶. *Sancak* kelimesinin anlamları şöyle sıralanabilir: 1. Bayrak, liva. 2. Çoğunlukla askeri birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak. 3. Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık. 4. Gemilerin sağ yanı⁷. Ancak bütün bu manaların içinde bayrak veya bunun temsil ettiği askeri birlik anlamı, sancak kelimesinin en yaygın kullanım biçimidir⁸.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddi reformlar yapılmaya başlandı. Bu bağlamda 1864 yılında bir karar alınarak vilayetler oluşturuldu. Bunların arasında Tuna vilayeti de vardı. Tuna vilayetinin tesis edilmesinden olumlu sonuçlar alındığı için, 1867 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda 55 vilayet daha kuruldu. 1867 yılında çıkartılan bir talimatname ile vilayetler düzenlenmesi yapıldı. Bu talimatnameye göre vilayetin başında vali bulunmakta olup, vilayetler idari açıdan yöneticisine mutasarrıf denilen sancaklara, sancaklar yöneticisine kaymakam denilen kazalara, kazalar yöneticisine müdür denilen nahiyelere ayrılmıştır. Köylerin başında ise muhtarlar ya da farklı bir deyişle kocabaşlar vardır⁹.

Osmanlılar, henüz devlet olmadığı zamanlarda tek eyaletten ibaretti. 1231-1326 yılları arasında 105 yıl prenslik halinde olan Osmanlılar, zaten eyalet teşkil edecek toprağa da sahip değillerdi. Bu müddet zarfında ancak bir sancaklık toprakları vardı. Bursa'nın fethiyle krallık derecesine yükselen devletin toprakları, artık bir eyalet teşkil edecek büyüklüğe erişti. 1363'te Edirne'nin fethiyle de imparatorluk derecesine çıktı. 1365'e doğru, Rumeli ve Anadolu olmak üzere iki eyalete ayrıldı. Osmanlı Devleti'nin en eski eyaletleri bunlardı¹⁰. XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise eyalet sayısı yirmi beşe, bu eyaletlere bağlı sancak sayısı da iki yüz doksana ulaşmıştı¹¹.

Osmanlı taşra yönetiminin en temel idari ve askeri birimi olan sancaklar, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren siyasal, sosyal ve ekonomik sebeplerin tesiriyle yavaş yavaş

⁶ İ. Deny, "Sancak", **İslam Ansiklopedisi**, C. X, M.E.B. Yay., İstanbul, 1964, s. 187.

⁷ "Sancak", **Türkçe Sözlük**, 10. b., T.D.K., Akşam Sanat Okulu Matbası, Ankara, 2005, s. 1696.

⁸ Şahin, a.g.md., C. XXXVI, s. 97.

⁹ Uka, **Shperngulja ...**, s. 77-78.

¹⁰ Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 5.

¹¹ Deny, a.g.md., C. X, s. 188.

bir değişim sürecine girdi. Bu değişim sürecinde merkezi idare giderek taşra üzerindeki denetimini artırmaya ve eyaletleri sancaklardan daha ön plana çıkarmaya başladı. Bu bağlamda taşrada uygulanan iltizam sistemiyle yeni bir idareci zümre ortaya çıktı. Bunun bir sonucu olarak II. Mahmud zamanında sancaklar daha basit birer idari bölge haline geldi¹².

Sancak veya liva taksimi 1864 tarihli Vilayetler Kanunu ve 21 kanun 1871 tarihli Kanun ile muhafaza edilmiş ise de, daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi 1921’de sancak veya livaları ortadan kaldırmıştır. 1924’de çıkartılan Teşkilat-ı Esasiye kanununun 89. Maddesinde bu konuya şöyle değinilmektedir: “Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden oluşmaktadır”¹³.

Niş bölgesi, çoğunlukla tepeliklere ve alçak dağlara sahiptir. Nişava ve Yukarı Morava nehirlerinin verimli vadilerinin bulunduğu kısım, nüfusun yoğun olduğu yerlerdir¹⁴. Sırbistan’ın güneyinde Nişava nehrinin kenarında bulunan Niş şehri, ülkenin güney ve güneydoğusundaki en büyük şehir olup ana endüstri ve iletişim merkezidir. 572 km² alana sahip olan Niş, 2002 yılındaki nüfus sayımına göre 250.518 nüfusuyla Sırbistan’ın ikinci büyük şehridir ve 68 yerleşim yerine sahiptir¹⁵.

Niş şehri, günümüzde altı karayolu ile beş tren yolunun birleştiği uluslararası bir kavşak konumundadır. Osmanlılar da 1863’de, en önemli kara yolları çalışmalarını, Niş, Bosna ve Vidin’de yapmışlardı. Gerçekten de bu vilayetlerde ve Rumeli’nin diğer taraflarında tamir edilen yollarla yeniden yapılanların uzunluğu 360 fersaha (beş bin kilometre) varmaktaydı¹⁶. Niş’in merkezi konumu Osmanlı dönemi için de sözkonusudur. Nitekim şehir, 1386 ile 1878 yılları arasında kesintilerle devam eden Osmanlı idaresi altında stratejik öneme sahip İslamî bir merkez özelliği kazanmıştı¹⁷.

¹² Şahin, a.g.md., C. XXXVI, s. 99.

¹³ Deny, a.g.md., C. X, s. 189.

¹⁴ Çelik, a.g.e. s. 39.

¹⁵ <http://sh.wikipedia.org/wiki/Ni%C5%A1>, 04.05.2011.

¹⁶ Karal, a.g.e., C. III, s. 267.

¹⁷ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147.

Sırbistan'ın üçüncü büyük şehri olan Niş'te Büyük Konstantin Uluslararası havaalanı ile Niş Üniversitesi bulunmaktadır. 13 fakülleden oluşan Niş Üniversitesi'nde yaklaşık 28.000 öğrenci eğitim görmektedir.

Niş, Balkan ülkeleri arasında en güzel ovalara sahip bir yerdir. Ovaları, her türlü ziraate elverişli toprağa, bağlara, bahçelere ve diğer tabii zenginliklere sahiptir¹⁸. Niş, aynı zamanda Sırbistan'ın önemli bir sanayi merkezidir¹⁹. Aslında şehrin tarihte de gelişmiş bir şehir olduğu bilinmektedir. Nitekim coğrafyacı Şerif el-İdrisi, 1153'te burayı özellikle et, balık, meyve ve sütüyle zengin bir şehir olarak tasvir etmiştir²⁰.

Balkanlar'da şehirleri ulaşım ile birbirine bağlama düşüncesi ilk defa Roma devrinde gündeme geldi. Bu bağlantı, deniz yerine Via Egnatia denilen meşhur kara yolu ile yapıldı. Edirne, Niğbolu, Sofya, Niş ve Belgrad, bu yolun üzerindeki önemli merkezler idi²¹.

I. İDARİ YAPI

Tuna nehrinin kollarından birisi olan Morava nehrine dökülen Nişava suyunun kenarına kurulmuş olan Niş, günümüzde Sırp toprakları içerisinde kalmıştır. Etrafında zengin bir tarımsal potansiyele sahip bir ovanın yer almasının yanı sıra, Avrupa ile Balkanlar arasında ticari ve askeri açıdan büyük öneme sahip yolun Niş'den geçmesi, şehrin gelişiminde ve canlılığının devamında önemli rol oynamıştır²².

Niş, ilk çağlarda, özellikle I.Constantin'in doğum yeri olması dolayısıyla şöhret buldu. Bu İmparator, şehri özel ve resmi binalar ile süslediği gibi, kale ve surlar da inşa ettirdi. Bu devirde Niş'de devlete ait bir de silahhane bulunmakta idi. Naissus (Niş) 441'de Hun İmparatoru Attila tarafından yıkıldı. Bundan sonra Gotlar 479 - 482 yılları arasında Niş ve civarına kadar geldiler. Şehir yeniden harap olmaya maruz kaldı. I. Justinian zamanında,

¹⁸ Eren, a.g.md., C. IX, s.293.

¹⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ni%C5%9F,_S%C4%B1rbistan, 08.04.2011.

²⁰ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147.

²¹ Hüdai Şentürk, "Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış", **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 907.

²² Uzun, a.g.e., s. 39.

Dacia Mediterranae 6 eyalete ayrılmış, Niş de bunlardan birinin merkezi olmuştu. Böylece şehir, yeniden önem kazandı ve kalesi de tamir edildi²³.

641'de Slavlar Niş'i bu defa tamamen tahrip ettiler. Tarihi Naissus şehri Nişava nehrinin güney kıyısında yer alıyordu. VIII. ve IX. yüzyıllarda ilk Bulgar İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan bugünkü Niş'in yer aldığı bölge, 971 den sonra Bizans hakimiyetine girdi²⁴. Niş, XII. yüzyılda Sırlar ile Bulgarların arasında başlayan savaşta bazen Bulgarlar'ın bazen de Sırlar'ın eline geçti²⁵. Daha sonra ise XII. yüzyılın sonundan başlayarak XIV. yüzyılın yarısına kadar Bizans'a bağlı Nemaniç denilen Sırlar'ın hakimiyetinde kaldı. Niş Sancağı'nın ve civar köylerin Slav adları alması, Nemaniçler hakimiyeti döneminde başlamıştır²⁶.

Osmanlılar'ın bölgede faaliyet göstermesiyle birlikte, Niş için yaklaşık beş asır sürecek olan yeni bir sayfa açılmıştır. Zira bu süre, Niş'in aynı devlete bağlı kaldığı en uzun devredir²⁷. Sadrazam Mahmud Paşa 1459'da Semendire kalesini fethedince, Niş'den Tuna'ya kadar olan askeri ve ticari yollar tamamıyla Osmanlı idaresine geçti. Daha sonra buradaki mülki teşkilata yeni bir şekil verildi ve Niş de Semendire Sancağı'na bağlandı. Semendire Livası 1497 tarihinden önce Niş, Hisarcık, Jacodine (Jagodina), Parakin (Paraçin), Uziçe ve Çakça (Çaçak) adlarında 7 sancaktan oluşmaktaydı²⁸. Niş, XVI. yüzyılda tekrar önemli bir şehir kimliği kazandı. İstanbul'a giden yol üzerinde bulunduğundan pek çok Batılı seyyah ve gözlemci buradan geçerken şehrin nitelendirmesini yapmıştır. 1553'te Hans Dernschwam burayı suru bulunmayan sağlamlaştırılmış bir yer olarak tarif eder ve şehirde kuleye benzer minareleri olan üç cami gördüğünü, güzel kervansarayların bulunduğunu, Şebenikli ve Dalmaçyalı tüccar ve zanaatkarlarla karşılaştığını belirtir. 1587'de Reinhold Lubenau eski Naissa şehrinin muhteşem kalıntılarından bahseder ve birinde iki güzel türbenin bulunduğu toplam beş

²³ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294.

²⁴ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147.

²⁵ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294.

²⁶ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147; Uka, **E Drejta Mbi Vatrata dhe Pasurite Reale dhe Autoktone Nuk Vjeterohet**, C. 8, Shoqata e Muhaxhireve te Kosoves Yay., Prishtine, 2004, s. 59.

²⁷ Eren, a.g.md., C. IX, s. 294.

²⁸ Eren, a.g.md., C. IX, s. 295.

adet iyi yapılmış cami ile herkesin bedava kalabildiği, kendilerinin de konakladığı çok güzel bir imaret olduğunu kaydeder²⁹.

XVI. yüzyılın başında şehrin 2.000 nüfusu bulunduğu düşünülmektedir. Niş’de bir çok vakfin bulunduğunu da görüyoruz. Askeri ve mülki teşkilatın bütün kısımları burada mevcut olduğu gibi, Niş sularının ve kanallarının idaresi için bir de “riyaset-i nehreyn” makamı bulunmakta idi³⁰. Adam Wenner, 1616’da şehrin etkileyici ve verimli bir ova içinde kurulmuş olduğundan ve şehirde birçok cami, bir imaret, bir kervansaray ve birkaç hamamın bulunduğu söz eder³¹.

1660 senesinde Evliya Çelebi, Niş’in yerini, Güney Morava’dan ayrılan Nişava çayının güney kıyısı olarak belirtmiştir. Seyahatneme’de yer alan bilgilere göre Niş, 150 akçeli kaza merkezi olup, nahiyeleri, sipahi kedhuda-yeri, yeniçeri zabiti, subaşı, muhtesibi, bacdarı, dizdarı, sair görevlileri olan bir şehirdir. Şehrin ortasında kalmış olan küçük kalesinde muhafız yoktur. İki bin alymış adet bağlı bahçeli, kiremit örtülü, çoğu iki katlı ev ve konakları vardır. Nişli Ali Ağa ile kayınpederinin konakları, gerçek birer saray gibidir. Çarşı içinde Gazi Hudavendigâr Camii bulunmaktadır. Muslu Efendi, Hüseyin Kedhuda camileri ile birçok mescidi, 22 mektebi, tekkeleri, çeşmeleri, 200 kadar dükkanı bulunan çarşısı, Mihalzadeler’den bazılarının yattığı türbesi de şehrin diğer zenginlikleri arasında anılabilir³².

Pasarofça antlaşması (1718) ile Belgrad’ın elden çıkması üzerine Niş, bir serhad şehri oldu. Bu devirde kale sağlamlaştırılarak kaleyi korumak için seraskerlik ihdas edildi. 1737-1739 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarında Avusturyalılar 28 Temmuz 1737 tarihinde Niş’i işgal etmişlerse de, şehir üç ay sonra geri alındı. Niş’in alınmasından çok memnun olan I. Mahmud, Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa’yı Niş muhafızlığına tayin ederek, kendisini ve maiyetini para ve hil’atler ile ödüllendirdi³³. Yine Mayıs 1809’da

²⁹ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

³⁰ Eren, a.g.md., C. IX, s. 295.

³¹ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

³² Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 334.

³³ Eren, a.g.md., C. IX, s. 296.

Osmanlılara karşı yapılan ilk Sırp ayaklanmasında Stephan Sindjeliç liderliğindeki isyan güç kullanılarak bastırıldı³⁴.

Niş Osmanlı idaresi altında önceleri Semendire'nin başlıca kazası durumundaydı³⁵. Ancak XIX. yüzyılda, Tanzimat Devri'nde³⁶ Rumeli'nin idari taksimatı birçok değişikliğe uğradı ve küçük eyaletler oluşturuldu. 1839'da yeni idari teşkilatın gereği olarak vilayet haline getirildi ve buraya Vasıf Paşa tayin edildi. Sofya, Smakov ve Köstendil de daha sonra Niş'e bağlandı. 1847 yılında Üsküb, Bosna, Yanya, Selanik eyaletleri kuruldu. Rumeli Eyaleti, merkezi Manastır olmak üzere Kesrije, Ohri ve İşkodra liva/sancaklarından oluşmaktaydı. Ardından isyan hareketleri sebebiyle idari durumunda değişiklik oldu (1861). Yapılan teftişler sonucu Niş tekrar vilayet haline getirildi ve Midhat Paşa şehrin valiliğine tayin edildi³⁷. Midhat Paşa'nın valiliği döneminde Niş ve yöresinde önemli sayılabilecek reformlar gerçekleştirildi³⁸. 1864 Vilayet Nizamnamesiyle merkezi Rusçuk olmak üzere Tulça, Vidin, Sofya, Tırnova, Niş ve Varna sancakları birleştirilerek Tuna vilayeti meydana getirildi. Daha sonra birbiri ardından yeni vilayetler kuruldu ve Rumeli artık coğrafi bir tabir haline dönüştü³⁹. Tuna vilayeti ise 1878'e kadar devam etti⁴⁰.

Tuna vilayeti Doğu Sırbistan'dan Karadeniz'e, Yunan adalarından Tuna nehrine kadar uzanan ve 91,624 km²'lik bir alanı kapsayan bir arazidir. Verimli toprakları, nehirleri

³⁴ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

³⁵ **Semendire Livası İcmal Tahrir Defteri (937/ 1530)**, Yay. Haz., Murat Yüzbaşıoğlu ve diğer, Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yay., Nu: 104, Ankara, 2009, s. 4.

³⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat reformlarını gerektiren birkaç esas etken vardır: 1. Devlette bütünüyle idari, ekonomik ve askeri reformlara kaçınılmaz surette gereksinim duyulan ekonomik ve toplumsal gelişme. 2. Devletin, Avrupa ekonomisi ve kültür sistemine yavaş yavaş yaklaşması. 3. Topraklarına dış saldırıların giderek güçlenmesi karşısında, iç yapıyı sağlamlaştırma gereksinimi. Bunun neticesinde XIX. yüzyıl ortalarına doğru Osmanlı İmparatorluğu 36 eyalet (vilayet), 126 liva (sancak) ve 1.267 kazaya sahipti. Bu yeni idare birimlerinin meydana getirilmesinde coğrafi koşullar ve devlet nüfusunu oluşturan milliyetlerin göz önünde bulundurulması gerekliliği hissedilmiştir. Bkz. Draganova, a.g.e., s. 1.

³⁷ Machiel Kiel, "Niş", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXIII, T.D.V. Yay., İstanbul, 2009, s. 149.

³⁸ Mithat Paşa, ileride bütün Osmanlı Devlet'inde uygulamayı düşündüğü meşrutiyetin küçük bir örneği olmak üzere vilayet merkezi olan Rusçuk'ta seçimle meydana getireceği bir Vilayet Meclisi kurulması şartıyla bu görevi kabul etmişti. Geniş bilgi için bakınız: Selda Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, sayı 37, Ankara, 2005, s. 101; Çetinsaya, Gökhan, Buzpınar, Şit Tufan, "Midhat Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXX., T.D.V. Yay., İstanbul, 2005, s. 7-10.

³⁹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. XII, Ötüken Yay., İstanbul, 1979, s. 290.

⁴⁰ Halil İnalçık, "Rumeli", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXV, T.D.V. Yay., İstanbul, 2008, s. 234.

de dahil bereketli su kaynakları ve ılımlı ikliminden dolayı Tuna vilayeti buğday, arpa ve mısır türü tahıllar ekmek için ideal bir yerdir. Tuna nehrinde ve Karadeniz’de bulunan ticari liman şehirleriyle beraber Tuna bölgesi, Balkanlar’ın önemli bir parçasını oluşturmaktadır⁴¹.

1876’da Bulgar isyanı sırasında bu teşkilat yeniden gözden geçirilip Niş’in Üsküp ile Sofya’ya bağlanması öngörülüyse de çıkan savaş yüzünden bu idari tasarruf gerçekleşemedi⁴². 1875’te Niş Sancağı’nın kazaları Şehirköy (Piro), İvranya (Vranje), Leskofça (Leskovac), İznebol (İznebolje) ve Kurşunlu (Kurşunlje)’den ibaret idi⁴³. 1878’den sonra Müslümanların bir kısmının Anadolu’ya göç etmiş oldukları kabul edilse dahi, bir kısmı topraklarından ayrılmayarak orada kaldılar. Uzun bir zaman geçtikten sonra 1929’da Müslümanlara Şer’iye Mahkemesi kurulması, evkaf dairesi, dini mekteplerin açılması hakkı tanındı. Ancak sonraki yıllarda meydana gelen hadiseler Müslümanları iyice çaresiz bırakmış olmalı ki İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Niş ve civarındaki Müslümanların sayısı oldukça azaldı⁴⁴.

1965 yılından itibaren Tito yönetimindeki Yugoslavya yönetimi altındaki Niş, tekstil, metal, mobilya, lokomotif ve makine üretimiyle bir endüstri merkezi haline geldi⁴⁵.

II. YERLEŞME ve NÜFUS

Osmanlı döneminde bugünkü şehir olan yerleşim yerleri sadece Belgrad, Uziçe, Böğürdelen, Alacahisar, Semendire ve Niş idi. Bizans ve diğer bazı kaynaklarda, XIV. asrın sonuna kadar Osmanlı yerleşmesi hakkında birtakım bilgilere rastlanmaktadır. Bu asrın sonunda Torlak adıyla anılan dervişlerin Saruhan’dan gelen büyük bir Türkmen kafilesiyle birlikte Niş ve Üsküp arasında uzanan araziye yerleştiği bilinmektedir⁴⁶.

Osmanlı idaresi yerli halka İslamlaşma konusunda hiçbir baskı politikası uygulamadı. O, sadece imtiyazlar tanıma yoluyla İslam’ın tercih edilmesini sağlamaya

⁴¹ Çelik, a.g.e., s. 39.

⁴² Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

⁴³ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

⁴⁴ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

⁴⁵ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

⁴⁶ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 81.

çalıştı⁴⁷. Yerli halktan İslam'ı kabul edenler tahrir defterlerine veya belgelere *Abdullah'ın oğlu* anlamında *bin Abdullah* ifadesi ile kaydediliyordu. Örneğin Mustafa *bin Abdullah*, ya da Osman *bin Abdullah* gibi. İslam'ı kabul edenler *bin Abdullah* ifadesini ikinci ve sonraki kuşaklar için kullanmadıklarından dolayı Sırbistan'ın ve diğer Balkan ülkelerinin Türk olmayan Müslümanlarının ne zaman İslam'ı kabul ettiklerini tespit etmek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple Osmanlı tahrir defterlerinde sadece *bin Abdullah* olarak kaydedilenler ihtida eden veya yeni Müslüman olan kişiler olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Sırlar ve diğer Balkan kaynaklarında *İslamlaşmadan çok Türkleşme* tabiri kullanılmaktadır. Sırlar ve diğer Balkan Hıristiyanları İslam'a *Türk dini* gözüyle baktıklarından ve onu Türklerle özdeşleştirdiklerinden dolayı bu dini kabul edenlere, hatta Arnavutlara ve Araplara bile *Türk* dediler⁴⁸.

A. SANCAK NÜFUSU

Niş vilayeti dahilinde 1870 yılında yapılan bir nüfus sayımına göre, yalnız yetişkin erkek nüfusunun 30.000 kişi olduğu tespit edilmiştir. Buna çocuklar ve kadınlar da ilave edilecek olursa, son devirlerde Niş ve havalisinde bulunan Müslümanların nüfusunun yaklaşık olarak 70.000'e yakın olduğu kabul edilebilir⁴⁹.

1290/1872 Prizren Vilayet Salnamesine göre Niş Sancağı'nın yapısı şu şekilde verilmektedir⁵⁰:

Niş kazası: 3.651 hane, 128 kura, 17.107 Gayrimüslim nüfus, 4921 Müslüman nüfus;

Şehirköy kazası: 2.195 hane, 219 kura, 29.741 Gayrimüslim nüfus, 5.772 Müslüman nüfus;

İvranya kazası: 2.069 hane, 325 kura, 30.061 Gayrimüslim nüfus, 12.502 Müslüman nüfus;

⁴⁷ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 127.

⁴⁸ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 126.

⁴⁹ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

⁵⁰ Prizren Vilayeti Salnamesi, 1290/1872, Bayazit Devlet Kütüphanesi, K. 454192, s. 114.

Leskofça kazası: 2.689 hane, 254 kura, 21.030 Gayrimüslim nüfus, 10.525 Müslüman nüfus;

Ürgüp kazası: 882 hane, 141 kura, 4.618 Gayrimüslim nüfus, 6.207 Müslüman nüfus;

Kurşunlu kazası: 180 hane, 91 kura, 757 Gayrimüslim nüfus, 5.951 Müslüman nüfus;

İznepol kazası: 209 hane, 94 kura, 7.072 Gayrimüslim nüfus, 149 Müslüman nüfus;

Toplam: 11.875 hane, 1.252 kura, 110.386 Gayrimüslim nüfus, 46.027 Müslüman nüfus.

1. Müslümanlar

Rumeli’de yaşayan Müslümanlar, hayat tarzlarını İslam hukukunun dört temel kaynağını oluşturan Kur’an, Sünnet, İcma ve Kıyas veya İctihad’a göre düzenlemeye çalışarak iyi birer mümin olmayı hedeflediler. Ayrıca diğer dinlere mensup hemşehrileri ile ilişkilerini de yine bu temel prensipler çerçevesinde düzenlediler⁵¹.

İslam’a geçen Slavlar, Arnavutlar ve diğer Balkan milletleri Osmanlı kültür yapısını benimsediler. Ancak onlar buna rağmen ana dilleri de dahil bütün etnik nitelik ve değerlerini korudular. Sırbistan’da ve diğer Balkan ülkelerinde bütün milletler hakim ve üstün olan Osmanlı kültürünün birçok nitelik ve değerini benimsediler. Bununla birlikte Osmanlı kültürü, hiçbir zaman diğer Balkan topluluklarının adet, gelenek ve etnik kültürünü yok etme teşebbüsünde bulunmadı⁵².

2. Gayrimüslimler

a. Hıristiyanlar

Sırbistan’da halkın İslam diniyle tanışması, Kosova Savaşı’ndan sonra başlamıştır. Sırp asillerinin büyük bir çoğunluğu, İslam’ı, sahip oldukları gücü devam ettirmede bir vasıta olacağını düşündükleri için benimsemişlerdir. Neticede Osmanlılar, Sırp elit arasında umulmadık bir şekilde İslam’ın en ateşli savuncularını bulmuşlardır. Sancak ve

⁵¹ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 66.

⁵² Hamzaoğlu, a.g.e., s. 148.

Raška'da (Eski Sırbistan), İslam'a kucak açanların sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Sırlar'ın büyük çoğunluğunun, kendi Ortodoks Hıristiyan inançlarını mutaassıb bir şekilde sürdürdüremeye devam ettikleri de bilinmektedir⁵³. Sırlar ve diğer Hıristiyanlar günlük hayatlarını kendi inanç, adet, gelenek ve örfi hukuklarının kurallarına göre düzenliyorlardı⁵⁴.

b. Yahudiler

Balkanlar'daki Yahudi toplulukları çoğunlukla 1492'de İspanya'dan sürülen Yahudiler'in soyundan olup bazıları hala İspanyolca'nın bir lehçesi olan Ladino dilini konuşmaktadırlar. Balkan Yahudileri, II. Dünya Savaşı'na değin İspanya'daki giyim ve göreneklerini korumuşlardır. Savaştan sonra sayıları önemli ölçüde azalan Balkan Yahudileri, Romanya'da, kent nüfusu içinde erimiş durumdadır⁵⁵.

b. Diğerleri

Balkanlar'da yukarıda belirtilenlere ek olarak bir de Çingene nüfus bulunmaktadır. Nitekim XVI. yüzyılda Osmanlı ülkesine seyahat eden Hans Dernschwam, gezdikleri yol üzerinde Çingenelelere rastladığını, vergi borçlarını ödemeyen beş Çingene'nin ellerine kelepçe vurularak götürüleceğini, Niş civarında Yahudi ve Çingenelerin ikamet etmekte olduğunu bildirmektedir⁵⁶.

B. ŞEHİRLERDEKİ NÜFUS

1. Niş

903/1498 yılına ait tahrir defterine göre Niş'te 167'si (% 60) Müslüman olmak üzere 279 hane bulunmakta olup bu da yaklaşık olarak 1400 - 1500 kişiye ulaşmaktadır. Yine aynı defterdeki bilgilerden Niş'in, Semendire (Smederova) Sancağı'nın ikinci büyük yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır.

⁵³ Atallah B. Kopanski, **Balkanlarda Osmanlı Barışı ve Batı Meselesi**, T.D.V., Yay., Ankara, 2000, s. 43.

⁵⁴ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 66.

⁵⁵ **Balkanlar'ın Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1993, s. 9.

⁵⁶ İsmail Altınöz, "Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingeneleler", **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 428.

922/1516 yılı tahrir defterinde yer alan bilgiler, şehrin hızla geliştiğini göstermektedir. Buna göre Niş'de 246'sı (% 75) Müslüman olmak üzere 329 hane (yaklaşık 1600 1800 kişi) mevcut olup Müslümanların üçte biri sonradan ihtida etmiş yerlilerden, geri kalanı ise muhtemelen Balkanlar'ın güneyinden veya Anadolu'dan gelen Türklerden oluşmaktaydı⁵⁷.

Niş'de 1528 yılında 89 Türk ve 56 bin Abdullah (mühtedi), 1564 yılında altı mahallede 182 Türk, 81 bin Abdullah (mühtedi) ve 54 Hıristiyan, 1574 - 1595 yılları arasında ise 10 mahallede 220 Türk ve diğer Müslüman ile sadece 30 Hıristiyan hanesi bulunuyordu⁵⁸.

Niş'deki nüfus dağılımı hakkında seyyahların eserlerinde de birtakım bilgilerin olduğu görülmektedir. Nitekim Alman seyyah Hans Dernschwam 1553 - 1555 yılları arasında Niş'de Türkler'in, Sırp'ın ve Dalmaçyalılar'ın yaşadığını; J. Betzek 1564 - 1573 yılları arasında Niş'de sadece Türkler'in yaşadığını; Alman seyyahı Stj. Gerlach ise Niş'de 236 Türk ve diğer Müslümanların olduğunu bunun yanısıra sadece 43 Hıristiyan hanesinin bulunduğunu belirtmiştir⁵⁹.

15-20 Ekim 1710 tarihleri arasında Niş'de yapılan bir sayımda orada bulunan sekiz Müslüman mahallesinde ve kenar mahallelerde toplam 479 Türk'ün ve diğer etnik kimliğe sahip Müslüman'ın, 11 Hıristiyan'ın, 34 yeniçerinin ve 48 sipahinin yaşadığı ve Niş Garnizonu'nda konuşlanan askeri birliklerin de bulunduğu kaydedilmiştir⁶⁰.

1783 - 1784 yıllarında Niş'de bulunan bin Türk hanesinde sekiz bin, bin beşyüz Hıristiyan hanesinde ise beş - altı bin kişi yaşıyordu⁶¹. 1836'da Rumeli'de dolaşan Ami Boue, Niş'in 16.000 nüfuslu bir yer olduğunu ve Nişava nehrinin iki tarafına yayılmış bulunan şehrin toprakları tabyalar ile çevrili ve belli bir yer olup, kalesinin yalnız nehre bakan cephesinde 25 top ve kale ile şehir arasında bir tahta köprünün mevcut bulunduğunu kaydeder⁶².

⁵⁷ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148; Hamzaoğlu, a.g.e., s. 82.

⁵⁸ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 83.

⁵⁹ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 83.

⁶⁰ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 169.

⁶¹ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 185.

⁶² Eren, a.g.md., C. IX, s. 296.

XVIII. yüzyılda Müslümanlara ait 2300, Hıristiyanlara ait 700 evin yanı sıra küçük bir Ermeni tüccar grubunun bulunduğu Niş, Balkanlar'ın en önemli şehirlerinden biri haline geldi. Ancak 1837'de ortaya çıkan veba salgını ile başta Müslüman kesim olmak üzere şehir nüfusunun büyük bir kısmı yok oldu⁶³. 1837 yılında 16 bin kişilik büyük bir şehir olan Niş'in büyük çoğunluğunu Türkler ve diğer Müslümanlar oluşturuyordu⁶⁴. 1840'ta 16.000 kişilik şehir nüfusunun 10.000'inin Sırp'lar'dan oluştuğu kaydedilmektedir⁶⁵. 1841 isyanından sonra Osmanlılar tarafından bölgeye gönderilmiş Ahmet Tevfik Bey ise Niş'de 20.000'i Gayrimüslim 1.500'ü Müslüman olmak üzere 21.500 kişinin yaşadığını aktarmaktadır. Bu sayı, dönemin koşullarına göre önemli bir nüfus kitlesini temsil etmekteydi. O yüzden Niş, sadece stratejik açıdan değil, nüfus imkanlarının sağladığı ekonomik avantajlar yönünden de Osmanlılar için önem taşımaktaydı⁶⁶.

1868 salnamesine göre Tuna Vilayeti'ndeki erkek nüfus 410.417'i Müslüman ve 610.892'si Gayrimüslim olmak üzere toplam 1.021.309 kişidir⁶⁷. 1873 yılında Niş'de 2 bin Türk (ve diğer Müslümanlar) ve 3 bin 500 Sırp hanesinde toplam 18. 255 Türk ve Hıristiyan yaşıyordu⁶⁸. Bu rakamın çoğunluğunu Türkler ve diğer Müslümanlar oluşturuyordu. Osmanlı döneminin son yıllarında Niş'de 8.500 Türk ve diğer Müslümanlar yaşıyordu. Niş Türkleri ve diğer Müslümanları genelde zanaatçılık ve ticaretle uğraşıyorlardı. Bazı Türklerin ise civar köylerde çiftlikleri vardı⁶⁹.

Niş, 1291/1874 tarihli Prizren Vilayeti Salnamesi'nde, sancağın merkezi olarak tanımlanır. Şehir, otuz mahalleye ayrılmış olup 4.920 Müslüman ve 17.107 Sırpın yaşadığı toplam 3.651 haneye (eve) sahipti⁷⁰. 1878'in Eylül'ünde İngiliz Konsolosu Baker, Londra'ya gönderdiği raporda şehrin Müslüman nüfusunun 8.300'den 300'e indiğini, Müslümanlara ait malların yağmalanıp evlerinin çoğunun yakıldığını bildirmiştir⁷¹. 1884'te

⁶³ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

⁶⁴ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 354.

⁶⁵ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148

⁶⁶ Uzun, a.g.e., s. 39.

⁶⁷ Draganova, a.g.e. s. 19.

⁶⁸ Uka, **Shperngulja ...**, s. 93.

⁶⁹ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 389.

⁷⁰ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

⁷¹ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148-149.

16.718, 1900'de 25.127 ve 1948'de 49.332 kişi olan Şehir nufusu 1958'de 76.000'e yukselmiřtir⁷².

S. Gopĉeviĉ'e göre, 1868-1878 yılları arasında Sırbistan'daki Müslüman sayısı 6.176 kişi idi. Bu rakamlar, Sırlar'ın Osmanlılar'a yönelik silahlı saldırıları sonucunda 1877-1878'de ülkenin doğu ve güneyindeki bazı yerleri geri almalarıyla, hemen hemen iki katına ĉıkmıřtır. Buna göre Niş, İvranya, Şehirköy ve Ürgüp'n nufusu Őyledir⁷³:

Niş'de 2.445 Müslüman, 3.521 Ortodoks ve 1.076 Yahudi;

İvranya'da 2.251 Müslüman ve 2.251 Ortodoks;

Şehirköy'de (Pilot) 824 Müslüman, 1.184 Ortodoks ve 360 Yahudi;

rgp'de (Toplica) 1.047, 1.054 Ortodoks ve 7 Yahudi.

Aşağıdaki tabloda 1873 yılında Niş Sancağı'nda yapılan nufus sayımına göre erkek Müslüman ve erkek Hıristiyan nufusu verilmiřtir⁷⁴:

Tablo 1: 1873 Yılı Sayımına Göre Niş Sancağı'ndaki Nufus Dağılımı

Kazalar	Hıristiyan Erkek	Müslüman Erkek
Niş	17.107	4.291
Şehirköy (Pilot)	29.741	5.772
İvranye	80.051	12.502
Leskofĉa	21.030	10.525
rgp	4.618	6.207
Kurşunlu	757	5.951
Tırn	7.072	149
Toplam	160.376	45.397

⁷² Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

⁷³ Aleksandre Popoviĉ, **Balkanlarda İslam**, İnsan Yay., İstanbul, 1995, s. 192.

⁷⁴ Uka, **Šperngulja ...**, s. 84.

1879 yılında yapılan nüfus sayımında Niş Kazası'nda 2.445, Şarköy (Şehirköy) Kazası'nda 829, İvranya Kazası'nda 2.251 ve Toplitse (Ürgüp) Kazası'nda toplam 1.047 veya işgal edilen dört eski Türk Kazası'nda toplam 6.567 Türk'ün ve diğer etnik kökene mensup Müslümanın yaşadığı tespit edilmiştir. Bu sayımda 3.261 Türk ve diğer Müslüman şehir ve kasabalarda, 3.306 Türk ve diğer Müslüman ise köylerde yaşıyordu. Onlardan Niş Kazası'nda bulunan kasabalarda 2.019, köylerde 426, Şarköy Kazası'nda bulunan kasabalarda 692, köylerde 132, İvranya Kazası'nda bulunan kasabalarda 437, köylerde 1.814 ve Toplitse (Ürgüp) Kazası'nda bulunan kasabalarda 113, köylerde ise 934 Türk (ve diğer Müslüman) yaşıyordu. Türkler ve diğer Müslümanlar Niş Kazası'nda toplam nüfusun %12.74'nü, İvranya Kazası'nda toplam nüfusun %8.48'ni, Şarköy Kazası'nda toplam nüfusun %11.72'ni ve Toplitse Kazası'nda toplam nüfusun %6.70'ni veya sözkonusu dört kazanın nüfusunun % 9.90'nı oluşturuyordu⁷⁵.

1931 yılına gelindiğinde şehrin 35.384 kişilik nüfusu içinde Müslümanların sayısı %3.7'yi geçmiyordu. Müslüman cemaati kayıtlarına göre, 1933'te Niş'de 365 hanede 1.982 müslüman var idi. Fakat bu sayı içine Makedonyalı, Boşnak ve Arnavutlar'dan başka, kendisini Müslüman olarak yazdıran Çingenerler de dahi edilmişti⁷⁶. 1956'da Yugoslavya Federal Devleti'nin Sırbistan Cumhuriyeti toprakları içinde kalan Niş şehrinin nüfusu 68.300'e varıyordu⁷⁷. Nüfusu 1981'de 161.376 kişiye ulaşan Niş'de 2002 yılında yaşayanların sayısı 250.518'e kadar yükselmiştir⁷⁸.

2. Leskofça (Leskovac)

1516 yılında yapılan ilk sayımda Leskofça'da 126 Türk ve 62 Hıristiyan, 1535/36 sayımında 9 Türk ve 60 Hıristiyan, 1570 sayımında 250 Türk, 62 "bin Abdullah", 27 Hıristiyan ve 13 Kıpti, 1584 sayımında ise 150 Türk, 14 "bin Abdullah" ve 25 Hıristiyan hanesi bulunuyordu⁷⁹.

1870 yılının başında Leskofça'da bulunan bin Türk hanesinde beş bin kişi yaşıyordu. Türkler bu şehirde de genelde zanaatla ve ticaretle meşgul oluyorlardı. Onlar

⁷⁵ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 403.

⁷⁶ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

⁷⁷ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

⁷⁸ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

⁷⁹ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 91.

Hıristiyanlardan daha zengindiler. Bu yılda orada sekiz cami, on tekke ve çok sayıda diğer Osmanlı müessesesi ve eseri faaliyette bulunuyordu. 1873 yılında Niş mutasarrıfının verdiği resmi istatistik bilgilerinde Leskofça kazasında 2.500 Hıristiyan ve 1.000 Türk hanesinin, 21.030 Hıristiyan ve 10.525 Türk erkeğinin bulunduğu görülmektedir. Leskofça Müslümanlarının % 50'si Arnavutça ve Türkçe konuşuyordu⁸⁰.

Leskofça'da az sayıda Anadolu, İstanbul veya Filibe Türk'ü de vardı. Leskofça Türkleri ile Niş Türkleri arasında bazı farklılıklar da bulunmaktaydı. Mesela Niş Türkleri daha zengin ve kibirli insanlardı. Leskofça'nın daha varlıklı Türkleri ticaretle ve zanaatla meşgul oluyorlardı. Onların arasında kadı, katip, sipahi ve subaylara da rastlanmaktadır⁸¹.

1877-78 Savaşı'nda yapılan yoğun göçten sonra Leskofça'da pek çok Osmanlı vakıf mülkü de kalmıştı. Sosyo-ekonomik bakımdan ziyade hukuki ve siyasi önem taşıyan bu sorun, uzun zaman güncelliğini kaybetmedi ve Osmanlı-Rus diplomasisini meşgul etti⁸².

3. Şhirköy - Şarköy (Piro)

Osmanlı döneminin ilk yıllarında Şarköy'e de yoğun bir Türk yerleşmesi yapılmıştı. 1578 yılında İstanbul'dan Avrupa'ya dönen seyyah Gerlach, Şarköy nüfusunun çoğunluğunu Türkler'in oluşturduğunu belirtmiştir⁸³.

1873 yılında Şarköy'de iki bin beş yüz Türk (Müslüman) yaşıyordu. Onlar genelde zanaatla meşgul oluyorlardı. Bazı Türkler'in kahvehaneleri, bazılarının ise civar köylerde çiftlikleri veya tımarları vardı. Bu yıllarda şehirde sekiz cami, iki tekke ve başka Osmanlı müesseseleri faaliyette bulunuyordu. Orada çok meşhur el işi halılar üretiliyordu. Halıları genelde Türk kadınları ve kızları dokuyordu. Sözkonusu yıllarda orada iki yüzden fazla tezgah, on iki boyacı ve seksen iki başka dükkan vardı. Üretilen halılar, kumaşlar ve diğer mallar Sofya, Filibe, İstanbul, Edirne ve diğer şehir ve kasabaların panayırlarında satılıyordu⁸⁴.

⁸⁰ Uka, **Shperngulja ...**, s. 93.

⁸¹ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 390.

⁸² Hamzaoğlu, a.g.e., s. 400.

⁸³ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 91.

⁸⁴ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 390.

1874 yılında Şarköy kazasında toplam 29.741 Hıristiyan ve 5.572 Türk ve diğer Müslümanlar yaşıyorlardı. Aynı yılda Şarköy’de ise 400 Türk ve diğer Müslüman hanesi vardı. Her hanede altı veya yedişer üyeden oluşan en az birer Türk ailesinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak bazı evde iki ve daha çok Türk ailesinin de kaldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Osmanlı döneminin son yıllarında Şarköy’de beş binden fazla Türk’ün yaşadığı görülmektedir.⁸⁵

1877-78 Osmanlı-Sırp savaşında Şarköy Türkleri’nin (ve diğer Müslümanlarının) fazlası Serez, İstanbul, Bursa, Silivri, Üsküp, Selanik, Kumanova, Çatalca, Nevrekep, Gostivar, Raptiştah, Prizren ve diğer yerlere kaçtılar. Sırp kuvvetleri şehri işgal ettikleri sırada orada 700 Türk (ve diğer Müslüman), 1.462 Sırp, 74 Yahudi ve 34 Kıpti hanesi kalmış bulunuyordu⁸⁶.

4. İvranya (Vranje)

1519 sayımında İvranya’da 43 Türk (% 25’i “bin Abdullah”) ve 35 Hıristiyan, 1528 yılında 35 Türk, 38 Hıristiyan ve 1570 yılında ise 92 Türk (% 35 “bin Abdullah”) ve 25 Hıristiyan hanesi bulunuyordu. İvranya’nın Türk nüfusunda 1519 - 1570 yılları arasında 49 hanelik % 100’den fazla artış görülmektedir⁸⁷.

1582 yılında bu kasabayı ziyaret eden Fransız seyyahı Jean Palairne Faurais, İvranya’yı, sadece Türklerin yaşadığı küçük bir kasaba olarak tanımlamaktadır. İvranya’da XVI. asrın ortasında 76 Türk ailesi, 15 bekar, birer tabip, hatip, muallim ve kayyım, ikişer imam, müezzin ve kale bekçisi bulunuyordu. İmam ve müezzinlerin sayısı adı geçen kasabada iki caminin de bulunduğunu göstermektedir. 1530-1531 sayımında İvranya’da toplam 301 Türk ve diğer Müslüman hanesi, 5.038 Hıristiyan hanesi, 1.038 bekar ve 215 dul Hıristiyan bulunuyordu⁸⁸.

Osmanlı döneminde İvranya Türkleri (Müslümanları) ve Sırlar ticaret, idare sistemi, komşuluk ve başka konularda iyi anlaşılıyorlardı. Sırlar ortam dili olan Türkçe’yi

⁸⁵ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 391.

⁸⁶ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 390.

⁸⁷ Aleksandar Stojanovski, **Vranjski Kadiluk u XVI. Veku**, Narodni Muzej Vranje Yay., Vranje, 1985, s. 20.

⁸⁸ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 90.

öğreniyor ve konuşuyorlardı. Sözkonusu dönemde Türkler (Müslümanlar) ve Sırlar arasında mevcut olan iyi münasebetler Borislav Stankoviç'in Kirlikan romanına, Taşana dram ve diğer eserlerine de yansdı⁸⁹.

1865 yılında İvranya'da yaşayan sekiz bin kişinin çoğunluğunu Türkler ve diğer Müslümanlar oluşturuyordu. Aynı yılda bu şehirde altı cami, çok sayıda mescit, mektep, tekke, han, hamam ve başka Osmanlı müessesesi ve eseri bulunuyordu⁹⁰. 1873 yılında İvranya'da yapılan nüfus sayımın 800 Müslüman ve 2.500 Hıristiyan evi tespit edilmiştir⁹¹.

Osmanlı döneminde İvranya'nın nüfusu çoğunlukla Arnavut, Boşnak ve diğer Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bunlar topraklarını, dükkanlarını, değirmenlerini ve diğer gayrimenkullerini genellikle kesim veya kira karşılığında Sırlar'a vermekteydiler. 1878 yılında Sırlar İvranya'yı işgal ettikleri sırada orada 991 Türk (ve diğer Müslüman) ve 860 Hıristiyan evi vardı. Fakat işgal sonrasında Türkler ve diğer Müslümanların büyük çoğunluğu göç etmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle bölgedeki nüfusları da oldukça azalmış, 878 Türk'e (ve diğer Müslümana) kadar düşmüştü⁹².

5. Ürgüp (Prokuple, Toplitse)

1873 yılında Ürgüp'te 140 Hıristiyan evi, 656 Arnavut ve diğer Müslüman evi vardı⁹³. Vidoslav Nikoliç Stojançeviç ve Tihomir R. Corceviç'e göre Ürgüp'te çok az Türk bulunmaktaydı. Türk nüfusunu genelde paşalar, memurlar ve askerler oluşturmaktaydı. Şehir sakinleri arasındaki Türklerin sayısı ise çok azdı. Müslüman nüfusun büyük çoğunluğu ise Arnavut idi⁹⁴.

C. KÖYLERDEKİ NÜFUS

1564 yılında Niş civarında bulunan köylerde de Türkler ve Türk olmayan Müslümanlar yaşıyordu. Onlar bu köylerde çiftçi olarak yerleşmiş veya oralarda çiftlikler kurmuşlardı. Sayımda köylere çiftçi olarak yerleşen çiftçilikle meşgul olan Türkler ve

⁸⁹ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 146.

⁹⁰ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 389.

⁹¹ Uka, **Shperngulja ...**, s. 94.

⁹² Hamzaoğlu, a.g.e., s. 401.

⁹³ Uka, **Shperngulja ...**, s. 93-94.

⁹⁴ Uka, **Shperngulja ...**, s. 86

diğer Müslümanlar, sözkonusu köylerin daimi sakinleri kabul edilmiş, köylerde çiftlikleri bulunan, ancak oralarda kalmayan çiftlik sahipleri ise köy sakinleri olarak kabul edilmemişti. Sözkonusu sayımda Niş civarında bulunan sekiz köyde toplam 32 Türk ve 12 “bin Abdullah” hanesi Sırplarla birlikte, bir köyde ise sadece Türkler ve diğer Müslümanlar yaşıyordu⁹⁵.

1519 yılında İvranya Kadılığı’nda mevcut olan 340 köyün 48’inde 118, 1528 yılında 16 köyde 56, 1570 yılında ise 42 köyde toplam 192 Türk ve diğer Müslüman hanesi bulunuyordu⁹⁶.

⁹⁵ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 99.

⁹⁶ Hamzaoğlu, a.g.e., s. 101.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA NİŞ SANCAĞI

I. DİNİ VE SOSYAL YAPILAR

Balkanlar'daki en büyük Osmanlı hisarı özelliğine sahip olan Niş, 1719 - 1723 yıllarına ait görkemli surları ve 1521 - 1523 yıllarından kalan Malkoçoğlu Bali Bey Camii'nin yanı sıra XIX. yüzyılın ortalarından kalma İslam Ağa Camii etrafında toplanan küçük Müslüman cemaatiyle zengin Osmanlı döneminin izlerini taşımaktadır¹. Ticaret bakımından önemli bir konumu olan Niş, aynı zamanda stratejik bir öneme de sahiptir. Bu özelliği sebebiyle de XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğun Sırbistan'a karşı en önemli dayanak noktalarından birini oluşturmuştu.

A. CAMİ ve MESCİTLER

Osmanlıların Sırbistan, Karadağ ve Sancak'ta (Yeni Yugoslavya) inşa ettikleri ve kayıt altına alınmış vakıf eserlerin sayısı 1140 olarak zikredilmektedir. Günümüzde ise mevcudiyetini koruyabilmiş eser sayısı sadece 30'dur². Evliya Çelebi Niş camilerinden, özellikle Niş çarşısının merkezinde bulunan ve sade bir mimari yapı olan I. Murad Camii ile Musli Efendi ve Hüseyin Kethüda camilerinden bahseder³.

Niş'de bulunan camiler şunlardır: Abdi Dede - Köprübaşı Camii, Damad Mehmed Paşa Camii, Debbağhane Mahellesi Camii, Edirneli Bali Reis Bey Camii⁴, Fethiye - Hüdavendigâr Kilise Camii, Hacı Balaban - Köprübaşı Mescidi, Hacı Durmuş – Hacı Mukbil – Hacı Mustafa Camii, Hacı Ebubekir Camii. Hacı Hüseyin Camii, Hacı

¹ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

² Mehmet İbrahimgil, "Eski Yugoslavya", **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar, III. Kutlu Doğum İlimi Toplantısı**, T.D.V., İ.S.A.M. Yay., İstanbul, 1998, s. 157.

³ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

⁴ Ekrem H. Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya**, C. III, 3. Kitap, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1981, s. 129.

Muslihiddin Camii, Hacı Piri Bey Camii, Hacı Süleyman Camii ve Zaviyesi, Hamza Bey Camii ve İmaret, Hüseyin Kethüda Camii ve İslam Ağa Camii. İslam Ağa Camii, kitabesine göre 150 yıl önce, yani H. 1135'lerde inşa olunmuş, XIX. yüzyılın sonlarında harap olunca İslam Ağa isminde birisi tarafından, temeline varıncaya yenilenmişti⁵.

Kale İçi Camii: Morava'nın Dere kolu, İskra'nın sağ sahilindedir. Zamanla yıkılıp yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin sözettiği cami, şehir içinde bulunan olmalıdır. Bundan dolayı kalenin geniş avlusundaki cami, Evliya'dan çok sonra, Viyana yenilgisinden sonra, XVIII. yüzyıl başında Avusturyalıların bütün Sırbistan, Makedonya ve Bosna-Hersek'i yakıp yıktıkları 1717 - 1739 senelerinden sonra yapılmış olmalıdır. Ancak bunun inşa tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte kitabelerden kale ve istihkamın Sultan Mejid zamanında, 1273/1852'de yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat mükemmel işçiliği, topuzlu parmaklıkları ile bir XVII. yüzyıl sonu veya XVIII. yüzyıl başlarına ait gibi görünen cami, XIX. yüzyıl ortaları eseri gibi durmamaktadır. Çünkü XIX. yüzyıl ortasında yapılan kale kapısı, baruthane vesairenden çok farklı bir tarzdadır. Bu sebeple cami, ikinci bir kalenin varlığını hatırlatmaktadır. Cami, dört tarafından tuğla ile sarılmış kesme taşla yapılmış olup yakın vakte kadar harabe halinde idi. Ayverdi, yakın zamanlarda iki tarafına ikişer oda eklendiğini belirtir. Söz konusu eklentiler 1923'de neşredilen Minneti'nin kitabında yoktur. 1964'de eklemeler kaldırıldı. Caminin 1977'deki tamirati çok yavaş yapıldı. Caminin, seyyahlar için büyük kıymeti vardır. Caminin tamiratının yavaş yürümesi, muhtemelen Osmanlılara ait eserlerin nasıl bir itina gösterilerek korunmakta olduğu izlenimini devam ettirmek içindir⁶. Caminin resimlerine tezin ekler bölümünde yer verilecektir.

Mehmed Bin Mihal Koçi Bey Camii, Mehmed Bin Minnet Camii, Musli veya Musili Camii adlarındaki cami, Evliya Çelebi'nin övgüyle bahsettiği bir camidir. Sultan Süleyman Camii⁷, Şeyh Hacı Süleyman Mescidi veya Şeyh Süleyman Camii adlarındaki cami ise *Hacı* unvanı ilave edilmeksizin, varošta Taşköprü mahallesinde Şeyh Süleyman Camii adıyla bilinmektedir. Şu kadar var ki, önceki mescid olduğu halde bu camidir. Bu

⁵ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 130.

⁶ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 131.

⁷ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 131.

sebeple ayrı bir vakıf gibi görünmektedir. Terzi Başı Hacı Durmuş Camii, Tekye Mescidi, Yahya Paşa Camii ve Yeğen Mehmed Paşa Camii isimleri bilinen diğer camilerdir⁸.

Osmanlı hakimiyetinin son yıllarında Niş’de 19 cami bulunmakta olduğu kaydedilmektedir⁹. Zamanımıza ulaşabilen iki camiden birisi 1896’da şiddetli bir feyzan yüzünden harap oldu¹⁰. 1970-1980 yılları arasında iyi bir şekilde restorasyonu yapıldı. İslam Ağa Camii ise 17 Mart 2004 tarihinde Kosova’daki Kilise tahribi olayları neticesinde yüzlerce Sırp radikal grup tarafından yıkıldı. Caminin restorasyonu için teşebbüsler sürmektedir¹¹.

1. Leskofça (Leskovac) Kasabasındakiler

Leskofça, Niş şehrinin 35 km. güneyinde olup Osmanlı devrinde birçok şairin vatanı olan bir kasabadır. Yahya Kemal’in dedelerinin bir kolu da burada yerleşmişti. Leskofça’da Atik Camii, Akşehir Mahallesi Camii, Çarşı Camii, Hacı İbrahim Camii, Hamidiye Camii, Sultan Bayezid Han Camii, Tekye Mahallesi Camii, Yakup Bey Camii ve Malişeva Köyü Camii (Leskofça’ya tabi İzmirlik Nahiyesinde) olmak üzere dokuz cami vardır¹².

2. Şarköy-Şehirköy (Piro) Kasabasındakiler

Evliya Çelebi Şarköy’de bulunan camilerin sayısı hakkında bilgi vermez. Şarköy, Beyoğlu, Ballı¹³, Kırka ve Mestan köylerinde birer cami olduğu bilinmektedir. Bunlardan Ballı’dekinin adı Mağlayı - Zade Ali Efendi Camii, Kırka’dakinin adı Meylani - Zade Mehmet Ağa Camii, Mestan’dakinin adı Cami-i Kebir’dir¹⁴.

3. İvranya (Vranje) Kasabasındakiler

İvranya, Sırbistan’da Niş şehrinin 85 km. güneyinde, Priştina’nın ise 60 km. doğusundadır. İvranya’da Hanya Fatih Yusuf Paşa Camii, Kurdoğlu Camii, Mehmed b. Kemal - Kara Hoca Mescidi, Hızır Celebi Camii, Süleyman Paşa Camii (İvranya’ya

⁸ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 132.

⁹ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

¹⁰ Eren, a.g.md., C. IX, s. 297.

¹¹ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 149.

¹² Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 94.

¹³ Prokuple’ye bağlı Balçak köyü olabilir. Bk. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 222.

¹⁴ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 222.

yakınlarında Surdolica'da), Breşeva Köyü Camii, Kratoŕça Köyü'nde Ali Baba b. Hasan Camii, Miratofça Köyü Camii, Rahoviçe Köyü Camii ve Tırnofça Köyü Camii olmak üzere on adet cami vardır¹⁵.

4. Ürgüp (Prokoplje) Kasabasındakiiler

Ürgüp, Niş'in 35 km. hafifce güneybatısına düşen bir kasabadır. Evliya Çelebi buraya uğramışsa da kasaba hakkında pek tafsilat vermemiştir. Ancak bu ufak kasabada da birkaç cami olduğu bilinmektedir. Bunlardan ikisi Hacı Hızır Camii ve Fatih Camii'dir. Fatih Camii, Viyana bozgunundan sonra birinci Avusturya istilasında harap olmuştur. Temmuz 1696 yılına ait bir tamir keşfinden hemen bakıma alınmazsa yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır¹⁶.

B. MEKTEP VE MEDRESELER

Evliya Çelebi Niş'de yirmi iki sıbyan mektebinin bulunduğunu kaydetmiştir¹⁷. Bunlardan Edirneli Bali Resi Bey Medresesi¹⁸, Medrese-i Cedide ve Şehsuvar Paşa Medresesi¹⁹ ile Mevzune Hanım Mektebi²⁰, Mustafa Bey Mektebi, Yahya Paşa Mektebi ve Şehid Osman Paşa²¹ Mekebi'nin isimleri bilinmektedir²². Bunlara ek olarak Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Şarköy'de de 7 mektep vardır²³.

¹⁵ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 71-72-73.

¹⁶ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 246.

¹⁷ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

¹⁸ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 129.

¹⁹ Şehsuvar Paşa Medresesi Leskofça kasabasıdadır. Şahsuvar Abdi Paşa b. Ali Paşa'nın oğlu İsmail Paşa, bu medrese ile birlikte Niş eyaleti dahilinde diğer hayratı ve Sultan Bayezid Camii'nin önemli ihtiyaçları için 14 Haziran 1863 tarihinde bir vakıf kurmuştur. Bk. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 94.

²⁰ Bu mektebin varlığı o zamanlar Kahire'de oturan Alaca Hisarlı (Kragujevac) İbrahim b. Recep Efendi'nin Defterdar Camii yakınında Mevzune Hanım Mektebi'ne yaptığı nakit yardımdan anlaşılmaktadır. Bk. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 132.

²¹ Şehid Osman Paşa, Rumeli Valisi olup Topal Osman Paşa olarak bilinir. Moralı'dır. 1127/1716'da Mora Seraskeri, 1130/1719'da Bosna, 1133/1722'de Rumeli, tekrar Bosna, 12 Eylül 1144/1731'de Sadrazam oldu. Sonra Erzurum, akabinde de Tiflis valiliği yaptı. Bu görevinde iken 1146/1733-34'de savaşta şehid oldu. 1141/1728 tarihinde Rumeli valisi olduğu, düzenlemiş olduğu vakfiyenin başında zikrolunmaktadır. Niş muhafızlığı daha öncedir. Sicill-i Osmani Paşayı çok akıllı, önemli olan, cesur bir zat olarak bildirir. Osman Paşa: Gümrükhane ve odaları eklentileri, bunlara bitişik 2 mahzen, 1 bakkal dükkanı, 1 oda, altta 15 ve zeminde 1 büyük odadan birleşmiş 31 oda yahudihane, bunların yanında 8 oda, Belgrad Kapısı yakınında 2 tek katlı ev, 2 iki katlı dükkan, İstanbul Kapısıyla Saray arasında Yeni Çarşı denilen yerde bir çatı altında 20 dükkan, Panteli denilen yerde uzun bir arsa üzerinde köşk ve binalar, defteri yapılmış 69 cild kitap vakfetti. Bunlarda elde edilecek gelirleri Varoş Kalesi Taşköprü Mahallesinde Hızır Bey'in vakıf arsası üzerinde yeni yaptırdığı cami ve mektebe tahsis etti. Bk. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 131-132.

C. TEKKE, ZAVİYE ve TÜRBELER

Niş şehri Köprübaşı'nda yer alan Bektaşî Tekkesi ile Zahide Bacı ve Haydar Kethüda tekkeleri Evliya Çelebi'nin özellikle sözettiği yerlerdendir. Haydar Kethüda Tekkesi'ne ait bir de çeşme vardır. Çeşme'nin kitabesinden 989/1581 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine aynı tekkenin hemen yakınında muhtemelen meşhur Mihaloğulları ailesinden olan Mihalzade'nin ziyaretgahı bulunmaktadır²⁴. Ayrıca Ali Bey b. Mihalzade Zaviyesi, Hacı Süleyman Zaviyesi, Köprübaşı Tekkesi²⁵, Şeyh Seyyid Mustafa Halveti Tekkesi, Şeyh İbrahim Dürdi Baba Türbesi²⁶, Leskofça kasabasındaki Halveti Tekkesi ve Sadi Tekkesi²⁷ ile İvranya'daki İsa Bey Türbe ve Zaviyesi²⁸ de bölgede isimleri tespit edilebilen eserlerdendir.

D. HAMAM ve ÇEŞMELER

Niş'de bulunan Osmanlı dönemi eserlerinden diğer biri de hamam, çeşme ve sebillerdir. Bunlardan isimleri tespit edilebilenler şunlardır: Ali Bey b. Mihal Hamamı, Mehmed b. Minnet Bey Hamamı, Haydar Kethüda Çeşmesi, Yusuf Bey Çeşmesi ve Zahide Bacı Sebili. Evliya Çelebi Haydar Kethüda Çeşmesi'nin meşhur olduğunu ve 1590 - 1591 tarihini taşıdığını, Yusuf Bey Çeşmesi'nin 1627 - 1628 senesini gösterdiğini ve Zahide Bacı'nın ise türbesinin bulunduğunu belirtir²⁹. Ayrıca Leskofça'da Hüseyin Ağa Hamamı³⁰, Şarköy'de 2 muhtasar hamam³¹ ile İvranya'da bir hamam vardır³².

²² Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 132.

²³ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 222.

²⁴ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 148.

²⁵ Köprübaşı Tekkesi Evliya Çelebi'ye göre ünlü bir tekkedir. Bu tekkenin Taşköprü mahallesindeki Hacı Süleyman Tekkesi'yle aynı olması mümkündür. Bk. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 132.

²⁶ Türbe Belgrad Mahallesindedir. Türbenin varlığı Niş muhafızı Mahmud Paşa'nın bu türbeye vakfettiği ekmekçi dükkanından anlaşılmaktadır. Bk. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 132.

²⁷ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 94.

²⁸ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 71.

²⁹ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 132-133.

³⁰ İstanbul'da Çemberlitaş ile Çarşıkapısı arasında çatılı bir cami ve kiliseden bozma küçük Ayasofya Camii ile bu camii yanındaki 36 hücrelik (göze) büyük bir tekkenin Çardaklı Hamamı ve Kırklareli'nde bir çifte hamamın kurucusu olan Babüssaade Ağası Hüseyin Ağa'nın evkafından olduğu bilinmektedir. Tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre Hüseyin Ağa'nın Leskofça'daki hamamının yıllık 1900 akça geliri olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Ağa'nın hayratı için tahsis ettiği vakıf eserler arasında Leskofça'da yıllık 2100 akça gelir getiren değirmenler vesaire de vardır. Bk. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 94.

³¹ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 222.

E. İMARET ve HANLAR

Niş’de Osmanlı külliyelerinin önemli birimleri arasında yer alan imaret ve hanlar da bulunmaktadır. Bunlardan sadece iki tanesinin ismi tespit edilebilmiştir. Onlar da Mehmet b. Minnet Bey İmaretini ile Memi Çavuş Hanı’dır³³. Ancak Evliya Çelebi Şarköy’de de bir Çarşı Hanı olduğunu belirtmiştir³⁴.

G. DİĞERLERİ

1. Mahalleler

Niş’de bulunan mahallelerden altı tanesinin ismi tespit edilebilmiştir. XVI. yüzyıl verilerine göre Niş’deki mahalleler ve hane sayıları şöyledir: Cami mahallesi (77 hane), Hacı Balaban mahallesi (47 hane), Köprübaşı mahallesi (28 hane), Tekeliyan cemaatinin oturduğu mahalle (15 hane), Hıristiyanların oturduğu mahalle (55 han) ve Ulakların bulunduğu mahalle (40 hane)³⁵.

2. Kale ve Köprüler

a. Kaleler

Kaynaklarda yer alan bilgilerden Niş’de Osmanlı öncesinde de bir kalenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilk Haçlı seferi (1096) tarihçisi olan Türelî William, Niş kalesinin muhkem duvar ve kaleleriyle büyük bir garnizona sahip olduğundan bahseder³⁶. Evliya Çelebi de Niş kalesinin içinde hiçbir bina bulunmadığını, kalenin içinde bir han avlusuna benzer meydanlık bir alan olduğunu bildirir³⁷.

Evliya Çelebi’nin Niş kalesi hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler, şehrin içine yönelik. Bunun da tarihi XVII. yüzyıl ortalarıdır. Bu kale İskra nehrinin sol sahilindeki

³² Zdravkoviç, eserinde İvranya’ya çok yer ayırmış, eserine bir hamam ile bir de çeşme rölövesi koymuş olmasına karşın camilerden hiç söz etmemiştir. Zaten bir yüzyıl önce Sırlar onların tamamını yıkmıştı. Yazar hamamın banisinin bilinmediğini, muhtemelen XVIII. yüzyıl eseri olduğunu ve 1954 – 1955 yıllarında tamir gördüğünü belirtir. Hamam, büyük ihtimalle Prizren’de bir cami yaptırmış olan Mehmed Paşa’nın vakfı olmalıdır. Zira Köstendil sancak beyliğinde de bulunmuş olan Mehmed Paşa, düzenlediği vakfiyesinde cami inşaatları arasına İvranya’da yaptırmış olduğu bir hamamı da almıştır. Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 72.

³³ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 132.

³⁴ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 222.

³⁵ Eren, a.g.md., C. IX, s. 295.

³⁶ Kiel, a.g.md., C. XXXIII, s. 147.

³⁷ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 133.

düzlükte olan asıl şehrin içindedir. Günümüzde ise sağ sahilde olan geniş bir ordugah şeklinde bir XIX. yüzyıl kalesi, daha doğrusu bir istihkamı vardır. Bu istihkamın avlusunda da bir cami bulunmaktadır ki buna Cami ve Mescitler başlığı altında değinilmiştir.

Kale hakkında şunlar da eklenebilir: Kale, çok geniş yapılmış ve birçok kapısı olan bir ordugah ya da XIX. yüzyıldaki ifadesiyle istihkam adı verilen cinstendir. Duvarları ince olup üstlerinde akıntı yeri ile doğal mazgal ya da burç veya kule bulunmamaktadır. Aksine altlarında sığınaklar olan dolambaçlı surlar, güllerin tesirini kırarak kalın bir toprak tabyasıyla örtülüdür. Ayrıca kalede cephanelik, depo olarak kullanılmış birçok bina, hamam, cami ve bir de paşa konağı vardır. Kalenin kapısı kesme taştan yapılmış olup Osmanlı geleneğine aykırı şekilde süslü bir eserdir. Kapının derinliği fazladır. Ortada bir nöbetçi eyvanı (terası), ön ve arkada ikişer oda vardır. İnşaatı tamamen kesme taştandır. İç taraf düz kesme taş duvardır. Arka odaların topuz parmaklıklı pencereleri görülmektedir. İki taraftaki kemerlerin oranı, silmeler, baş nöbetçi yerleri ve arkadaki gayet düzgün işlenmiş temiz topuz parmaklıklar bir XIX. yüzyıl işine hiç benzemez. Bunlar cami ve hamam dahil XVII. yüzyıl sonu ya da XVIII. yüzyıl başı eseri gibi durmaktadır³⁸.

Kalenin kapısının çok üstünde bir satırda ikişer beyitten, 6 sırada 12 beytlik bir kitabe vardır. Kuzeyde, Belgrad Kapısı denilebilecek tarafta iki kenarı burma sütunlu olup, sütunlarla çerçeve arası lale ve şakayıklarla bezenmiştir. Zencirek süsler de barok kırmasıdır. Güney tarafında üstünde Sırpça ve Fransızca *Pres de l'Eau* levhalarını taşıyan su kapısı vardır. Kapının dış tarafıdır, resimde istihkamlardan bir kısmı da belli olmaktadır. Bu kapı tarafında bir açık hava anfisi yapılmıştır. Metrisler ve istihkamlar yılankavi bir gidişle, birbirine dolambaçlı yollarla bağlı olarak devam eder. Yükseklikleri şimdi görüldüğünden çok fazla idi. Etraftan çıkan molozlar yollara doldurulmuştur. Bazıları da çocuklar için oyun sahası yapılmıştır³⁹.

Kalede iki halvetliği ve bir de soğukluğu bulunan bir hamam vardır. Yan duvarları iki tuğla, bir kesme taş sırasıyla yapıldığı halde soğukluk yüzü döküntülüdür. Kalede kale muhafızı paşaya ait bir de konak bulunmakta imiş. Ancak yalnızca kapısı ile içeride bina kalıntıları vardır. Kapısında Sırpça ve Fransızca saray ismiyle şişirilmiş birer lehva vardır.

³⁸ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 133.

³⁹ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 134.

Bir de üstünde Sırça “burada Türk Kaptan Paşa yatıyor” lehvasını taşıyan ufak bir bina vardır. Ayrıca ikisi ufak, birisi dar pencereleri olan 3 anbar binası daha vardır⁴⁰.

Kalede bir de Sultan Mecid zamanında yapılmış olan bir cebehane (baruthane) bulunmaktadır. Döşemeleri şimdi yol seviyesinden aşağıda kalmış altı göz kemerin orta gözünden asıl mahzene girilmektedir. Bina neredeyse tamamen tuğladan yapılmıştır. Yalnız bölmeler döküntülüdür. Baruthanenin girişine bir de Yunanca kitabe (fronten) oturtulmuştur. Üstü kiremitle kaplıdır. Kapının üstünde yukarısında Sultan Mecid tuğrası bulunan talik yazı ile yazılmış bir kitabe vardır⁴¹.

Bölgede iki kale daha vardır. Bunlardan biri Şarköy (Şehir Köy) kalesi diğeri ise İvranya kalesidir⁴².

b. Köprüler

Niş bölgesinde üç köprünün ismi tespit edilebilmiştir. Bunlar Mehmed Paşa Köprüsü, Ak Köprü ve Hüseyin Paşa Köprüsü’dür.

Mehmed Paşa Köprüsü, Niş’de bulunmaktadır. Evliya Çelebi, şehir içinde İskra nehri üzerinde bulunan bu köprünün inşa tarihini 1619 olarak gösterir. Köprübaşı mahallesi diye birçok defa anılan yer ismi büyük ihtimalle bu köprüye göre verilmiş olsa gerektir⁴³.

Ak Köprü, İvranya (Vranje)’da, İvranya köyü deresi üstünde 4,95 m. açıklığında tek gözlü bir köprüdür. Düzgün kesme taştan yapılmıştır. Köprünün ortasında parlak, içte bir yanında “Ya Hafız”, iki yanında dörder satır yazılmış bir kitabesi vardır. Ancak kitabenin tamamı ne fotoğrafından, ne de üstünden kalemle geçilmiş suretinden okunabilmiştir. Bununla birlikte vakfının Ayşe Hanım ve tarihinin de 1844 olduğu tespit edilebilmiştir⁴⁴.

Hüseyin Paşa Köprüsü de İvranya’da bulunmakta olup Ak Köprü gibi 4,9 m. açıklığındadır. Ancak 1929’dan önce meydana gelen şiddetli bir sel, kemeri yıkmıştır. Daha sonra köprünün yerinde ahşap bir geçid yapılmıştır. Bu köprünün güzel üçte bir

⁴⁰ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 134.

⁴¹ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 134.

⁴² Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 222.

⁴³ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 133.

⁴⁴ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 72.

zıtlığıyla yazılmış kitabesinin bir fotoğrafı ile kalemle çizilmiş bir sureti olsa da çok eksigi olduğu için okumağa elverişli değildir⁴⁵.

Tablo 2: Niş Sancağı'ndaki Osmanlı Dönemi Eserleri

Şehirler	Cami ve Mescid	Medrese	mektep	Tekye	İmarat	Han	Hamam	Türbe	Köprü	Kale	karbansaray	Çeşme	Sebil
Niş	25	2	4	7	2	1	2		1	1	1	2	1 ⁴⁶
Leskofça	8	1		2			1 ⁴⁷						
İvranya	5						1	1	2			1 ⁴⁸	
Şarköy	2		7			1	2 ⁴⁹						
Ürgüb	3 ⁵⁰												

⁴⁵ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 72.

⁴⁶ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 342.

⁴⁷ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 342.

⁴⁸ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 340.

⁴⁹ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 345.

⁵⁰ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitab, s. 345.

Tablo 3: Niş Sancağı'nda Yok Olan Osmanlı Dönemi Eserleri⁵¹

Şehirler	Cami	Medrese	Mektep	Tekke	İmaret	Han	Hamam	Çeşme - Sebil	Kale	Köprü
Niş	23	2	4	7	2	1	2	3	1	1
Şarköy	2		7			1	1			
Ürgüb	2									

⁵¹ Ayverdi, a.g.e., C. III, 3. Kitap, s. 350.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA NİŞ SANCAĞINI ETKİLEYEN OLAYLAR

I. PANSLAVİZM

A. PANSLAVİZMİN DOĞUŞU

XIX. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Slavlar arasında milli duyguların belirlediği bir çizginin olmadığı görülmektedir. Bu dönemde Slavlar çeşitli gruplara karışmış ve birbirinden ayrılması güç, farklı lehçeler konuşan etnografik bir bütün teşkil ediyorlardı. Batıdaki Slav kolları Roma Katolikliğine bağlı olup bir dereceye kadar Avusturya ve İtalyan medeniyetleriyle bütünleşmişlerdi. Doğdakiler ise Ortodoks idi ve oldukça geri şartlarda yaşıyorlardı¹.

Slavlık fikri ilk defa, XIX. yüzyılın birinci yarısında büyük bir Slav topluluğu olmasına karşın Rusya'da değil de, Alman ülkelerinde yaşayan Slav toplulukları arasında doğdu. Bu fikrin beslendiği kaynaklardan biri Alman filozoflarından Herder ve Fichte'nin ırk ve milliyet hakkındaki nazariyeleri oldu. Fichte, insanlık tarihi felsefesinde Slavlara geniş yer ayırmış ve bu ırkın büyük bir geleceği olduğunu açıklamıştı. Slavcılığın diğer kaynağı Romantizm akımıydı. Romantizm geçmişe sevgi ve saygı aşıyor, milli geleneklere dönülmesi için heyecan yaratıyordu. Bu etkilerle Alman ülkelerinde yaşayan Slav aydınları arasında Slavlık fikri doğdu. Slav dünyasının tarihi, dili, etnografyası ve edebiyatı araştırılıp incelenmeğe başlandı. Şu kadar varki Slavcılık, önceleri yalnızca bilimsel bir özellik taşıyor ve sadece aydınlar arasında karşılık bulabiliyordu².

Daha sonra Slavcılık, saf bilimsel karakterden çıkıp siyasal bir akım olmağa yöneldi ve *bütün Slavları birleştirme ülküsü - Panslavizm* şeklini aldı. Panslavizmin bilinçli öncüleri Jan Kollar (1793 - 1852) ile Pavel Yosef Şafarik (1795 - 1861) adındaki iki Slovak yazardır. Kollar, şairdi ve şiirlerinde *Büyük bir Slav İmparatorluğu* idealini dile getirmiş, bütün Slavları bu ideal etrafında birleşmeğe çağırmıştı. Şair, bütün Slavların

¹ Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, İlgü Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007, s. 78.

² Bilal N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri**, C. II, T.T.K. Yay., Ankara, 1989, s. XXXIV.

parlak geleceği ve yarınki büyük zaferi için sonsuz bir umut aşılyordu. Şiirlerine de Slavlığın gelecekteki zaferini kastederek *Zafer Kızı* adını verdi. Onun şiirleri, gelişmekte olan Panslavizmin kutsal kitabı olarak görüldü. Şafarik ise bir teorisyendi. Panslavizmin teorisini kurdu ve Kollar'ın eksik bıraktığı kısımları tamamladı. Böylece ortaya konulan Panslavizm teorisi, bütün Slavlar arasında hızla yayıldı³.

Panslavistler Balkanlar'da “Ey Şahinler kalkınız! Slav namını kemal-i asaletle taşıyınız. Elimizi kuzey kartalına vererek harekete geçelim. Aramızda Bulgar, Rus, Çek, Sırp, Hersek ve Karadağlı yoktur. Biz aynı ana ve babanın çeşitli isimlerdeki çocuklarıyız” diyordu. Rusya için bunun ilk adımı Osmanlı yönetimi altında Balkan halklarına muhtariyet ve özerklik verilmesiydi. Sonraki adım ise bu küçük lokmaları, çıkacak ilk fırsatta yutmaktı⁴.

Slav aydınları, halklarının daha iyi şartlara kavuşması için bir süredir panslavizm adını verdikleri kültürel bir projeyi hayata geçirmeye çalışıyorlardı. 2 Haziran 1848'de Prag'da bir Slav Kongresi topladılar. Kongrenin toplanma nedeni Slavların, kendileri için tehlike olarak gördükleri ve kendilerini asimile edeceğini düşündükleri Alman ve Macar milliyetçiliklerine ve Rus yayılmacılığına karşı alacakları önlemleri belirlemektir. Kongrede çoğunluk Habsburg Sırları'ndaydı. Slavların aralarındaki dil farkları ve birbirlerini anlamamaları nedeniyle kongre dili olarak en iğrendikleri dil olmasına rağmen Almancayı seçmek zorunda kalmışlardı. Kongreye Slav sorununu Habsburg monarşisi içinde kalarak çözmek isteyenlerle, ulusal mücadeleyi Macar ve Alman devrimcileriyle birlikte sürdürmek isteyen cumhuriyetçi kanatların tartışması egemen oldu. Bir anlaşmaya varılamadı. İkinci tezi savunan radikal demokrat delegelerin çoğu, Prag ayaklanmasına gönüllü olarak katıldılar. Devrimci niteliği nedeniyle Slavların bu hareketini tehlikeli bulan Rus Çarı Nikola Viyana'yı destekledi. Prag'daki ayaklanma Avusturya güvenlik güçleri tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı⁵.

³ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XXXIV-XXXV

⁴ Özcan Yeniçeri, “Kırım Savaşı Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması”, **Türkler**, C. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 855.

⁵ Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 68.

Daha önce Habsburg Slavlarının başlattıkları panslavizm ideolojisine Rusya sahip çıktı. Rusya'nın bayraktarlığını yaptığı panslavizm kültürel olmaktan çok, Petersburg'un yayılcı emellerine uygun olarak tamamen emperyalist nitelikliydi. Rusya Balkanlar'da o vakte kadar Osmanlılara karşı Pan-Ortodoks bir siyaset izlemişti. Panslavizm, sadece Osmanlı Devleti'ne değil, belki daha fazla Habsburglara karşı kullanmak istediği bir araçtı. 1867 yılında Moskova'da ikinci Slav Kongresi toplandı. Rusların Slavlar arasında ortak dilin Rusça ve ortak mezhebin de Ortodoksluk olması önerisi soğuk karşılandı. Rusya'nın panslavizmi daha çok Habsburg ve Balkan Slavları kadar Rus Çarlığı içindeki Polonyalılar ve Ukraynalıları Ruslaştırma arzusu olarak algılandı⁶.

B. PANSLAVİZMİN ETKİN OLMAYA BAŞLAMASI

Bütün Slavları bir çatı altında toplamak amacını günden panslavizm, düşünce olarak XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Fransız ihtilalinin getirmiş olduğu milliyetçilik akımı Slavlar arasında da büyük etkiler yapmıştı. Bunun sonucu olarak Slavcılık düşüncesi, Rusya'nın dışında Avusturya - Alman egemenliği altında yaşayan ve Slav kökünden gelen topluluklarda bu egemenliğe bir tepki olarak gelişti. Bu akım başlangıçta felsefi ve edebi bir karakter taşımakta iken, sonradan siyasi bir akım haline gelmiştir⁷.

Rusya XIX. yüzyıl sonuna doğru Balkanlar'da gücünü artırmak için panslavizm ve panortodoks politikalarını kullanmıştır⁸. Batı, Rusya'nın Balkanlar'ı ele geçirmesinden ve Akdeniz'e inerek, dünya siyasi dengesini tamamen kendi lehine değiştirmesinden korkmakta ve ciddi bir endişe duymaktaydı. İngiltere, Fransa ve Avusturya Osmanlı hakimiyeti altındaki toprakları hem birbirlerine hem de Rusya'ya karşı dikkatli bir biçimde kolluyorlardı⁹.

Başlangıçta panslavizmin merkezi Prag olmasına rağmen çok geçmeden Rusya'da da gelişmeğe başladı ve ideolojinin ağırlık merkezi yavaş yavaş Prag'dan Moskova'ya

⁶ Kutlu, a.g.e., s. 84-85.

⁷ Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. XI, Çağ Yay., İstanbul, 1993, s. 512.

⁸ Meltem B. Saatçı, "XIX. Yüzyıl Sonunda Makedonya Sorunu ve Makedonya'da Kurulan Örgütler" **Türkler**, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 110.

⁹ Yeniçeri, a.g.m., C. XII, s. 855.

doğru kaydı. Panslavizm ideolojisi, Avusturya Slavları arasında kaldığı sürece başka milletler için büyük bir tehlike olmamıştı. Çünkü Avusturya İmparatorluğu esas itibariyle Alman'dı ve burada panslavizm, devlet tarafından desteklenmemişti. Ayrıca Batılı panslavistler ülkücü ve nispeten de insancıl idiler. Buna karşın Rus panslavizmi ise arkasında güçlü devlet desteğini bulacak ve bir süre sonra Çarlık emperyalizmi ile birleşerek ciddi bir tehlike haline gelecekti¹⁰.

Panslavizmin Osmanlı düşmanlığı ve Ruslaştırma kolunun başında Danilevski ve Dostoyevski vardı. Önce Danilevski faaliyette bulundu. O, “Osmanlıları Avrupa'dan kovmak ve merkezi İstanbul olmak üzere bir Slav devleti kurmak lazımdır” diyordu. Dostoyevski ise “İstanbul er geç Rusların olacaktır” demekteydi. Bu iki Panslavist ve onların izini takip edenler, gerçek amaçlarını gizliyorlar, Balkanları Osmanlığın aleyhine çevirmek için, Ortodoks ve Slav ırkından istifade etmeye çalışıyorlardı. Dolayısıyla Rusların bu amacının gerçekleşmesi için ilk aşamada Balkanlarda bağımsız Slav devletlerinin kurulması gerekiyordu¹¹.

Rusya'da panslavizm 1820'lerde Moskova edebiyat çevrelerinde önce Slavcılık (Slavofilstvo) şeklinde gelişti. 1825'te Rusya'da bir ayaklanma denemesine girişen “Dekabrist” denen genç ihtilalcilerin bir kısmı panslavist idi ve büyük bir panslav imparatorluğu kurmak emelindeydiler. Ondan sonraki çeşitli olaylar, Rus panslavizmini besleyip kamçılıdı. 1828 - 1829 Osmanlı-Rus savaşı, Rus panslavizminin ilk gelişme yıllarına rastladı. Bu savaşta Edirne'ye kadar gelen Ruslar, birdenbire Balkanlarda kendilerine yakın bir dil konuşan bir Bulgar topluluğu bulunduğunu gördüler ve ondan sonraki yıllarda Rus panslavistleri ile Bulgarlar arasında ilişkiler gelişti¹².

1830'lu yıllardan sonra, yeni iç ve dış olaylar Rus panslavizmini daha da geliştirdi. 1831'de Rusya'ya karşı bağımsızlık için savaşan Polonyalıların Batı Avrupa'da genel bir sempatiyle karşılanmış olması, Rusya'da Batı aleyhtarlarını ve panslavizm taraftarlarını arttırmıştı.¹³

¹⁰ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XXXV

¹¹ Yeniçeri, a.g.m., C. XII, s. 855.

¹² Şimşir, a.g.e., C. II, s. XXXVI.

¹³ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XXXVII.

Sadece panslav birliğinin gerçekleşmesi değil aynı zamanda, güney Slavlarının birbirlerine yaklaşması, başlangıçtan itibaren aşılması güç engellerle karşılaşılıyordu. Dini farklılıklar, lehçe farklılıkları ve farklı bir tarihi geçmişe sahip olmaları birtakım güçlüklerle ve polemiklere yol açıyordu. Bir yandan Sırp ve Bulgarlar Makedonya ahalisi üzerinde hakları olduğunu iddia ederken öte yandan yine Sırp bu sefer Hırvatlarla birlikte hareket ederek Bosna ve Herzegovine Slavlarıyla birleşmek istiyorlardı. Yazarların eserlerinde, kitlelerin kalbinde panslavizm ışığı bir güce sahipti fakat ulaşılmış sonuçları hiç denecek mesafede idi. Yüz elli yıl boyunca Sırp ve Bulgarlar farksız bir alternatif olarak Avusturya ve Rusya'nın himayesini ve yardımını kabul etmek zorunda kaldılar¹⁴.

Panslavistler davayı temelinden ele aldılar ve işe önce eğitimden başladılar. Bu çerçevede Rusya'da eğitimin milliyet temeline dayandırılmasından sonra, 1835'te Balkanların merkezinde, milliyet esasına göre eğitim yapacak olan ilk modern Bulgar okulu açıldı¹⁵.

1840'lı yıllarda bütün Balkan Slavlarını Çarlığın yönetiminde birleştirmek amacıyla panslavist akım yoğunlaştırıldı. Aynı zamanda bütün Ortodoksları Çarlığın himayesine sokma yolunda da girişimler artırıldı. Balkan halklarına bağımsızlık değil de Rus idaresi altında birleşmeyi hedefleyen bu çabaların sonucunda, 1848'de Macar, Leh ve Sırp ulusçularına karşı Avusturya ile Rusya, Eflak ve Boğdanlılara karşı Rusya ile Osmanlı Devleti birlikte bastırma hareketi düzenlediler¹⁶.

Kırım savaşı öncesi yıllarda Moskovitya dergisi etrafında toplanan güçlü Rus panslavistleri, ideolojilerini gittikçe işleyip geliştirdiler. İddialarına göre, Batı Avrupa'nın ölümü ve Büyük Slav İmparatorluğu'nun doğuşu yakındı. Bu yılların Rus panslavist diplomatı ve şairi Fiyodor İvanoviç Tiuçev, başkenti İstanbul olacak önemli bir Slav İmparatorluğu hayal ediyor ve bunun doğuşunun yakın olduğunu da ileri sürüyordu¹⁷.

Rus panslavistleri ideolojilerini 25 - 30 yıl böylece geliştirdikten sonra, Kırım Savaşı ile bekledikleri tarihi günün geldiğini sandılar ve Büyük Slav İmparatorluğunu

¹⁴ Hans, Kohn, a.g.e., s. 80.

¹⁵ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XXXVIII.

¹⁶ Koloğlu, a.g.e., s. 78.

¹⁷ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XLIII.

gerçekleştirmek üzere harekete geçtiler. İngiltere, Fransa ve Sardinya'nın Müslüman Osmanlı ile bir olup Hıristiyan Rusya'ya karşı savaşa girmiş olmaları, Rusya'da Batı düşmanlığını adamakıllı güçlendirmiş ve öteden beri zaten Avrupa düşmanı olan panslavistlere uygun bir ortam yaratmıştı. Böyle bir ortamda panslavizm fikri, sorumlu Rus devlet adamları ve başkumandanlığınca da benimsenebilirdi. Panslavistler buna çalıştılar. Bu savaş sırasında güçlü panslavistlerden Pogodin, Büyük Slav İmparatorluğunu gerçekleştirme yolunda Osmanlı Slavlarının gücünden de yararlanılmasını telkin etmiştir¹⁸.

Avrupa aydınları ve kamuoyu panslavizm tehlikesine karşı uyanıktı ve tepki göstermekten geri kalmıyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde panslavizme karşı aynı uyanık tutum yoktu ve Osmanlı toprakları o devirde panslavizm için daha elverişli idi. Esasen Rus emperyalizminin ilk hedefi doğu Avrupa değil, Osmanlı ve Balkanlardı. Bu nedenle Kırım savaşıdan sonraki yıllarda Rus panslavizminin birinci hedefi Balkanlar ve birinci kurbanı da Rumeli Türklüğü (Müslümanları) oldu¹⁹.

1856'dan sonraki yıllarda Rumeli ile ilgili siyaset oynayan en önemli faktörlerden biri panslavizm olmuştur. Kırım savaşıdan sonra gittikçe güçlenen panslavizm, yalnız Rus devlet yönetimini derinden etkilemekle kalmadı, panslavistler aynı zamanda Rus devlet mekanizmasının kilit noktalarını da ele geçirdiler. Panslavistlerin kilit noktalarından biri de Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya İşleri Dairesi idi²⁰.

1856'dan sonraki Rumeli olaylarında bu dairenin pek önemli rolleri olmuştu. Asya İşleri Dairesi'nin en önemli panslavist yöneticisi ünlü Nikolay Pavloviç İgnatief idi. İgnatief, XIX. yüzyılın ortasında Rus diplomasisinin en tanınmış panslavisti, daha doğrusu Rus diplomatları arasında panslavizmin en ateşli savunucusu idi. Panslavistlerin eline geçen Asya İşleri Dairesi'nin Kırım savaşıdan hemen sonra yaptığı ilk önemli iş, Balkanlarda yeni Rus konsoloslukları açtırıp buralara panslavistleri yerleştirmek, eskiden açılmış konsoloslukların da panslavist elemanlarla kuvvetlendirilmesini sağlamak oldu²¹.

¹⁸ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XLIV.

¹⁹ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XLV.

²⁰ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XLV-XLVI.

²¹ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XLVI.

Kırım savaşından sonraki yıllarda Rumeli’de panslavizmin resmi kadrosu tamamlanmıştı. Bu resmi panslavist örgütün yanısıra bir de yeraltı panslavist şebekesi kuruldu ve ihtilal hazırlıklarına gidildi. Başta bu amaçla, 1858 yılında ünlü Moskova Panslavist Komitesi kuruldu. Arkasından 1866’da Petersburg, 1870’de Odesa Panslavist Komitesi açıldı. Statüleri gereğince bu komiteler, dernek şeklinde ve doğrudan doğruya Rusya Dışişleri Bakanlığı’nın yönetimi altında idiler²². XIX. yüzyılın son çeyreğine gelirken Rumeli’de Slavlık meseleleri artık patlak vermeğe başlayacaktı²³.

Panslavizmin zaferi olarak kabul edilen Ayastefanos Antlaşması 3 Mart 1878’de Osmanlı mirasını Rusya’nın öngördüğü şekilde parçalarken, Avrupa dengelerini ihmal ederek özellikle İngiltere ve Avusturya’nın itirazlarına yol açtı. Bunu düzeltmek için toplanan Berlin Kongresi ve yapılan barış antlaşması, dengeli bir parçalamayı ve paylaşımı temin ederek Rusya’ya, bu büyük zaferine rağmen, Osmanlı mirasına tek başına sahip çıkamayacağını, dolayısıyla Şark meselesini kendi isteği doğrultusunda çözemeyeceğini göstermiş oldu²⁴.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Avrupa’da bozulan kuvvet dengelerinin doğal bir sonucu oldu. Balkanlar’da patlayan Sırp, Karadağ ve Bulgar isyanları, dini dayanışma yanında siyaseten panslavist programı da uygulama aşamasına soktu ve Rusya bütün Avrupa’nın karşı çıkmasına rağmen önce kendi istediği şekilde Ayastefanos’ta ve nihayet Berlin’de yapılan barış antlaşmasıyla Romanya adıyla ortaya çıkan Tuna prenslikleri dahil olmak üzere bu üç devletin bağımsızlığını sağladı²⁵.

Jeopolitik ve jeostratejik yönden Avrupa ve Rus isteklerinin merkezinde bulunan Osmanlı topraklarında sürekli istikrarsızlık çıkarmak takip edilen başlıca politika olmuştur. Balkanlar’da ortaya çıkan isyan, ayaklanma ve bağımsızlık hareketleri bu amaçların doğal sonucuydu²⁶.

²² Şimşir, a.g.e., C. II, s. XLVII.

²³ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XLVIII.

²⁴ Kemal Beydilli, “Rusya”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXV, T.D.V. Yay., İstanbul, 2008, s. 264.

²⁵ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 258.

²⁶ Yeniçeri, a.g.m., C. XII, s. 855.

II. İSYANLAR

Niş Sancağı'nda etkili olan isyanları Sırp ve Arnavut isyanları olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

A. SIRP İSYANLARI

Sırp lar uzun zamandır Osmanlı egemenliğinde ciddi bir probleme sebep olmadan yaşamış, XIX. yüzyılın başlarından itibaren ise iyice artan yeniçeri ve dağlı eşkıyası zulmüne maruz kalmışlardı. Avusturya ile yapılan savaşların ardından bölgeye çok sayıda yeniçeri yerleştirildi. Bunlar kendilerini, zamanla köylülere silah zoruyla ağa olarak kabul ettirdiler ve onları haydutlardan koruma karşılığında zor koşullar altında bıraktılar. Bu dayanılmaz şartlar bir çok köylünün yerinden olmasına ve genel bir huzursuzluk ortamının doğmasına sebebiyet verdi. Ancak yeniçeriler bu huzursuzluktan rahatsızlık duydular ve bölgede bulunan bazı Sırp ileri gelenlerini öldürdüler. Bu son hadiseler Sırp ların 1804 yılında ayaklanmalarına sebep oldu²⁷. 1804 Şubatı'nda Belgrad paşalığında patlak veren çatışma, beklendiği gibi Müslüman efendiyi Hıristiyan köylüsüyle karşı karşıya getirmemişti. Aksine, köylüler ve Osmanlı toprak sahipleri olan sipahiler yeniçerilerin şiddetine karşı III. Selim'in modernleştirme güçleriyle işbirliği yapmışlardı²⁸.

İsyanın başlangıç gerçeği, *dayıların* Sırp liderleri öldürme planıyla ortaya çıktı. Bir isyanla karşı karşıya olduklarına ikna olan yeniçeriler, onlardan önce kendileri harekete geçmeye karar verdiler; Ocak ve Şubat aylarında yaklaşık yüz elli kişiyi öldürdüler. Ancak bu da Sırp nüfusun kendini savunma tedbirleri almasına yol açtı. Başlangıçta merkezi bir lider yoktu ve yeniçeri saldırılarına karşı anlık savunma yapıyordu. Şubat ayında ileri gelenlerden üç yüze yakın kimse merkez Sumatya'daki Orasac'ta toplandı ve Karacorce'yi (Karayorgi) lider seçtiler²⁹. Karacorce, 1788 - 1791 Osmanlı - Avusturya savaşında Avusturya'nın kurduğu "freicorps" birliklerinde yer almış, bir süre haydutluk yapmış,

²⁷ Uzun, a.g.e., s. 41.

²⁸ Misha Glenny, **Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, 1. b., Sabah Kitapları Olayla İnsanlar Yay., İstanbul, 2001, s. 27.

²⁹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 1: 18. Ve 19. Yüzyıllar**, C. I, 1. b., Küre Yay., İstanbul, 2006, s. 221.

haydutluktan edindiği ganimetlerle domuz ticaretine atılmış ve Hacı Mustafa Paşa devrinin müsait ortamından yararlanarak belli bir zenginliğe kavuşmuştu³⁰.

Sırların isyanının Osmanlı sultanına karşı değil de Osmanlıları yok sayan yeniçerilere karşı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu dönem boyunca Sırp liderler Osmanlı hükümetiyle müzakerelerini sürdürdüler. İsyanın ilk dönemi boyunca Sırların itirazları hep aynıydı. III. Selim'in daha önce yayınladığı fermanların uygulanmasını ve Osmanlıların verdikleri sözleri yerine getirmesini temin etmesini arzuluyorlardı. Hedefleri bağımsızlık değil, ülkelerini *dayılardan* kurtarmaktı. Fermanlar uygulandığı takdirde kendilerine birçok otonom hak verilmiş olacak ve paşalıktaki Osmanlı varlığına sınırlamalar getirilecekti³¹.

Sırlar 1804 Ağustosunda *dayıları* ele geçirip idam ettiler. Sultan, Sırp birliklerinin giderek artan güçleri ve bağımsızlık arzularından kaygılanıyorsa da, yeniçeri birlikleri bir yıl daha direndiler. Sultan, otoritesinin yeniden tesisi için ısrar ettiyse de Sırp liderler önce kötü yönetimin yeniden başlamasına karşı garantiler istediler. III. Selim 1805 yazında Sırları isyancı olarak kabul edip Niş'e büyük bir ordu gönderdi. Sırlar beklenmedik bir zafer kazandılar. Karacorce (Karayorgi) ile müttefikleri artık yozlaşmış yeniçerilerle değil imparatorluğa karşı savaşıyorlardı. Osmanlı tarihinde ilk kez bir Hıristiyan nüfusun tümü Sultana karşı ayaklanmıştı³².

Sırp isyanı, Avusturya'nın karşı olmasına ve Osmanlı Devleti'nin çabalarına rağmen sürdü. Bu arada Karacorce 1807'de Belgrad'ı aldı ve şehirdeki Müslümanların çoğunu katletti. Aralık 1808'de de kendini bütün Sırlar'ın kralı ilan etti. Ancak bunu ne Osmanlı Devleti ne de Avusturya tanıdı³³.

1810 yılında Milenko Stoyanoviç'in isyanından bir yıl sonra Karacorce gizli Rus desteğiyle anayasal bir darbe düzenledi. Ancak rakiplerinden bir kısmını zayıflatma girişimi ters tepki yarattı. Knezlerin sürülmesi veya haklarından yoksun bırakılmaları,

³⁰ Selim Aslantaş, "Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devleti", **Balkanlar El Kitabı Tarih**, C. I, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul, ts., s. 473.

³¹ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 221-222; Joseph V. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, Medya Ofset Sabah Yay., 1992, İstanbul, s. 156.

³² Glenny, a.g.e., s. 33.

³³ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 360.

Sırp'ların, 1812 Bükreş Antlaşması ile St. Petersburg ve İstanbul'un Belgrad paşalığının hakimiyetini Osmanlılara terkinden sonra, Osmanlı ordusuna direnme yeteneğini zayıflattı. Osmanlı orduları birkaç ay içinde bölgedeki hakimiyetlerini tekrar tesis ettiler. Bu yeni durumda, isyanın pek çok lideri Avusturya'ya kaçmak zorunda kaldı. Bir Sırp devleti kurmaya yönelik olarak gösterilen ilk teşebbüsler, merkezîyetçilikle bölgesel ayrımcılık arasındaki çatışma nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı³⁴.

Miloş Obrenoviç'in bütün Sırp'ları birleştirip onları bağımsızlığa kavuşturma fikrini eyleme geçiren, Karacorce'un yeniçeri zulmüne karşı ayaklanması oldu. Karacorce, vaad edilen Rus yardımını alamayınca Fransız desteğini aradı. Mücadelesini başarısız bir şekilde ancak 1813'e kadar sürdürebildi³⁵.

Hurşid Paşa, yanındaki kuvvetlerle Bosna, Vidin ve Niş'den hareket ederek Karacorce'un birliklerini kısa sürede yenip dağıttı ve 7 Ekim 1813'te Belgrad'ı yeniden ele geçirdi. Bunun üzerine Karacorce ve asilerin elebaşlarından birçoğu, daha fazla dayanamayarak Avusturya'ya kaçtı. Böylece Sırp isyanı sona erdi ve Sırbistan yeniden devlet merkezine bağlandı³⁶. Birinci Sırp isyanı, hem modern Sırbistan hem de Osmanlı tarihi açısından önemli sonuçlar doğurdu. İsyân boyunca Sırp'ların yaşadığı tarihsel tecrübe sonraki dönemler için belirleyici bir öneme sahip oldu³⁷.

1815'te Miloş Obrenoviç liderliğinde ikinci Sırp isyanı başladı. Karacorce'un en büyük rakiplerinden birinin küçük kardeşi olan Miloş, Karacorce gibi cahil bir domuz yetiştiricisiydi. Batı Sırbistan'da Uzice yakınlarında bir köyde çok yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi ve gençliğinde hayvan yetiştiricisi olan ağabeyine yardım için Rudnik'e göç etti. Ağabeyinin 1811'de ölümü üzerine de knez olarak onun yerine geçti³⁸. İkinci Sırp isyanı, tarih sahnesine modern Sırp tarihinin gördüğü en kurnaz bir yöneticiyi, bir askerden çok diplomat olan Miloş Obrenoviç'i çıkardı³⁹.

³⁴ Glenny, a.g.e., s. 37.

³⁵ Koloğlu, a.g.e., s. 84.

³⁶ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 360.

³⁷ Aslantaş, a.g.m., C. I, s. 476.

³⁸ Glenny, a.g.e., s. 37-38.

³⁹ Aslantaş, a.g.m., C. I, s. 477.

Viyana Kongresi, Sırlara Osmanlı himayesinde imtiyazlı bölge statüsü tanıdı (1815). Karacorce'un Rus desteğiyle tekrar ayaklanmasına Miloş Obrenoviç karşı çıktı ve kafasını kestirip İstanbul'a yolladı (1816) ve Rusya'nın Sırp haklarının savunuculuğunu da reddetti⁴⁰.

Miloş, bir taraftan Sultana tabi imiş gibi davranıyorsa da, diğer taraftan 1815'te Osmanlılarla yaptığı anlaşma uyarınca Sırbistan'daki Ortodoks çıkarlarının resmi koruyucusu olan Rusya ile de yakın ilişkiler sürdürmekteydi. O, bu ilişkiyi kullanarak Osmanlılar üzerindeki siyasal baskının arttırabileceğini fark etmişti. Miloş'un bu göz kamaştırıcı diplomatik oyununda kaybeden taraf Sırp köylüsüydü. Zira Miloş'un yönetimi bölgede düzeni sağlamışsa da Sırlara ekonomik bakımdan pek de rahatlık getirmemişti⁴¹. Ancak 1826'da Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Akkirman Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Sırlar'a tanınacak hakların genişletileceğini garanti etti⁴².

XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Sırlar arasında başlayan milliyetçilik akımları ve farklı dönemlerde yapılan Osmanlı-Rus savaşları sonucunda yapılan antlaşmalara Rusya'nın koyduğu şartlar, Sırbistan'da yeni bağımsız bir devletin kurulmasının yolunu açtı. Özellikle 1829 Edirne Antlaşması'nın getirdiği hükümler Osmanlı Devleti'nin Sırbistan üzerindeki egemenliğini oldukça sınırladı⁴³.

1830'da yayınlanan bir fermanla Osmanlı hükümeti Sırp Prenslğine tamamen özerk bir statü verdi. Buna göre Miloş kalıtsal prens ilan edildi. Artık Sırlar bir meclise sahip olacak, vergi sabitlenecek ve Sırbistan'da doğrudan Osmanlı kontrolünde kalan altı kalede bulunan askerler dışında hiçbir Müslüman yaşamayacaktı. Diğer Müslümanlar ise mallarını satıp ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar. O sıralarda Mısır sorunu yüzünden büyük baskı altında kalan Osmanlılar yıllık 2,3 milyon kuruş karşılığında bu topraklardan geri çekildiler⁴⁴.

⁴⁰ Koloğlu, a.g.e., s. 84.

⁴¹ Glenny, a.g.e., s. 39.

⁴² Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVII, T.D.V. Yay., İstanbul, 2009, s. 123.

⁴³ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 492.

⁴⁴ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 266-267; Mehmet, Ç. Borekçi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi**, Kutup Yıldız Yay., İstanbul, 2001, s. 187.

Miloş'un iktidarında (1815 - 1839) Sırbistan görece sakin bir dönem geçirdi. Onun, isteklerine ulaşmak için savaştan çok diplomasiyi tercih etmesi, Sırbistan'ı savaşın yıkımlarından korudu. knezliğin sınırlarını 1833'te 24,440 km²'den 37,511 km²'ye çıkarması Miloş'un en büyük başarısıdır. Osmanlı unsurları 1815 - 1839 arasında Sırbistan'daki etkilerini büyük oranda kaybettiler. Bu süreçte Müslümanların ülkeyi yavaş yavaş terk etmesiyle Sırbistan'da etnik açıdan daha homojen bir toplum ortaya çıktı⁴⁵. Bu arada meydana gelen gergin ortam sebebiyle Niş'de isyan olayları ve çarpışmalar eksik olmuyordu. Sırbistan'dan gelen tahrik edici tesirler, isyan havasını bütünüyle ateşlemekte idi. Nihayet 1841 yılı başlarında Milyo adında bir kocabaşının kışkırtmasıyla Niş, Leskovça ve Şehirköyü kazaları birlikte ayaklandılar. Asiler, Milyo önderliğinde Kotine boğazını zapt ederek Niş'den İstanbul'a giden yolu kestiler ve ellerine geçirdikleri Müslüman ahaliyi katletmeğe başladılar. Milyo'nun çevreye gönderdiği tahrikçilerle isyan çok kısa sürede çok geniş bir sahaya yayıldı⁴⁶. Vali Sabri Paşa'nın yanındaki asker sayısı yetersizdi. Niş'deki bütün Müslüman halk dehşet içerisinde idi. Paşa, o sırada Niş'de bulunan Rumeli Müfettişi Arif Hikmet beyin de görüşlerini alarak Kosova, Yegovitsa (Gjakova) ve Prokuple (Ürgüp) havalisinden 1500 Arnavut askeri getirtti⁴⁷. 18 Nisan 1841 gecesi hareket edilerek, topların yardımı ile asilerin başlıca merkezleri olan Kameniča ve Mütafca kaleleri zaptolundu. Bu çarpışmalarda asilerin reisi Milyo öldürüldü, diğerleri ise sağ olarak ele geçirildi⁴⁸.

1867'de Osmanlı Devleti, Sırbistan'daki bütün kalelerden çekilmeye karar verdi. Bunun üzerine Belgrad ve diğer kaleler Sırbistan'a bırakıldı. Sadece Osmanlı Devleti'nin Sırbistan üzerindeki hâkimiyetinin devam ettiğini göstermek üzere Belgrad'da Sırp bayrağı yanında Türk bayrağının da bulunması kabul edildi. Böylece Osmanlı Devleti topraklarından bir parçasını daha fiilen kaybetmiş oldu. Ancak Sırbistan şeklen de olsa yine de 1878'e kadar bir süre daha İstanbul'a bağlı görünmeye devam etti⁴⁹.

⁴⁵ Aslantaş, a.g.m., C. I, s. 478.

⁴⁶ Halil İncalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yay., İstanbul, 1992, s. 29.

⁴⁷ İncalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, s. 30

⁴⁸ Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum Ve Ekonomi**, Eren Yay. İstanbul, 1996, s. 378.

⁴⁹ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 494.

Sırbistan, esas gayesi olan bağımsızlığa ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra kavuşabildi. Hem Ayastefanos hem de Berlin antlaşmalarıyla, Niş Sırbistan'a verilerek toprakları genişletildi ve bağımsızlığını elde etti⁵⁰.

B. ARNAVUT İSYANLARI

Niş isyanının ortaya çıkışında birçok faktörün etkisi olmasına rağmen esas sebep, Tanzimat ile birlikte getirilen yeni vergi düzenlemelerinin geniş halk kitlelerinde yarattığı hoşnutsuzluktur. Bu durum isyandan sonra yapılan geniş ve kapsamlı incelemeler neticesinde hazırlanmış raporlardan da anlaşılmaktadır⁵¹.

Sırpaların özerklik hakkı elde etmeleri tüm Balkan topluluklarının siyasi geleceğini etkiledi. Çünkü ilk defa Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki bir Hıristiyan topluluk isyan ederek, İstanbul'a bağlı da olsa ayrı bir siyasi birim olarak kendini tanıtabilmişti. Şüphesiz bu durum diğer topluluklar için de örnek teşkil ediyordu. Esasen iyice yükselen milliyetçilik duygularının etkisi ile Rusya ve Avusturya gibi devletlerin gizli ve açık desteği, Balkan topluluklarını giderek artan ölçüde huzursuz ve kontrol edilemez bir kitle haline getirmişti⁵².

XIX. yüzyıl Balkan milliyetçiliği ilk olarak Osmanlı İmparatorluğunun Sırp, Yunan, Bulgar ve Rumen gibi Hıristiyan etnik unsurları arasında başladı. Osmanlı Devletine karşı ortak hareket motifinin bulunduğu bu ayrılıkçı milliyetçi hareketler neticesinde Balkanlarda yeni milli devletler ortaya çıktı. Bu devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir Arnavut nüfusunun yaşadığı Balkan toprakları üzerinde yeni paylaşım fırsatları oluşturma çabası içine girdiler. İşte bu durum Arnavut milliyetçiliğinin doğmasında ve gelişiminde önemli bir etken oldu. Balkanlarda Arnavut milliyetçiliği, gelişen milliyetçi hareketlere ve özellikle de bu hareketlerin yayılcı isteklerine karşı bir tepki olarak ve nispeten daha geç bir dönemde ortaya çıktı⁵³.

⁵⁰ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 93.

⁵¹ Uzun, a.g.e., s. 44.

⁵² Uzun, a.g.e., s. 43.

⁵³ Nuray Bozbora, "Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi", **Balkanlar El Kitabı Tarih**, C. I, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul, ts., s. 568.

Sırp ve bazı Arnavut tarihçilere göre XIX. yüzyılın ilk yarısında, Balkanlarda Arnavutların yaşadığı yerlerde isyan başladı. İsyan eden bölgeler arasında Niş Sancağı da yer aldı. 1823, 1826 ve 1828 yıllarına ait isyanları 1830, 1831, 1832, 1841 ve özellikle de 1844, 1845 ve 1847 yıllarındaki isyanlar takip etti. İsyanlar sonraki yıllarda da devam etti. Arnavutlar özellikle 1864 yılında Ürgüp'te (Toplitsa) büyük bir isyan başlattılar⁵⁴.

Arnavut milliyetçiliğinin kendine özgü bir niteliğe sahip olmasının nedenini Arnavutların gerek Osmanlı hâkimiyeti öncesinde gerekse sonrasında içinde bulunduğu farklı ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal koşullarda aramak gerekir⁵⁵.

Arnavutların arzuları diğer Balkan kavimlerinininkine benzemiyordu. Onların amacı yeni topraklar kazanmak değildi. Onlar sadece kendi topraklarını korumak istiyorlardı. Niş Sancağı Arnavutları 1823, 1826 ve 1828 yıllarında Osmanlılara karşı büyük isyanlar çıkarttılar. Niş Sancağı'ndaki isyanlar Seydi Menca, Baba Feka, Ahmed Pırvetiça ve Tafa önderliğinde gerçekleştirildi. Onlar ve özellikle Niş, Leskofça ve İvraya paşaları Osmanlılara karşı Babuna muharebesinde İşkodralı Mustafa Paşa Buşati'ye yardım ettiler. Bu muharebede İşkodra'nın paşası yenilgiye uğradı⁵⁶.

1830 yılında Sultan, Mehmed Reşid Paşa'yı Arnavutluk'a gönderdi. Osmanlı kumandanı burada önemli Arnavut Müslüman liderleri 1830 Ağustos'unda Manastır'daki toplantıya davet etti. Canlarının korunacağına dair söz vermiş olmasına rağmen beş yüze yakın Arnavut liderini katletti. Böylece en önemli ağalar ve beyler ortadan kaldırılmış oldu. Mehmed Reşid Paşa daha sonra kesin galibiyet sağlamak amacıyla Mustafa Paşa'ya yöneldi. Ancak Mustafa Paşa, mücadele etmekten ise teslim olmayı tercih etti ve ömrünü İstanbul'da bir memur olarak sürdürdü. Merkezi hükümetin bu kesin tutumu, Arnavutluk topraklarındaki yetmiş beş yıllık yerel liderler hâkimiyetine son verdi⁵⁷.

Osmanlı Devletinde sürekli savaş yüzünden pek ağırlaşan askerlik hizmetinden hemen hemen muaf tutulmuş olan Hıristiyan Arnavutlar, 1832'den sonra, bu halden iktisaden çok yararlandılar. Reform ve Müslümanlar'la beraber o zamana kadar birçok

⁵⁴ Uka, **E Drejta ...**, C. 8, s. 25.

⁵⁵ Bozbora, a.g.m., C. I, s. 569.

⁵⁶ Uka, **E Drejta ...**, C. 8., s. 27.

⁵⁷ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 392.

bakımdan bağımsız kalmış olan dağlı Hıristiyan Arnavut kabilelerine vergi uygulaması, bu dağlık memlekette birden bire hayata geçirilemedi. Hükümet memurları ile kabileler arasındaki mücadeleler senelerce devam etti⁵⁸.

1836 yılında bölge, merkez Manastır olmak üzere Yanya ve Rumeli olarak ikiye bölündü. 1865 reformlarıyla İşkodra, Yanya ve Manastır olmak üzere üç eyalet oluşturuldu. Daha sonra bunlara dördüncü eyalet olarak Kosova eklendi. Bu eyaletlerin hepsinde diğer milletlerden de önemli miktarda nüfus mevcuttu⁵⁹.

Tanzimat reformları, Arnavutları tatmin etmemişti. Bu nedenle Osmanlı yönetimi Arnavutlar'dan gelecek bir muhalefeti beklemekteydi. Nitekim Müslüman Arnavutların önde gelenleri İstanbul'dan gönderilen memurları istemedi ve kendi beyleri tarafından yönetilmeyi tercih etti. Arnavutlar askeri reformlardan ve modern ordudan da hoşlanmamışlardı. Gerçi Arnavut askerleri her zaman Osmanlı İmparatorluğu için savaşmıştı. Fakat geleneksel usülleri muhafaza etmek ve savaşta kendi liderlerini takip etmek istiyorlardı⁶⁰.

Tanzimat dönemi boyunca reform uygulamalarına karşı gerek yerel ayaklanmalar biçiminde, gerekse kültürel hareket biçiminde başlayan Arnavut muhalefetinin somut bir siyasal projeye dönüşmesi, ilk kez 1878 yılında Prizren Birliği'nin kurulması ile başladı. Bunun en önemli nedeni Balkanlar'da yeni toprak paylaşımını gündeme getirecek olan iç ve dış gelişmelerdir. 1875 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında baş gösteren ayaklanmalar bu topraklar üzerinde yayılcı arzular besleyen Balkan ülkeleri, Rusya ve Batılı devletlerin çatışan çıkarlarını karşı karşıya getirdi⁶¹.

Balkanlarda gelişen ayaklanmaların Osmanlı Devletini Rusya ile savaşın eşiğine getirmesi üzerine Arnavut aydın ve yurtseverler 1877 yılında Yanya'da Abdül Fraşeri'nin liderliğinde bir araya geldiler. Toplantıda, Osmanlı Devleti Arnavutluk topraklarını koruyamazsa özerk bir idare kurulmak suretiyle bu toprakların bizzat Arnavutlar tarafından korunacağına ilişkin Osmanlı yönetimine sunulmak üzere bir muhtıra hazırladılar. Ayrıca

⁵⁸ K. Sossheim, "Arnavutluk", **İslam Ansiklopedisi**, 5. b., C. I, M.E.B. Yay., İstanbul, 1978, s. 588.

⁵⁹ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 393.

⁶⁰ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 393.

⁶¹ Bozboru, a.g.m., C. I, s. 573.

çeşitli vilayetlere bölünmüş olan Arnavut topraklarının tek bir vilayet olarak birleştirilerek yönetiminin yalnızca Arnavutlara bırakılması, eğitim ve yargı alanında Arnavutçanın geçerli olması, genç erkeklerin yalnızca vilayet ordusu için askerliğe alınması gibi taleplerde bulundular. Bununla birlikte bu talepleri kabul edilmeyen Arnavutlar, Osmanlı-Rus savaşında Arnavutluk topraklarını korumak için Osmanlı orduları ile birlikte Rusya'ya karşı savaştılar⁶².

1878 yılında güçler arasındaki müzakereler Arnavutların tutumunu kökten bir değişikliğe zorladı. Ayastefanos Antlaşması Arnavut topraklarını Sırbistan, Karadağ ve Bulgar eyaletlerine dâhil etti. Bu da savunma psikolojisini beraberinde getirdi⁶³.

Berlin Kongresinin 1878 yılı kararları arasında bulunan Arnavutluk'un bazı bölgelerinin komşu ülkelere verilmesi maddesine karşı çıkan Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğun desteğiyle Prizren'de Arnavut Milletinin Haklarını Savunma Cemiyeti'ni kurdular (Prizren Arnavut Birliği)⁶⁴. Prizren Arnavut Birliği'nin en önemli şahsiyeti, Abdül Frasheri'ydi. Mayıs ayında bu grup, Prizren'de bütün Arnavutluk topraklarından temsilcilerin katılacağı genel bir konferans düzenlemeye karar verdi. Artık merkezi bir otorite kurmanın hayati gereği ve silahlı bir birlik oluşturmanın önemi iyice anlaşılmıştı⁶⁵.

10 Haziran 1878'de Prizren Birliği'nin konferansı açıldı⁶⁶. Konferansa dört vilayetten yaklaşık seksen delege katıldı⁶⁷. Merkezinin Prizren olacağı daimi bir organizasyon kurmaya karar verildi. Organizasyon merkezi de bir komitenin idaresinde olacak ve ülkenin diğer bölgelerindeki yerel oluşumlar da bu otoriteye tabi olacaklardı. Merkezi komitenin vergi koyma ve ordu kurma hakkı ve yetkisi olacaktı⁶⁸. Bu konferansta Müslüman, Katolik ve Ortodoks Arnavutlar, aralarında hiçbir anlaşmazlık olmadığını tespit etmek için beyannamelerine; “vatan bizi hizmete çağırdı zaman kendi çıkarlarını düşünene lanet olsun, biz cemiyetimizde dinin sözkonusu olmadığını ve her şeyden önce

⁶² Bozbora, a.g.m., C. I, s. 573-574.

⁶³ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 394.

⁶⁴ Mustafa L. Bilge, “Arnavutluk”, **İslam Ansiklopedisi**, C. III, T.D.V. Yay., İstanbul, 1991, s. 386.

⁶⁵ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 394.

⁶⁶ Münir Aktepe, “Kosova”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXVI, T.D.V. Yay., Ankara, 2002, s. 218.

⁶⁷ Ali S. Türker, II. Aabdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk siyaseti, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 1996, s. 13.

⁶⁸ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 394.

Arnavut olduğumuzu tesbite karar verdik” cümlesini kaydettiler. Bu konferanstan üç gün sonra da Berlin Kongresi başlamış bulunuyordu⁶⁹.

Prizren Birliği’nde muhafazakâr ve milliyetçi kesim olmak üzere iki farklı görüş ortaya çıktı. Muhafazakârların çoğunluğu paşalar, beyler ve din adamlarından oluşmakta olup arkalarında Sultan’ın gücü ve desteği vardı. Muhafazakâr Arnavutlar Prizren Birliği’ne Arnavut olmayan Müslüman Balkan unsurlarını da kapsayan İslami bir karakter kazandırılmasını savunuyorlardı. Milliyetçi kesim ise bir Arnavut aydını ve yurtseveri olan Abdül Frasheri liderliğinde hareket etmekteydi. Bunlar Prizren Birliği’ne hiçbir dinsel ayırım gözetmeksizin bütün Arnavutların yer aldığı milliyetçi bir karakter kazandırılmasını ve birliğin sadece Arnavut topraklarının parçalanmasını engellemekle kalmayıp Arnavutluk’un özerkliği için de mücadele edecek bir örgüt olması gereği kanaatinde idiler⁷⁰.

Sultan II. Abdülhamid, sürekli desteklediği muhafazakâr üyeler aracılığıyla Prizren Birliği’ni İslami bir hareket olarak tutmaya ve milliyetçi bir karaktere bürünmesi engellemeye çalıştı⁷¹. O, gittikçe artan bir şekilde milliyetçi karaktere bürünen Prizren Birliği’ne karşı harekete geçmekten ya da eylemlerine karşı sert önlemler almaktan uzun bir süre kaçındı. Bunun en önemli nedeni, bu hareketi muhafazakâr Arnavut liderler aracılığıyla İslami bir harekete dönüştürerek, yabancı işgallerine karşı bir direniş unsuru olarak kullanmak istemiş olmasıdır. Böylelikle hem Arnavutların düşmanlığını kazanmayacak, hem de toprak ilhaki konusunda yabancı devletler karşısındaki sorumluluğundan kurtulacaktı⁷².

Osmanlı İmparatorluğu başlangıçta takip edeceği siyasette tereddüt etmiş olsa da, sonunda uluslararası nedenlerden ötürü Prizren Birliği’ni etkisiz hale getirmeye karar verdi⁷³. Bu çerçevede Derviş Paşa komutasında büyük bir ordu Arnavutluk’a gitti. Birlik direnmeye çalıştı ama 1881 Nisan’ında Prizren alındı ve hareket dağıldı. Ülgün’deki

⁶⁹ Sossheim, a.g.md., C. I, s. 588.

⁷⁰ Masar Rizvanolli, **Lufta e Serbise dhe e Malit te Zi per Pushtimin e Tokave Shqiptare Gjat Krizes Lindore 1875-1878**, Shoqata e Intelektualeve “Jakova” Yay., Gjakove, 2007, s. 43.

⁷¹ Bozbora, a.g.m., C. I, s. 575.

⁷² Bozbora, a.g.m., C. I, s. 576.

⁷³ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 396.

direnış de parçalandı. Osmanlı memurları misillemeye bulunmadı, sadece liderler yakalandı ve bazıları da sürüldü⁷⁴. Böylece Osmanlı hükümeti merkezi idareyi yeniden sağladı ve bazı Arnavutların resmi görevlere atanması ile de Arnavutların gönü alınmaya çalışıldı. Bölgede siyasi otonomi için başka bir hareket gerçekleşmedi⁷⁵. Sultan II. Abdülhamid, Prizren Birliği'ne son vermesi sonrasında bölgede Arnavut bağlılığını yeniden pekiştirecek bir takım ilave önlemlere de başvurdu⁷⁶.

Asıl amaçlarını gerçekleştirme hususunda başarısız olmalarına rağmen Prizren Arnavut Birliği'nin dolaylı kazanımları oldu. Nitekim Karadağ ve Yunanistan, bu birliğin örgütlü muhalefeti nedeniyle kazanacaklarından çok daha az Arnavut toprağı elde etti. Ayrıca büyük devletler de Arnavut halkının ve onların ayrı milli çıkarlarının farkına vardı. Ancak Arnavut topraklarının komşu devletler arasında paylaşılması tehlikesi hala devam ediyordu. Fakat Arnavutlar en azından milli bir oluşum için ilk adımlarını atmış oldular⁷⁷.

III. SAVAŞLAR

Bölgede Niş Sancağı'nı etkileyecek nitelikteki savaşlar Osmanlı-Sırp ve Osmanlı-Rus savaşları başlıkları altında incelenecektir.

A. OSMANLI - SIRP SAVAŞLARI

Miloş Obrenoviç, idaresindeki Sırbistan'da milli bir devlet oluşturmaya başladıysa da sert davranışları yüzünden ona karşı bir muhalefet oluştu. Miloş'un çok fazla etkili olmasını istemeyen Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya tarafından desteklenen muhalefetin etkisiyle 1838'de bir anayasa meydana getirildi. Böylece 1842 yılında Obrenoviç ailesi tahttan uzaklaştırıldı ve Karacorçe'un oğlu Aleksandar Karacorçeviç prens oldu⁷⁸.

Aleksandar kişilik olarak güçlü bir şahıs değildi. Karacorçeviç ailesinin, sadece Obrenoviç ailesine tahsis edilmiş olan saltanat idaresinden memnun olmaması Aleksandar'ın konumunu etkiliyordu. Ülkedeki desteğinin popüler bir temeli yoktu. Ayrıca

⁷⁴ Sossheim, a.g.md., C. I, s. 589; (Arnavut Milletinin Haklarını Savunma Cemiyeti yada Prizren Arnavut Birliği, arnavutçası "Lidhja Shqiptare e Prizrenit", hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ilijaz Rexha, Lidhja E Prizrenit Ne Dokumente Osmane (1878 - 1881), Arkivi I Kosoves Yay., Prishtine, 1978.)

⁷⁵ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 396.

⁷⁶ Bozborra, a.g.m., C. I, s. 576.

⁷⁷ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 396.

⁷⁸ Erhan Afyoncu, "Osmanlı İdaresinde Sırbistan", **Balkanlar El Kitabı Tarih**, C. I, s. 356.

bürokratik rejime karşı yaptığı savunmada köylüleri de toplayamamıştı. Onun yönetimi uluslararası sorunlarda işbirliği yapan Rusya ve Avusturya imparatorlukları tarafından da hoş karşılanmıyordu⁷⁹.

1858'de Avusturya'dan geri çağrılan Miloş Obrenoviç idareyi tekrar ele geçirdi. Ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Mihail, Sırp Milli Gençlik Teşkilatı'nın (Omladina) etkisiyle bütün Güney Slavlarının birleştirilmesi fikrini ortaya attı ve amacına ulaşmak için de birtakım girişimlerde bulundu. Nitekim Türk ahaliyi ve askerleri Sırbistan topraklarından çıkarmak için kanlı mücadelelere girişti⁸⁰. Hedefine 1866'da, Rus yardımı sayesinde ulaştı. Zira Osmanlılar bütün kalelerin boşaltılması yönünde mutabakatlarını bildirmişlerdi. Ancak gelecekte Sırbistan'da Osmanlı yüksek hâkimiyetinin bir işareti olarak Sırp bayrakları yanında Osmanlı bayraklarının da dalgalanmasını şart koşmuşlardı⁸¹. Mihail'in son büyük uğraşı ise bağımsızlık veya özerkliklerine kavuşmuş Balkan devletlerini Osmanlılara karşı birleştirmeye çalışmak oldu. Ancak 1868'de öldürülmesiyle bu teşebbüsü yarım kaldı⁸².

General Blaznavac, Mihail'in 14 yaşındaki yeğeni Milan Obrenoviç'i Belgrad askeri birliklerinin yardımıyla tahta oturttu. Vekillerin dört yıl süren despotizm idaresinden sonra, 1872'de Milan idareyi eline aldı. Bununla beraber, aydınların ve yaşlılar zümresini oluşturan liberallerin Rus dostu Ristiç'in nüfuzuyla Rus siyasetine uygun bir yönetim tatbikine başladı⁸³.

Her ne kadar büyük güçlerin ilgi odağı olsa da Balkan topraklarının, 1856 yılını takip eden yirmi sene içinde genelde büyük bir sorunla karşılaşmadığı kabul edilmektedir⁸⁴.

Sırbistan için 1875 - 1878 arasındaki dönemin ayırt edici vasıfları, tereddüt, iç bölünme ve askeri mağlubiyetti⁸⁵. 1875'te Bosna-Hersek'te başlayan isyanlar üzerine

⁷⁹ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 270.

⁸⁰ Afyoncu, a.g.m., C. I, s. 356-357.

⁸¹ A. Hajek, "Sırbistan" **İslam Ansiklopedisi**, C. X., M.E.B. Yay., İstanbul, 1978, s. 564.

⁸² Afyoncu, a.g.m., C. I, s. 357.

⁸³ Hajek, a.g.md., C. X, s. 564.

⁸⁴ Jelavich, a.g.e., C. I, s. 382.

⁸⁵ Jelavich, **Balkan Tarihi 20. Yüzyıl**, C.2., Küre Yay., İstanbul 2006, s. 29.

Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girdi⁸⁶. 4 Ekim 1875 de genç Sırp Kralı Milan, Başvekil Stoyan Ristiç'den ayrıldı, bizzat kendisi parlamentonun önüne çıktı ve harp hazırlığını görmek için meclisin onayını aldı. Ancak akabinde de büyük devletlerin Sırbistan'ın savaşa başlamasına müsaade etmediklerini bildirdi. 1876 Nisanı'nda Avusturya'nın Belgrad konsolusunun penceresi önünde şiddetli gösteriler yapıldı. Aynı yıl Mayıs ayında Ristiç yeniden iktidara geçti. Başvekil çok geçmeden on iki milyonluk bir savaş borçlanması yaptı ve o sırada aniden Balkanlara gelmiş olan Rus Generali Çernayev'i Sırp ordusunun başına geçirdi⁸⁷. Osmanlı İmparatorluğu 9 Haziran 1876'da, Sırp hükümetinden niyetlerini sordu. Ristiç, Gorçakof'dan Sırbistan'a katılmak üzere Bosna'yı ve Karadağ'a verilmesi için de Hersek'i istedi. Hâlbuki İgnatiyef, Bosna'nın Avusturya ile Sırbistan arasında paylaşılması için teşviklerde bulunmuştu. Bu garip istekler, 29 Haziran'da Osmanlı İmparatorluğu'na bildirildi ve Babıali bunları reddedince kendisine harp ilan edildi⁸⁸.

Temmuz 1876'da başlayan savaşa, Prens Milan ve Muhafazakâr Parti'nin hükmüne rağmen girişilmişti. Fakat arkasında Sırp kamuoyunun ateşli desteği vardı. Savaşın yürütülmesinden Jovan Ristiç ve Jevrem Grujiç idaresindeki liberal hükümet sorumluydu. Sırp liderler savaşa olağanüstü iyimser bir tavırla girdi. Onlar, bu arada Bulgarın da isyan çıkarmasını umuyorlar ve böylece Osmanlı kuvvetlerini rahatlıkla yenebileceklerini düşünüyorlardı⁸⁹. Sırbistan Prensini ilk safta 80 tabur piyade ile 33 bölük süvari ve 27 batarya hazırlamıştı. İkinci safta ise 80 tabur daha piyade çıkarabilecek durumdaydı. Bunun üzerine hemen Ömer Paşa Vidin'den, Ahmet Eyüp Paşa Pirot (Şehirköy)'den ve Serasker veya Serdarı Ekrem Abdülkerim Paşa da Niş'den kalkarak harekete geçtiler. Temmuz ayında Osmanlılar Zayçar ve Bregovo da Sırpırları bozguna uğrattı. Sırbistan'da şartlar prens ile onu kışkırtan Rus Generali Çernayev'in aleyhine işlemekteydi. Galip Osmanlılar 5 Ağustosta önce Kniazevaç'a ve sonra da Zayeçar'a girdiler. Milan Obrenoviç, Sırp kiralığı tacını giymeyi beklerken 1 Kasım 1876'ya kadar sürecek olan bir ateşkesi şükranla kabul etmeye zorlandı. Çarpışma yeniden başladığı zaman Osmanlılar

⁸⁶ Hacısalıhoğlu, a.g.md., C. XXXVII, s. 123.

⁸⁷ Hammer, a.g.e., C. IX, s.571.

⁸⁸ Hammer, a.g.e., C. IX, s.571.

⁸⁹ Jelavich, a.g.e., C.2., s. 29.

Cunis hattını da prensten geri aldılar. Maneviyatları tamamıyla bozulmuş olan Sırp kıtaları, aynı şekilde Aleksinac ile Deligrad'dan da çekildiler. Sırları geri çekilişini ancak Rusya'nın tehdit edici bir ultiatomu durdurabilirdi ve Sırp Prenslığı yok olmaktan kurtuldu⁹⁰. Savaş Sırlarda hem askeri hem de psikolojik bir yıkıma yol açtı. Nihayet Mart 1877'de barış imzalanana kadar ülke yaklaşık on beş bin can kaybı verdi⁹¹. Çernayev bu savaşta gücünü gösterememişti. Beş bin Rus gönüllü arasında çok az eğitimli askerler vardı. Eğitimli olanlar da sürtüşmeye ve çatışmaya neden oluyorlardı. Buna mukabil reformlarla ve yeni donanımıyla güçlenmiş Osmanlı ordusu bir dizi zafer kazanabildi⁹².

Taht kargaşalıkları ile geçen yıllardan sonra Sırbistan, 1876'da Karadağ ile birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'na yeniden saldırdıysa da yine mağlup oldu. Sırp Prensi Milan, en önemli kaleleri Osmanlılara terk etmeyi, milis kuvvetlerini dağıtmayı, savaş tazminatı olarak yıllık vergiyi artırmayı, topraklarındaki Bulgar asilerini göndermeyi ve engelledikleri Rumeli demiryolunun Belgrad - Niş bölümünü tamamlamayı kabul etmek zorunda kaldı. Ancak devreye Avrupalı devletlerin girmesi üzerine bu antlaşma iptal edilerek eski şartlarda barış antlaşması yapıldı⁹³.

Osmanlı ordusu Sırp kuvvetlerini yenilgiye uğrattıysa da Ruslar'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ve savaşın Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisiyle sonuçlanması üzerine imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla Sırlar bağımsızlıklarını elde etti. Bu antlaşmanın gözden geçirilmesi amacıyla yapılan Berlin Antlaşmasıyla da Osmanlılar Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığını tanıdı ve Niş Sancağı da Sırbistan sınırlarına dahil oldu⁹⁴.

B. OSMANLI-RUS SAVAŞLARI

1. İlk Osmanlı-Rus Savaşları

Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki resmi münasebetler ilk defa 1492 yılında başlamıştı. Bu tarihten itibaren geçen beş yüz yıldan fazla bir sürede bu iki ülke

⁹⁰ Hammer, a.g.e., C. IX, s.571-572.

⁹¹ Jelavich, a.g.e., C.2., s. 29.

⁹² Jelavich, a.g.e., C. I, s. 385.

⁹³ Afyoncu, a.g.m., C. I, s. 357.

⁹⁴ Hacısalihoglu, a.g.md., C. XXXVII, s. 123.

birbiriyle tam on iki kez savaştı. Her iki tarafın da bu kadar çok ve uzun süre savaştığı başka bir komşusu yoktur⁹⁵.

XVII. yüzyılın başından itibaren bir önceki asra göre Osmanlı-Rus ilişkileri daha farklı bir döneme girdi. Rusya, Osmanlı Devleti ile askeri sahada boy ölçüşebilecek bir güce erişmemekle beraber, karşısındaki kudretli muhatabını rahatsız ederek, onun askeri gücünün niteliğini öğrenmeye yönelik davranışlar içerisine girdi. Bunun için, Osmanlı Devleti ile doğrudan çatışmayı göze alamayarak, himayeleri altındaki Kazakları, Azak Kalesi'ni almaya yönelik saldırıya teşvik etti. Rusların, 1637 yılında Osmanlılar karşısında dolaylı da olsa ilk güç denemesi sayılan bu girişimde, himayelerindeki Kazaklar Azak Kalesi'ni aldılar. Bununla birlikte Kazaklar, yine Rusya'nın direktifleriyle Azak Kalesi'ni geri vermek zorunda kaldılar⁹⁶.

İlk Osmanlı-Rus çatışması Ejderhan Seferi ile 1569'de, ilk barış antlaşması da Bahçesaray Antlaşması ile 1681'de yapıldı. Rusya, bundan kısa bir süre sonra 1687 yılında, ikinci Viyana kuşatması akabinde Osmanlılara karşı Avrupalı devletlerin kurduğu Kutsal İttifak'a girerek Osmanlı İmparatorluğu ile savaşımaya başladı. Diğer devletlerle 1683 yılından beri süren bu savaşlar sonucunda, Kutsal İttifak üyeleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1699'da Karlofça Antlaşması yapıldı. Bunun peşinden de, Karlofça'ya paralel olarak 13 Temmuz 1700'de İstanbul'da Osmanlı-Rus Antlaşması imzalandı⁹⁷.

Takip ettiği barışperver siyasete rağmen Osmanlı Devleti ile Rusya arasında daima bir anlaşmazlık vardı. Babıali bu siyaseti ile olayların büyümesine imkan vermiyordu. Rusya'nın, Osmanlı toprakları üzerinde beslediği arzulardan dolayı her an fırsat kollayan bir hali vardı. Nitekim Rusya, Gürcistan'ın iç işlerine müdahale ederek yerli ahaliyi isyana teşvik etti. Rusya, bundan başka bir taraftan Yunanistan, Karadağ, Arnavutluk, Eflak ve Boğdan Hıristiyanları arasında da taraftar kazanmağa çalışmakta, diğer taraftan

⁹⁵ Svetlana Oreshkova, "Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler Ve Bazı Tarihi Sonuçlar", **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 556.

⁹⁶ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 536.

⁹⁷ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 218.

sözleşmeler hilafına sınır boylarında yeni yeni kaleler inşa ederek askeri hazırlıklar yapmaktaydı⁹⁸.

1768 - 1774 Osmanlı-Rus savaşına son veren Küçük Kaynarca'dan itibaren Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoksların koruyucusu ve Slav ahalisinin kurtarıcısı rolünü başarıyla ifa edecek olan Rusya ile I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecek bir dizi yoğun savaşlar dönemi başladı. Güçlenen Rusya'nın Osmanlı mirasına tek başına sahip çıkmak istemesi ve bunu istediği gibi paylaşırma siyaseti Şark Meselesi olarak siyasi literatürdeki yerini almıştır⁹⁹.

1768 - 1774 Osmanlı-Rus savaşının devlet otoritesini zayıflatmasıyla Mısır'da ve Osmanlı hakimiyetindeki birtakım yerlerde isyan hareketleri görülmeye başlandı¹⁰⁰. Küçük Kaynarca Antlaşması her şeyden önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya karşısında karada ve denizde tarihinde o ana kadar uğradığı en büyük yenilgiler sonucunda imzalamak zorunda kaldığı, çok ağır şartları taşıyan bir antlaşmadır¹⁰¹. XVIII. yüzyılın ikinci yarısının başlarına kadar, Karadeniz bir Osmanlı iç denizi durumunda idi. Küçük Kaynarca Antlaşması gereğince Rusya'nın Karadeniz kıyılarına ulaşması ve kısa bir süre sonra Kırım'a yerleşmesi, Karadeniz'in bu niteliğine de son vermiştir. Bundan böyle Osmanlı İmparatorluğu Karadeniz'de Rusya'nın varlığını kabul ettiği gibi, Rusya'nın, Kırım'ı kara ve deniz kuvvetlerinin üssü haline getirmesinden sonra, sürekli olarak onun tehdidi altına girdi. Kısaca 1774 yılından itibaren Karadeniz, Osmanlı İmparatorluğu için bir tehlike ve baskı kaynağı haline geldi¹⁰².

Sadrazam Halil Hamid Paşa, Osmanlı Devleti'nin er veya geç Rusya gibi bir düşmanla tekrar bir çarpışma yaşamasının mukadder olduğuna inandığı için en fazla askeri sahada reforma ihtiyaç duydu. Bu çerçevede Rumeli'de ve Kafkas sahillerindeki kaleleri tahkim ettirdiği gibi topçu, lağımçı ve humbaracıların durumlarını düzeltmeye yönelik tedbirler de aldı¹⁰³.

⁹⁸ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 159.

⁹⁹ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 263.

¹⁰⁰ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 167.

¹⁰¹ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 179.

¹⁰² Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 179-180.

¹⁰³ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 168.

Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım'ı bağımsız hale getiren ve akabinde 1783'te ilhak eden Rusya, bu durumu kabul etmek istemeyen Osmanlılarla 1787 - 1792 yılları arasında bu sefer yanına Avusturya'yı da alarak tekrar savaştı. Savaş, Kırım'ın ilhakının kesin biçimde tanınması ve Rusya'nın Karadeniz sahillerinde biraz daha yayılmasına yol açan toprak kazançlarıyla bitti¹⁰⁴.

Osmanlı-Rus ilişkilerinin yeni süreci II. Katerina'nın (1729-1796) Osmanlı İmparatorluğu ile yapmış olduğu iki savaş ile başladı. Her iki savaş da Avrupa diplomasisinin kışkırtmalarıyla başlatıldı fakat Rusya'nın galibiyetiyle sonuçlandı. Savaşların sonucunda Kırım Hanlığı yarımada ve civarındaki topraklarıyla birlikte Rusya'ya dahil oldu¹⁰⁵. Osmanlı Devleti bu savaşta güçsüzlüğünü iyice anladığı ve kendi imkanlarıyla ayakta kalmayacağı gerçeğini gördüğü için, tarihinde ilk defa yabancı devletlerin yardımını aramak zorunda kaldı. Osmanlı devlet adamları, bu savaşın sonucunda devlet bünyesinde daha köklü reformlar yapmak gereğini anladılar ve bunun için çalışmalara başlattılar¹⁰⁶.

Fransa'nın 1797'de Dalmaçya kıyılarına yerleşmesi ve Malta ve Mısır'ı işgal etmesi Doğu Akdeniz'de kuvvet dengelerini değiştirdi. Tulon'da, Fransa'nın hazırlıklarının Mora ve Arnavutluk kıyıları olabileceğinden şüphelenen Rusya, Karadeniz donanmasını harekete hazır hale getirerek, Osmanlı devletine yardım teklif etti¹⁰⁷. 28 Temmuz 1798 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Fransa'ya karşı bir anlaşma yapılması için görüşmeler başladı. Fakat bu konuşmalardan henüz bir sonuç alınmadan Karadeniz'deki Rus donanmasının İstanbul Boğaz'ı önüne geldiği haberi alındı. Bir emrivakiyle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, 5 Eylül 1798'de Rus donanmasının Boğaz'a girerek Büyükdere'de demirlemesine izin verdi. Böylece Rusya, Doğu Akdeniz'de meydana gelen yeni gelişmelere müdahale etmeye kararlı olduğunu göstermiş oldu¹⁰⁸. Osmanlı tarihinde ilk defa bir yabancı ülke filosu Osmanlılara yardım amacıyla

¹⁰⁴ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 263.

¹⁰⁵ Oreshkova, a.g.m., C. I, s. 558.

¹⁰⁶ Köse, a.g.m., C. I, s. 548.

¹⁰⁷ Köse, a.g.m., C. I, s. 548.

¹⁰⁸ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 287.

Boğaza gelmiş bulunuyordu¹⁰⁹. Ancak Rus donanmasının ne tarafa gönderileceği Osmanlılar, Ruslar ve İngilizler arasında önemli bir mesele haline geldi. Sonuçta varılan anlaşmaya göre, Rus donanması Osmanlı donanmasıyla birlikte, Rusya'nın özellikle üzerinde durduğu Mora ve Arnavutluk kıyılarını Fransızlara karşı savunmak ve onları bu bölgede ele geçirdikleri yerleri geri almak üzere 19 Eylül 1798'de Akdeniz'e gönderildi¹¹⁰.

Osmanlı-Rus antlaşması 23 Aralık 1798'de, Rusya'nın İstanbul elçisi Vasili Tamara ile Sudurdan İsmet Bey tarafından imzalandı¹¹¹. Bu antlaşmaya kadar, Osmanlı ve Rusya devletleri birbirlerini yok etmeye çalışmışlar ve bunu dış siyasetlerinin esası olarak kabul etmişlerdi. Bu antlaşma ile, karşılıklı olarak birbirlerinin varlıklarını ve toprak bütünlüklerini tanıyorlar, bunun için birlikte hareket etmeyi kabul ediyorlardı¹¹². Bu ittifak antlaşması, Rusların ısrarı ile bazı maddeler de eklenmek suretiyle 23 Eylül 1805 yılında yenilendi. Fakat iki devlet arasındaki sorunlar tek taraflı hoşgörü ile çözümlenebileceğe benzemiyordu. Nihayet 1806 yılında tekrar Osmanlı-Rus savaşı çıktı¹¹³.

2. 1806 - 1812 Osmanlı-Rus Savaşı

Rusya, 1798 ve 1805 tarihli antlaşmalara rağmen, Osmanlı aleyhindeki yayılma yani güneye inme siyasetinden vazgeçmiş değildi. Aksine Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmaların sağladığı işbirliği ve dostluk ortamının verdiği avantajlardan da yararlanarak, özellikle Balkanlar'da Osmanlı aleyhine geniş bir propaganda faaliyetine girişti¹¹⁴. Nitekim 1805'de ittifak antlaşmasının yenilenmesi sırasında, Çar tarafından himaye olunan Patrik'in otoritesi altındaki bütün Rumların birleşmelerini açıktan açığa istedi¹¹⁵.

Rus Çarı I. Aleksandr, Osmanlı Devleti'nin isteklerini kabul etmesiyle yetinmeyerek, Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ortamdan ve Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız olmasından yararlanarak Rusya'nın güneye inme emellerini gerçekleştirmek üzere, savaş ilanına bile gerek duymadan 60 bin kişilik bir orduyu 1806 yılı Ekim ayında

¹⁰⁹ Köse, a.g.m., C. I, s. 548.

¹¹⁰ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 287.

¹¹¹ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 288.

¹¹² Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 289.

¹¹³ Köse, a.g.m., C. I, s. 548.

¹¹⁴ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 313.

¹¹⁵ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 160.

Dinyester nehrinden geçirerek Osmanlı topraklarına soktu ve Eflak - Boğdan'ı işgale başladı. Böylece Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir savaşı başlatmış oldu¹¹⁶.

1807 yılındaki isyan başladığından beri Sırları el altında destekleyen Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile savaş ihtimalinin ortaya çıkmasıyla birlikte, Osmanlı güçlerini iki cephede savaşmaya mecbur bırakmak için Sırlarla olan ilişkilerini daha da sıkılaştırmakta idi¹¹⁷.

Sırlar, hala güney topraklarında varlıklarını sürdürebilmiş olan Müslümanları 1807 yılı Mart ayında öldürmekle, Padişah ile Rus Çarı arasında başlayan savaşı bir nevi selamlamış oluyordu. Süleyman Paşa da bu katliamda şehit olanlar arasındaydı. Bosna Valisi Serezli İsmail Bey Koşanzalı Halil, Kara Feyzi ve Deli Kadri'nin kuvvetleriyle birlikte, Ruslarla Sırların birleşmelerine engel olmak amacıyla asilere karşı gönderilmesi, Sırların daha da ileri gitmelerine mani oldu¹¹⁸.

Bu arada Osmanlı-Rus savaşı devam ediyordu. Savaşın başında Rus ordusu kuzeydeki kaleleri kolayca ele geçirmiş, ancak Karadeniz'den Adriyatik'e kadar Sırların da yardımıyla bir kordon oluşturma hedefine henüz ulaşamamıştı. İngilizlerin Boğaz'a saldırıları Rusya'ya karşı yapılacak seferi geciktirmiş olmasına rağmen, Osmanlı ordusu Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa komutasında 12 Nisan'da Davutpaşa sahrasından hareket ederek, 26 Nisan'da Edirne'ye ulaştı ve 5 Mayıs'ta da cepheye doğru yol aldı. Bu ordunun bir kısmı savaşın başından beri sebatla Rus kuşatmasına direnen Pehlivan Ağa'ya destek vermek üzere İsmail'e, diğer bir kısmı da Silistre üzerinden Bükreş'e yürüyerek Eflak ve Boğdan'daki Rus ordusunun arasına girecekti. Hürşid Paşa ise Fethülislam - Niş hattını koruyacak ve böylelikle Sırların Ruslarla birleşmesi önlenecekti¹¹⁹. Böylece 1807 yılı ilkbahar aylarında, Balkanlar'da ve Kafkasya'da Ruslar'ın saldırısı üzerine Osmanlı-Rus savaşı karada da gittikçe şiddetlenmekteydi¹²⁰.

¹¹⁶ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 314.

¹¹⁷ Selim Aslantaş, **Osmanlıda Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, 1. b., Kitap Yay. İstanbul, 2007, s. 113.

¹¹⁸ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 161.

¹¹⁹ Aslantaş, a.g.e., s. 116-117.

¹²⁰ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 318.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barış görüşmeleri 9 Ağustos 1807'de başladı ve 24 Ağustos 1807'de Slobozia Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Buna göre, her iki devlet de otuz beş gün içinde Eflak - Boğdan'ı boşaltacaktı. Yani Osmanlı ve Rus kuvvetleri savaştan önceki sınırlarına çekileceklerdi. Ancak bu antlaşmadan Rusya memnun kalmadı. Bu sebeple bu tarihten itibaren başlayan barış görüşmeleri herhangi bir sonuç alınmadan 1809 yılı ilkbaharına kadar sürdü¹²¹.

Ruslar, İstanbul'da çıkan isyan hareketlerinden devletin içine düştüğü zayıf durumu fırsat sayarak, Eflak - Boğdan'ın kendilerine verilmesi istiyorlardı. Sonunda, diğer gelişmelerin de üzerine Osmanlı temsilcileri görüşmeleri terkedip İstanbul'a döndüler. Buna karşılık Ruslar da Nisan 1809'da İsmail, Yergöğü ve İbrail taraftarlarına hücumla geçtiler. Osmanlılar Tatarice'de Rus ordularını yendiler. Ruslar, ağır kayıplar vererek önce 24 Ekim 1809'de Silistre önlerindeki istihkamlara akabinde burada da tutunamayacaklarını anlayınca Tuna nehrinin Eflak tarafına çekilmeye karar verdiler¹²². Ancak Rus kuvvetleri kısa bir süre içinde toparlandılar ve Aralık 1809'da İsmail'i, Ocak 1810'da da İbrail'i ele geçirdiler. 1810 yılı yaz ve sonbahar aylarında yapılan savaşlarda ise Ruslar Yergöğü, Rusçuk ve Niğbolu'yu aldıktan sonra Balkanlar'a geçip Lofça'ya kadar ilerlediler. Rusların yardımıyla Sırlar da ayaklandı. Buna rağmen 1811'de Osmanlı kuvvetleri Rusçuk'u geri alabilirdi ve Kalafat'ta bulunan Rus kuvvetlerini Temmuz 1811'de yendi. Ancak bunun arkasında Ekim 1811'de Ruslar tekrar bazı başarılar elde ettiler¹²³.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaş iki yıl boyunca devam etti. Ancak Osmanlı Devleti artık yorulmuştu. Bu sebeple 1811 yılı sonlarına doğru bir barış antlaşmasının yapılmasını istemeye başladı. Rusya da, gittikçe büyüyen ve kendisine yaklaşan Fransız tehlikesine karşı bu öneriye sıcak baktı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Kasım 1811 yılında Yergöğü'nde barış görüşmeleri başladı¹²⁴. Bir sonuç alınmadan süren bu görüşmelere, 12 Ocak 1812'den itibaren Bükreş'te devam edildi. Ne var ki, Bükreş görüşmelerinde de hemen hemen barışı sağlayabilmek mümkün olmadı. Bükreş'te yapılan barış antlaşmasına kadar devam eden Osmanlı-Rus savaşı,

¹²¹ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 319.

¹²² Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 322.

¹²³ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 323.

¹²⁴ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 323.

Napolyon'un Moskova seferine çıkması sebebiyle pek ağır olmayan şartlarla sona erdi. Sonuçta Osmanlı Devleti, hafifletilmiş Rus tekliflerini kabul etmek zorunda kaldı¹²⁵ ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 18 Mayıs 1812'de Bükreş Barış Antlaşması imzalandı¹²⁶.

Ancak Kafkaslar'da bazı yerlerin terki yanında 1804'ten beri ayaklanma halindeki Sırp'lar'a da özerklik verilmesi kabul edildi. Böylece, Ortodoks ve Slav halkına her türlü maddi ve manevi desteğin yapılacağına açıkça sürdürüldüğü ve Osmanlı idaresine karşı kışkırtma faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir dönem içine girilmiş bulunuyordu¹²⁷.

Rusya, 1827 yılı içerisinde meydana gelen olaylardan kendi çıkar ve arzuları doğrultusunda memnundu. Bundan daha da fazla faydalanabilmek için, 1828 yılı başlarında Osmanlılar'dan bir takım isteklerde bulunmaya başladı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu Akkırman Sözleşmesindeki şartları tam olarak yerine getirmiyor iddiasıyla bunu uygulattırmak ve Yunan sorununu çözümlenmek bahanesiyle harekete geçti. Halbuki Rusya'nın asıl amacı topraklarını genişletmek ve güneye inme politikasını gerçekleştirmektir. Rusya, Avrupa devletlerinin tarafsızlığını da sağlayarak Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmayı başardı¹²⁸.

Akkırman'da yapılan ve ağır tavizler içeren antlaşmaya ve Navarin'deki ani ve haksız baskına rağmen Rusya'nın ilan ettiği savaş ve Rus kuvvetlerinin ilk defa Memleketeyn prensliklerini ve Bulgaristan'ı çiğneyerek Edirne'ye kadar gelmesi, Doğu Anadolu bölgesini işgal etmesi, buradaki Ermeni ahali üzerinde tahriklerde bulunması, Bulgar halkı ile yakın temas içine girmesi ve hem doğudaki hem de batıdaki halkların istilacı düşmanla iş birliği yapmaları Rus tehdidinin ciddiyetini göstermeye yetti¹²⁹.

1828 - 1829 savaşında Rusya karşısında büyük bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, kendisini büyük maddi ve manevi kayıplar içinde bırakan Edirne Barış Antlaşması'nı (14 Eylül 1829) imzalamak zorunda kaldı¹³⁰. 1828 - 1829 savaşının ve

¹²⁵ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 324.

¹²⁶ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 211.

¹²⁷ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 263.

¹²⁸ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 376.

¹²⁹ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 263.

¹³⁰ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 379.

Edirne Antlaşması'nın getirdiği en önemli husus, Yunanistan devletinin kurulmasının ve bu durumun Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesiydi. Bu, aynı zamanda başta Rusya olmak üzere diğer büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni yeni bir sorunla karşı karşıya getirmelerine, onun iç ve dış politikasına karışmalarına ve ona baskı yapmalarına yol açacak gelişmelerin başlangıcıydı¹³¹. 1828 - 1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar'ın Edirne'ye kadar gelmesi Çarda yeni bir hobinin doğmasına yol açmıştı. Bu yüzden bundan böyle Rus Çarı kendisini sadece Ortodokslar'ın himayecisi değil aynı zamanda tüm İmparatorluğun da koruyucusu olarak görme fikrineydi¹³².

Rusya 1832 yılı içindeki gelişmelerde tekrar kendini gösterdi. Rusların kara ve deniz kuvvetlerinin Osmanlılara yardım amacıyla Beykoz'a gelmesi, İbrahim Paşa idaresindeki Mısır kuvvetlerinin daha fazla ilerlemesini önledi ve Kütahya'da bir uyuşma sağlanarak geri çekilmelerini temin etti. Fakat bütün bunlar Çarın Osmanlı Devleti'ni himayesine alması ve ancak Rus yardımıyla ayakta durabilecek bir hale düşmesi sonucunu doğurdu¹³³. Nitekim 8 Temmuz 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması bu görüş doğrultusunda gelişmiştir. Bu ise Rusya'nın bu alanda ne kadar başarılı olduğunu açıkça göstermektedir¹³⁴.

Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan 1839'da ilan ettiği Tanzimat Fermanı'na uygun girişimlerle Suriye ve Lübnan'da çıkan isyanları bastırmaya çalışırken, diğer taraftan Eflak ve Boğdan isyanlarıyla ve bunun sonucu olarak da Rusya ve Avusturya ile aralarında doğan siyasi çatışmalarla ve bütün bunlara ek olarak da mülteciler meselesiyle uğraşmak zorunda kaldı. Ancak bu son gelişmeler Osmanlı-Rus ilişkilerinin yeniden sertleşmesine yol açtı¹³⁵. Rusya, Londra Antlaşması (1840 - 1841) ile Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu kaybettiğini anlayınca tekrar Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetine geri döndü¹³⁶. Osmanlı İmparatorluğu 1840'da Mısır ve akabinde 1841'de de Boğazlar meselesini çözdükten sonra, bir süre de olsa bir barış dönemi yaşamıştır. Avrupa'nın 1848

¹³¹ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 379-380.

¹³² Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 458.

¹³³ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 263.

¹³⁴ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 458.

¹³⁵ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 451.

¹³⁶ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 458.

ihtilalleri ile çalkalandığı bir sırada Osmanlı Devleti daha ziyade içişleriyle ilgili meseleler ile uğraşıyordu¹³⁷.

Rus Çarı, Avrupa'nın "hasta adamı" olarak bilinen Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderinin belirlenmesinin yalnızca Avrupa devletlerinin ortak bir çabasıyla mümkün olabileceğine inanıyordu. Bu yüzden de Çar, Boğazlar hakkında 1840 - 1841 senelerinde yapılmış uluslararası antlaşmalara imza atmış ve böylece, Rusya için hayati önemi taşıyan bu meselenin çözülmesinde iki taraflı çalışmalardan vazgeçerek sorunu Karadeniz ülkeleri olmayan devletlerin idaresine devretmişti¹³⁸.

Rusya'nın avantajlı konumu ve buna karşılık Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çaresizlik ve zayıflık hali bütün Avrupa'ya tepeden bakan mütekebbir Rus Çarını, 1853'te Osmanlıların Ortodoks uyruklu halkları üzerindeki himaye hakkının Rusya'ya bırakıldığının açıkça ilan edilmesini talep etme noktasına getirdi. Bu talebin reddi ise iki devlet arasında yeni bir savaşın patlamasına yol açtı. Şu kadar var ki bu savaş, İngiltere ile Fransa'nın resmen Osmanlılar'ın yanında yer almasıyla genel bir Avrupa savaşı haline geldi. Savaş sona erdiğinde Rusya, ağır bir yenilgiye uğramış oldu. Böylece Küçük Kaynarca'nın maddeleri ortadan kalktı, Boğazlar'a yeni bir düzenleme getirildi ve Karadeniz tarafsız ve silahsız bir hale sokuldu¹³⁹.

Kırım Savaşı bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri ile bir blok içerisinde birleşmesine yol açtı. Savaştan sonra 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilanı ve Paris Antlaşması'nın yapılması, Osmanlı İmparatorluğu'na iç ve dış siyasetinde daha rahat hareket edebileceği bir ortamı hazırladı¹⁴⁰. Ancak Kırım Savaşı'nın sonuçları ile 1856 Paris Antlaşması, Rus toplumunda birer rezalet olarak karşılandı¹⁴¹. Daha sonra yine Paris Antlaşması'na bağlı olarak Osmanlı Devleti ile Rusya arasında İngiltere ve Fransa'nın da katılımıyla 5 Aralık 1857'de Rusya ile yeni bir sınır antlaşması imzalandı¹⁴².

¹³⁷ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 451.

¹³⁸ Oreshkova, a.g.m., C. I, s. 558.

¹³⁹ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 264.

¹⁴⁰ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 451.

¹⁴¹ Oreshkova, a.g.m., C. I, s. 559.

¹⁴² Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 476.

1875'lere gelindiğinde Osmanlı Avrupası, büyük bir bunalım içine girmiş bulunuyordu. Bu tarihte Hersek'te başlayan isyan kısa zamanda gelişerek diğer Balkan toplumlarına da bulaştı ve büyük bir sorun doğurdu. Bu durum üzerine Avrupa'daki büyük devletler, Balkanlarla ilgileri veya menfaatleri oranında ve Avrupa güçler dengesi çerçevesinde soruna karışmaya başladılar. Avrupa devletlerinin bu tutumu, meseleye devletlerarası bir boyut kazandırdığı gibi yeni bir Osmanlı-Rus savaşının çıkmasına da zemin hazırladı¹⁴³.

3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı komşuların toprak anlaşmazlıkları yüzünden değil de, Rusya'nın din kardeşleri Slavlara yardım etme teşebbüsleriyle ilgili ideolojik sorunlar yüzünden meydana geldi¹⁴⁴.

Osmanlı Devleti, III. Selim (1879-1807)'den itibaren idari, askeri, mali, ekonomik ve eğitim alanlarında yapılan reformlarla toparlanmaya çalışıldı ise de, liberalizm ve milliyetçilik akımının etkisiyle, ülkedeki çalkantıların sonu bir türlü gelmedi. XIX. yüzyılın başından beri Avrupa devletlerinin kışkırtma ve cesaretlendirmesiyle şiddeti gittikçe artan dini, irki ve milli temelli isyan hareketleri, Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve hakimiyetini iyice zayıflattı ve kırdı¹⁴⁵. Osmanlı İmparatorluğu, Paris Barış Antlaşmasının dokuzuncu maddesi ile her türlü yabancı müdahalesinden korunmuş bulunuyordu. Artık kendisinin, kanunları yapacak ve reform tedbirleri tatbik edecek bir parlamentosu vardı. Ancak Rusya'nın bu antlaşmaya cevabı, 23 Nisan 1877'de İstanbul'daki elçisini geri çağırarak harp ilan etmek suretiyle oldu¹⁴⁶. İstanbul Tersane Konferansı ve Londra protokolü ile sonuca gidemeyen Rusya, Balkanlar'daki Slavlar'ın haklarını koruma bahanesiyle bağımsızlık sözü verdiği Romanya'nın topraklarını 24 Nisan 1877'de geçerek Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Savaşın hemen başında Fransa, İtalya ve Almanya tarafsızlıklarını ilan ettiler. İngiltere ise tarafsızlığını Boğazlar'ın tehlikeye girmesine bağladı. Savaş kısa zamanda genişleyerek Kafkaslar'da ve Balkanlar'da olmak

¹⁴³ Yıldız, a.g.e., C. XI, s. 512.

¹⁴⁴ Oreshkova, a.g.m., C. I, s. 559.

¹⁴⁵ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 136.

¹⁴⁶ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 579.

üzere iki cephede çok şiddetli çarpışmalarla devam etti¹⁴⁷. Rusya çok büyük bir güvenle bu savaşa başlamış bulunuyordu. Avrupa'da 120.000 den fazla, Asya'da ise 60.000 kadar askerden oluşan iki ordusu vardı. Bu orduların birleşmesiyle İstanbul'u bile zaptedilme mümkün görünüyordu. Ancak Ruslar, İstanbul'u almayacakları hakkında 8 Haziran'da İngiltere'ye garanti verdiler¹⁴⁸.

Osmanlı askeri kuvvetleri, merkezleri İstanbul, Şumla, Manastır, Erzurum, Şam, Bağdat ve Yemen olmak üzere yedi ordu halinde teşkilatlandırıldı. Genel mevcudu 134.000 piyade, 20.500 süvari, ilk hatta 540 top ile 15.000 topçudan ibaretti. İhtiyatta 96.000 ve redif olarak da 25.000 kişi vardı. Osmanlı Devleti, son gayretini göstermek şartıyla düşmanın karşısına 660.000 kişilik bir kuvvet çıkarabilecek durumda idi. Hatta savaş yılında yapılan bir tahmine göre asker sayısını 813.000'e, top sayısını da 2.012'ye kadar ulaştırabilme imkanı vardı¹⁴⁹.

22 Haziran 1877'de Çar'ın kardeşi Grandük Nikola kumandasındaki 40 bin kişilik Rus kuvvetleri Tuna'yı geçti ve Abdülkerim Paşa'nın idare ettiği Osmanlı kuvvetlerini yenerek Balkanlar'a doğru ilerledi. 7 Temmuz 1877'de Tırnova'yı alan Ruslar Balkan geçitlerine kadar ulaşarak 19 Temmuz'da Şıpka geçidini ele geçirdiler. Dağılan Osmanlı birlikleri arasındaki iletişim kopukluğu nedeniyle Edirne yolu Ruslar'a açıldı¹⁵⁰.

Osmanlı ordusunun ağır mağlubiyeti üzerine birtakım tedbirler alındı. Öncelikle ordu komutanı Abdülkerim Paşa azledilerek yerine Hersek'deki Süleyman Paşa, kolordusuyla birlikte deniz yoluyla bu cepheye sevk edilerek umum Balkan cephesi komutanlığına getirildi. Alınan diğer tedbir ise Vidin'de bulunan Mareşal Osman Paşa'nın Plevne'ye sevki idi. Osman Paşa, Plevne'de ender görülen savunma hatlarından birini tesis ederek Ruslar'a karşı kahramanca mukavemet gösterdi. Kendisinden kat kat üstün Rus ve daha sonra savaşa giren 50 bin kişilik Rumen ordularını üç kez yenilgiye uğrattı. Diğer

¹⁴⁷ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 140.

¹⁴⁸ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 580.

¹⁴⁹ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 582.

¹⁵⁰ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 140.

tarafından Süleyman Paşa da Şıpka geçidini geri almak için şiddetli muharebeler yapmasına rağmen başarılı olamadı¹⁵¹.

Savaşa katılmaya davet olunan Sırp, ancak 14 Aralık'ta, Karadağlılar ise Ocak 1878'de yeniden silaha sarıldılar. Karşılarında kuvvetli bir ordu bulunmayan Sırp Pirot (Şehirköy)'ü ve çetin bir savaştan sonra da 9 Ocakta Niş'i; Karadağlılar Antivari'yi almaya muvaffak oldular; Rumenler ise Tuna'da Lom Palanka'ya girdiler¹⁵². Ruslar Plevne'yi saldırma ile alamayacaklarını anlayınca büyük kuvvetlerle şehri kuşattılar. Yardım alamayan Osman Paşa, düşman hatlarını yarmak istediye de başarılı olamadı ve Ruslar'a esir düştü. Rus kuvvetleri, 10 Aralık 1877'de Plevne'yi aldıktan sonra Edirne istikametinde ilerliyerek 22 Ocak 1878'de Edirne'yi işgal ettiler, 6 Şubat'ta Çatalca'ya gelip akabinde Yeşilköy'e kadar ilerlediler¹⁵³.

1877-1878 Osmanlı- Rus savaşında, Rusya'nın çok sıkı hareket etmesine rağmen, dağlı Katolik ve Ortodoks Arnavutlar yine de padişaha karşı silah çekmekten çekinmişlerdi. Rusya, bunun intikamını kısmen Arnavutlar ile meskun Vranja, Kurşunlu, Leskovaç'ın Sırbistan'a; Bar, Ülgün, Podgoritsa ve İşboza'nın Karadağ'a ilhakını Osmanlılara kabul ettirmek suretiyle aldı¹⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin, Rusya başta olmak üzere beş devletin (Sırp, Karadağ, Rumenler, Yunanlar) saldırısıyla karşı karşıya kalması, savaşın kaybında ana etkindir. Gerçi Osmanlı kuvvetleri Rumeli'de Gazi Osman Paşa, Kafkasya'da Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi komutanların yönetiminde gerek Anadolu ve gerekse Rumeli cephelerinde umulanın üstünde direnç göstermiş ve başarıyla direnmiştir. Bununla birlikte zaferlerin devamının gelmemesi, Osmanlı subayları arasındaki rekabet ve kıskançlık ile bir devletin içinde bulunduğu şartlar gereği silah, cephane, asker v.s. takviyesinin gereği gibi yapılamamasına bağlanmaktadır. Nihayet savaş kaybettiğini anlayan Osmanlılar Ruslar'a ateşkes teklif etti¹⁵⁵.

¹⁵¹ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 140.

¹⁵² Hammer, a.g.e., C. IX, s. 587.

¹⁵³ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 141.

¹⁵⁴ Sossheim, a.g.md., C. I, s. 588.

¹⁵⁵ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 141.

Ruslar'ın 1877-1878 savaşında İstanbul önlerine kadar gelmesi ve bu arada yüz binlerce Müslümanı katletmeleri büyük bir faciaya sebep oldu. Panslavizmin zaferi olarak kabul edilen Ayastefanos Antlaşması, Osmanlı mirasını, Rusya'nın öngördüğü şekilde parçalıyordu. Avrupa'daki dengeleri kökten sarsan bu duruma bazı Avrupa ülkeleri, özellikle de İngiltere ve Avusturya itiraz etti. Bunu düzeltmek için toplanan Berlin Kongresi ve yapılan barış antlaşması, dengeli bir parçalamayı ve hisseleşmeyi temin ederek Rusya'ya bu büyük zaferine rağmen Osmanlı mirasına tek başına sahip çıkamayacağını, dolayısıyla Şark meselesini kendi isteği doğrultusunda çözemeyeceğini göstermiş oldu¹⁵⁶.

IV. SÜRGÜNLER VE ZULÜMLER

A. SÜRGÜNLER

Sürgün, bir kişinin veya bir topluluğun ceza yahut güvenlik tedbiri olarak yaşadığı yerden başka bir yere belli bir süre ya da ömür boyu kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve orada ikamet etmeye mecbur tutulmasıdır. Kelime, hakkında bu ceza veya tedbirin uygulandığı kişi ve gönderildiği yeri de ifade eder¹⁵⁷.

Şüphesiz göç hadisesi ya da sürgünler, hangi millet ve din mensubunun başına gelirse gelsin bir insanlık dramıdır. Tarihi olaylar neticesinde milletlerin zorla yer değiştirmeleri hadiseleri insanların hafızasından kolayca silinmemekte ve çeşitli izler bırakabilmektedir. Rumeli'den Anadolu'ya yönelik göçler, Avrupa tarihinde son üç yüzyıldır görülen en büyük felaketlerden olması hasebiyle hatıralarda canlılığını korumaktadır. Göç, kelimenin kökü itibarıyla göçmeyi, yıkılmayı, insanın köküyle bağının koparılması anlamlarını da içinde barındırmaktadır¹⁵⁸.

Balkanlarda yaşanan savaşların ve sonrasındaki sınır değişikliklerinin kaçınılmaz sonucu göçlerdir. Göç, Balkanların tarih boyunca değişmeyen kaderi ve gerçeğidir. Bununla birlikte göçler sadece savaşlar sonrasında yaşanmamıştır. Göç durup dururken

¹⁵⁶ Beydilli, a.g.md., C. XXXV, s. 264.

¹⁵⁷ Talip Türcan, "Sürgün", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, T.D.V. Yay., İstanbul, 2010, s. 164.

¹⁵⁸ H. Yıldırım Ağanolu, "Balkanlarda Göç Gerçeği Ve Bölgeden Türkiye'ye Göçler", **Balkan Sempozyumu Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları**, 1. b., İnsani Yardım Vakfı Yay., İstanbul, 2008, s. 161.

meydana gelen bir olgu değildir. İnsanların bütün kurulu düzenlerini bozup iç veya dış göçlere kalkışmaları bir takım sebepler dahilinde gerçekleşmektedir. Hakim gücün otoritesini kabul ettirmek için yaptığı baskılar, sonuç vermezse zulüm ve soykırımlar devreye girmektedir. Dolayısıyla etnik farklılık nedeniyle bir ayrıma tabi tutulup baskı ve zulüm görme, en korkuncu da sistematik bir şekilde etnik soykırıma tabi tutulma, din ayrılığından kaynaklanan baskı ve zulümler ile ekonomik durumun hayatı idame ettirebilmede yetersiz kalması gibi faktörler göçün meydana gelmesinde etken olan sebeplerin en önemlileridir. Bunun yanında salgın hastalıklar ile coğrafyanın yaşanılabilirliği sınırlaması göçün diğer tetikleyici unsurları arasında kabul edilebilir¹⁵⁹.

Osmanlı Devleti'nde toprak kayıplarının başladığı dönemlerde, buna bağlı olarak iskan ve sürgün politikalarında da değişiklikler yapıldı. İlk devirlerde görülen, iskana yönelik kitlesel sürgün siyaseti yerini, 1699'dan itibaren toprak kayıplarına bağlı olarak dışarıdan gelen göçmenlerin yerleştirilmesi ve ülke içindeki aşiretlerin zor kullanılıp iskan edilmesi şekline bıraktı¹⁶⁰.

Osmanlılar XVIII. yüzyıl sonlarına doğru göç meseleleriyle karşı karşıya kalmaya başladılar. Osmanlılar'da göçmen meselesinin, Avrupa'dan daha önce başlamış olmasında Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettikleri siyaset önemli bir rol oynadı. Osmanlıların Avrupa'daki topraklarından çıkarılması, Hıristiyan aleminde adeta bir ideoloji haline geldi. Böylece, ilk göç akınları da, başta Rusya olmak üzere Osmanlı Devleti'ne komşu olan devletlerin zafer isteklerinden doğan savaşlarla başladı¹⁶¹. "Adriyatik'ten İran'a kadar Müslüman kalmayacak" sözü ve anlayışı, Balkanlarda göçten en fazla etkilenen dinin Müslümanlık olduğu gerçeğini ortaya koyar. Yaklaşık olarak beş asır bölgede hakim din olan İslam'ın, başka din ve toplumlara gösterdiği yaşama hakkı ve dini özgürlükler, tarafsız Batılı tarihçilerce de kabul edilmektedir. Ancak aynı hoşgörü ve toleransın Türk, Arnavut ve Boşnak Müslümanlara çok görüldüğü de bilinen bir gerçektir¹⁶².

¹⁵⁹ Aġanoġlu, a.g.e., s. 61; a.g.m., s. 162.

¹⁶⁰ Kemal Daşcıoġlu, "Sürgün", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, T.D.V. Yay., İstanbul, 2010, s. 168.

¹⁶¹ Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, 2. b., Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999, s. 1.

¹⁶² Aġanoġlu, a.g.m., s. 162.

Fransız ihtilaliyle ortaya çıkan fikirlerin XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı toplumunun arasında yavaş yavaş yayılması üzerine Sırp, Rum, Rumen, Bulgar ve Ermenilerde milliyetçilik cereyanları kuvvetlendi ve bunlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız devletler kurmak için ayaklanmaya başladılar¹⁶³.

Göç meselesinin özellikle XIX. yüzyıl sonlarında artması ve her şeyden önce Kırım Savaşı sonrasında, 1856 ile 1865 yılları arasında yaklaşık iki milyondan fazla göçmenin gelmesi, devletin yaşadığı zorlukları anlamak için yeterli bir tablodur¹⁶⁴.

Rusya, Osmanlı Devleti'ne, toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyanları koruma bahanesiyle, 24 Nisan 1877'de savaş açtı. 31 Ocak 1878 tarihine kadar süren ve tarihte 93 Harbi olarak bilinen bu savaşın ilk günlerinden başlamak üzere masum Osmanlı halkına karşı girişilen acımasız katliam, insanlara karşı mezalim haline dönüştü. Katliamlardan kurtulabilenler, mal ve mülkünü terk ederek işgal edilmeyen bölgelere, Rumeli ve İstanbul istikametlerine doğru can havliyle göç etmeye başladı. Osmanlı tarihinin ve Osmanlı insanının vicdanında Bulgar mezalimi ve 93 göçleri olarak yer alan bu büyük zulüm, Osmanlı tarihinin etkileri günümüze kadar devam etmekte olan en acılı ve en unutulmaması gereken sayfalarından birini oluşturmuştur¹⁶⁵.

Göçü tetikleyen önemli sebeplerden biri de normal düzeydeki bir çiftçinin bile hayatını sürdürecektir ekonomik şartların ortadan kalkmasıdır. Balkan müttefiklerinin, ele geçirdikleri topraklardaki Müslüman ve Türk nüfusunu etnik arındırmaya tabi tutması için kullandığı taktiklerden biri de insanların evlerini ve tarlalarını yakıp yıkmaya, ürünlerini ve hayvanlarını gasp etme idi. Zira her türlü zulme ve zorluğa direnen köylülere göç etmekten başka çıkar yol bırakılmıyordu¹⁶⁶.

Osmanlı göç tarihinin en önemli halkalarından birini 1877-1878 göçleri teşkil eder. Tarihimize 93 muhaceratı diye geçen bu kitle göçleri sadece, Osmanlı ordularının Ruslar karşısında çözümlenip çekilmesine dayanılarak izah edilemez. Bu büyük toplumsal ve siyasi

¹⁶³ İpek, a.g.e., s. 2.

¹⁶⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç**, 1. b., Kum Saaat Yay., İstanbul, 2001, s. 33.

¹⁶⁵ İpek, a.g.e., s. 10.

¹⁶⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s. 90.

hareketin asıl nedenlerini kavrayabilmek için, temeldeki sosyo-politik ve ideolojik kökenleri dikkate almak gereklidir¹⁶⁷.

Balkanlardan göçün en büyük sebebi Rusya ve onun panslavist akımı şemsiyesi altındaki Hıristiyan Balkan devletlerindeki Osmanlı düşmanlığı ve bağınazlığıdır¹⁶⁸.

Daha önce belirtildiği üzere bütün Slav toplumlarını bir siyasi birlik altında toplamak amacını güden panslavizm, düşünce olarak XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Slavcılık fikri, Rusya'nın dışında, Avusturya-Almanya hakimiyeti altında yaşayan Slav kökenli topluluklar arasında bu hakimiyete bir tepki olarak gelişti. Panslavizm hareketi, Rusya'nın dışında başladıktan ve geliştikten sonra ona da tesir etti. Bu fikir, Rusların bunu kendi emperyalist maksatlarına alet etmek istemeleriyle siyasi bir mahiyet kazandı ve Panrussizme dönüşmeye başladı¹⁶⁹. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rus Panslavistleri Tuna ve Edirne vilayetlerinde eğitim, silahlı hareketler, milletlerarası propaganda ve diplomasi gibi yollarla yeni bir milli Slav devleti kurmak için sabırlı ve planlı bir şekilde çalıştılar¹⁷⁰. Rumeli'de Slavlık meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Panslavizm hareketinin başı olan İgnatıyev yönetimindeki Panslavist Rus konsoloslarının çalışmaları sonucu XIX. yüzyılın son çeyreğinde patlak vermeye başladı¹⁷¹.

Zulüm ve göç 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında zirveye çıktı. Yarım milyondan fazla Müslüman bu savaş esnasında Rus ve Bulgarlar tarafından katledildi, bir milyon iki yüz elli bin kadar insan da yerinden yurdundan ayrıлып göç etmek zorunda kaldı¹⁷².

Osmanlı Devleti takip ettiği siyaset gereği, önceleri göçü desteklemedi, hatta önlemeye çalıştı. Bunun en önemli sebeplerinden biri de devletin mali durumunun muhacirlerin nakliye ve besleme bedellerini tam manasıyla karşılayacak durumda olmamasıydı¹⁷³.

¹⁶⁷ İpek, a.g.e., s. 5.

¹⁶⁸ Ağanoğlu, a.g.e., s. 61.

¹⁶⁹ İpek, a.g.e., s. 5.

¹⁷⁰ İpek, a.g.e., s. 11.

¹⁷¹ İpek, a.g.e., s. 6.

¹⁷² Ağanoğlu, a.g.m., s. 164.

¹⁷³ Ağanoğlu, a.g.e., s. 37.

Balkan savaşları esnasında gerçekleşen glerin en önemli sebeplerinden biri de dini baskılardır. Hıristiyan unsurların çoğu Ortodoks mezhebine tabi olsalar bile, Bulgarların ele geçirdikleri topraklardaki Rum kiliseleri Bulgar Eksarhlığı'na, Yunanlıların ya da Sırpların ele geçirdikleri yerlerdeki kiliseleri ise Yunan - Sırp Ortodoks kiliselerine bağlanmaya zorlanıyordu. Fakat Müslümanların, din değiştirmeye zorlanmaları kilise değiştirmek gibi değildir. Din değiştiren bir Müslüman hanımından boşanmakta, ailesinden kalan mirası alamamaktadır. Ayrıca yıllarca hakim unsur olan Müslümanlar için vaftiz edilmek sonsuza dek lanetlenmeyi kabul etmek demektir¹⁷⁴.

Rusların ve Bulgarların, savaşın başlangıcından Berlin antlaşmasına kadar, Tuna ve Edirne vilayetlerindeki faaliyetleri gözden geçirildiğinde, Müslümanların dini inançlarına saygı göstermedikleri ve açıkça saldırdıkları görülür. Nitekim, Müslümanların camileri ve türbeleri talan edilmiş, kutsal kitapları yırtılmış, ezanları taklit ile alaya alınmış ve ibadet etmeleri de yasaklanmıştır. Ayrıca, mezarlıklar üzerinde gazinolar inşa edilmiş, bazı camiler ise kiliseye çevrilmiş ya da ahır haline dnřtrlmřtir¹⁷⁵.

Bu hadiselerden, Rusya'nın bu savaşa dini bir karakter vermek için hiçbir şeyi ihmal etmediği gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Ruslar, askerlerine ve Bulgarlara bu katliamların sebebini, Ortodoks kilisesinin yüce bir emrinin yerine getirilmesi şeklinde izah ediyorlardı. Böylece bu savaşın bir Müslümanlık - Hıristiyanlık mücadelesi olarak gösterilmesinde başarılı olunacak olursa, Avrupa'nın Osmanlı lehine herhangi bir müdahalesi söz konusu olmayacağını dřnmekteydiler¹⁷⁶.

B. SİVİL HALKA YAPILAN ZULÜMLER

Tarihimize “93 Muhaceratı” diye geçen 1877-1878 kitle glerinin, Rumeli topraklarının baştan başa yerinden oynaması ve baş döndürücü bir erozyona kapılıp kayması gibi ürpertici bir görünüşü vardır. Osmanlı toplum dokularını tümüyle söküp atan, çoluk - ocuk, kadın - erkek yüz binlerce kişilik kitleleri kavrayıp önüne katan bu sosyo - politik fenomen, yalnız orduların üzülüp çekilmesine bakarak anlaşılacak bir hadise değildir. Bu toplumsal ve siyasal hareketin asıl nedenlerini kavrayabilmek için, savaşın,

¹⁷⁴ Ağanoğlu, a.g.e., s. 84-85.

¹⁷⁵ İpek, a.g.e., s. 21.

¹⁷⁶ İpek, a.g.e., s. 21.

yüzeydeki askeri görünüşüne bakmak yetmez. Temeldeki sosyo - politik ve ideolojik kökenlerine inmeğe çalışmak gerekir. Bu büyük göçün asıl sebepleri, Osmanlı-Rus savaşının felsefesinde yatmaktadır¹⁷⁷.

Mezalim hareketlerinden şüphesiz en büyüğü, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Rus ve Bulgar mezalimidir.¹⁷⁸ 93 Harbi, çok milletli bir imparatorluk toprağında tek milletli bir devlet yaratmak için girişilen köklü bir operasyon hareketidir¹⁷⁹. Bu harekette genel Rus siyasetine uygun olarak savunmasız köyler zapt edilip, silahsız halk katledildi ve tecavüze uğradı. Hatta, Balkanlar'da Müslüman soykırımını yapmak isteyen Rusya, Bulgarlarla Osmanlılar arasında yapılacak herhangi bir anlaşmaya izin vermediği gibi, askere alınmayı reddeden itaatsiz Hıristiyanları da cezalandırmaktan geri durmadı.

Ruslar'ın, Tuna'yı geçer geçmez başlattıkları ve giderek arttırdıkları katliamı dehşetle duyan Müslüman ahali, büyük kitleler halinde emin yerlere göç etmek zorunda kaldı. Rus süvarilerinin, göç etmek zorunda kalan ahaliyi yetişip katletmeleri sonucunda, bu hareketin zaman zaman kesintiye uğradığı da görülmüştür¹⁸⁰. Bazı tarih kitaplarında bu katliam ve zulümlerin sadece Slav barbarlığı olarak gösterilmesi doğru değildir. Ya da en azından doğru ama eksiktir. Bu, Panslavist Ruslar'ın planladıkları ve Rus hükümetinin desteklediği bir projedir. Buna göre Balkanlar'da mümkün olduğu kadar Slav olmayan ırk bırakılmayacak, Müslümanlar ve imparatorluk sahibi olan Türkler tamamen yok edilecek, Tuna ile Marmara, Karadeniz ile Adriyatik arasında Türk bırakılmayacaktır¹⁸¹.

Tuna vilayetinin batısında yaşayan Türkler ise, 1877 Aralığı'nda, doğudan ilerleyen Rus ordusu, batıdan ilerleyen asi Sırb ordusu ve her taraftan saldıran silahlı Bulgarlar'dan oluşan üç ateş içinde kaldılar. Çetin kış şartları içinde sığınacak bir yer arayan bu büyük göçmen kafiləsi üçe bölündü; bir kol Köstendil'den Üsküb ve Selanik'e, diğer kol da Filibe

¹⁷⁷ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XXX.

¹⁷⁸ Aġanođlu, a.g.e., s. 63.

¹⁷⁹ Şimşir, a.g.e., C. II, s. XXX.

¹⁸⁰ İpek, a.g.e., s. 18.

¹⁸¹ Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 418.

yoluyla Edirne'ye indi. Üçüncü kol ise Şipka taraflarında iken Rus ordusuna rastladı ve tamamen yok edildi¹⁸².

Balkanlar'da Sırp zulmünün sistematik bir hale gelişini yakından izleyen Rus gazetecisi Leon Troçki, savaş esnasında gazetesine gönderdiği haber ve değerlendirme yazılarından oluşan kitabında mezalimi ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Burada yer alan bilgilere göre katliam emri verenler arasında olan bir Sırp yönetici, Kumanova'ya giderken rastladığı bir grup Arnavut esir gördüğünde arabasında ayağa kalkarak: “Bu adamlar benim ne işime yarar? Öldürülsünler, ancak, kurşunlanarak değil, o cephane israfı olur, değneklerle dövülerek” dedi¹⁸³. Bu örnek, Türklerle beraber, Arnavutlar ve Boşnaklar'ın da Müslüman oldukları için aynı eziyete maruz kaldıklarını göstermektedir. İsyancı Karadağ, 93 Harbi'nde topraklarını genişletti ve savaştan sonra bağımsızlığını kazanarak Sırbistan ve Romanya ile beraber Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldı. Ayrıca el koyduğu Antivari ve Kraya gibi nahiyelerdeki Arnavutları ve Türkleri göçe zorladı¹⁸⁴.

1877-1878'de yapılan sürgünler siyasî ve aynı zamanda çok geniş çaplıydı. Bundan dolayı Arnavutların sürgünleri sadece Niş Sancağı ile sınırlı kalmadı. Karadağ'da, Bulgaristan'da ve daha sonra da Yunanistan'da olduğu üzere diğer Balkan ülkelerinde de benzer uygulamalara şahit olundu. Ayrıca sürgünlerden aynı zamanda Türkler, Çerkezler ve Boşnaklar gibi Balkanlar'da yaşayan diğer topluluklar da ileri derecede etkilendi¹⁸⁵.

1877 Aralık ve 1878 Ocak aylarında Niş Sancağı'ndaki Arnavutlar sürgüne tabi tutuldu. Yurtlarını terk etmek zorunda kalanlar arasındaki çok sayıda çoluk- çocuk, kadın ve yaşlı ağır kış şartlarına dayanamayarak soğuktan hayatını yitirdi¹⁸⁶. Niş Sancağı'nda yapılan sürgünler o kadar geniş çaplıydı ki, sürgün sonrasında bölge adeta tamamen insandan arındırılmıştı. Bu durum Kral Milan Obrenoviç'in belgelerine bakıldığı zaman da rahatlıkla anlaşılabilir. Nitekim o, 24. Ağustos 1879'da Niş'den, Jova Ristiç'e gönderdiği bir mektupda: “Bir ara ziyaret maksadıyla Toplica (Ürgüp) ve Niş'e yakın

¹⁸² Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 420.

¹⁸³ Ağanolu, a.g.e., s. 79.

¹⁸⁴ Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 431.

¹⁸⁵ Uka, **Debimi i Shqipetareve nga Sanxhaku i Nishit Dhe Vendojsja e Tyre ne Kosove 1878 - 1912**, C. 1+2, Valton Yay., Prishtine, 1994, s. 33.

¹⁸⁶ Uka, **Gjurme Onomastike ne Hapsiren e Ilirikut me veshtrim te posaçem ne Ate te Dardanis ku ishte edhe sanxhaku i Nishit**, C. 7., Shoqata e Muhaxhireve te Kosoves Yay., Prishtine, 2005, s. 217.

Mramor'a, sonra da Prokuple'ye kadar gittiğini, oralarda kimsenin kalmadığını, o bölgenin tamamen terkedilmiş olduğunu ve oraya kendi insanlarını yerleştirmeleri gerektiğini” açıkça belirtmektedir¹⁸⁷.

Savaş esnasında, düşmanın Müslüman tebasını yok etmek niyetinde olduğunu anlayan Osmanlı Devleti, milletlerarası hukuka ve antlaşmalara tamamen aykırı olan bu siyasete son verilmesi için Avrupa devletleri nezdinde birtakım teşebbüslerde bulundu. Avrupa devletleri bunu önce bir Osmanlı propagandası sandılar. Fakat Tuna vilayetinde bulunan konsoloslarından gelen raporlar üzerine gerçeği anlamaya başladılar. Bununla birlikte Avrupa, Rusların bu siyasetini tasvib etmemekle beraber buna engel olmak için herhangi bir harekete de geçmedi¹⁸⁸.

C. SÜRGÜNÜN BİLANÇOSU

Balkanlar'da yapılan zulüm ve göçün bilançosuna bakıldığında durumun korkunçluğu daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır¹⁸⁹. Mart 1918 tarihli Meclis-i Ayan toplantısında, dönemin Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyyesi Müdürü Hamdi Bey, II. Meşrutiyet'e kadar gelen muhacir nüfusunun tam olarak tespit edilemediğini, ancak 1293/1876'dan beri tetkik edilen kayıtlara göre 854.870 kişinin göçmen konumuna düşürüldüğünü belirtmektedir¹⁹⁰. Osmanlılar 500.000'i öldürülmek, 100.000'i hastalık, soğuk ve açlıktan ölmek ve 900.000'ini de göçe zorlanmak suretiyle Balkanlar'da sadece 93 Felaketi'nde toplam bir buçuk milyon kişilik bir nüfus kitlesini kaybettiler. Bu nüfusun büyük bir kısmı Türk ve diğer Müslüman topluluklardan, az bir kısmı ise Tatar olarak adlandırılan Kırım ve çevresi Türkü ile 12 yıl önce Kuzey Kafkasya'dan gelen Çerkesler'di. Sözkonusu 900.000 göçmenden 300.000 kadarı Rumeli'nin Bulgaristan dışında kalan yerlerine, Selanik ve Kosova vilayetlerine, yani Makedonya'ya; 400.000 kadarı Anadolu'ya, bunun küçük bir kısmı İstanbul ve Edirne şehirlerine ve 100.000 kadarı

¹⁸⁷ Uka, **Debimi i ...**, C. 1+2, a.g.e., s. 33; Uka, **Jeta Dhe Veprimtarija e Shqiptareve Te Sanxhakut te Nishit deri me 1912**, C. 4., Timegate Yay., Prishtine, 1995, s. 33.

¹⁸⁸ İpek, a.g.e., s. 29.

¹⁸⁹ Ağanoğlu, a.g.e., s. 93.

¹⁹⁰ Ağanoğlu, a.g.e., s. 95.

da Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi Anadolu dışındaki Osmanlı topraklarına yerleştirildi¹⁹¹.

Göçmen meselesi yalnızca İstanbul ve Edirne vilayetlerini etkilemekle kalmadı. İmparatorluğun bütün eyaletleri bir şekilde bu sorunla karşılaştı. Mesela 1877 sonbaharında Selanik ve Kosova vilayetlerine 300.000 göçmen sığınmıştı. Bunların bir kısmı şuraya buraya iskan edildiği halde, 1879'da Kosova vilayetinde hala 100.000 göçmen bulunuyordu¹⁹². Bir İngiliz raporunda da, 13 Kasım 1878 yılında İstanbul'a 70.000 yeni göçmenin geldiğinden, 120.000 Rumeli'nin de Varna ve Batum limanlarından Türkiye'ye nakledildiğinden bahsedilmektedir¹⁹³.

Niş Sancağı'nda çoğu Arnavut nüfusdan, bir kısmı da Sırp, Türk ve Çerkezler'den oluşan toplam 708 yerleşim birimi vardı. Arnavutların nüfusunun 200.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Niş Sancağı'nın tamamını Sırp işgal ederek halkını sürgüne zorladılar ve sürgün edilen Müslüman ahalinin yerine de Sırp ve Karadağlıları yerleştirdiler¹⁹⁴.

1878 yılı itibarıyla Sırbistan'dan Kosova vilayetine 93.000 muhacir geldi ise de bunlardan 14.000 kadarı daha sonra Sırbistan'ın terkedilmiş ve boşaltılmış köylerine geri döndüler. 1879-1880 yıllarında Kosova vilayetindeki göçmen sayısı yaklaşık olarak 100.000 olup, bunların da çoğu Priştine, Prizren ve Üsküp sancaklarında bulunmaktaydı. Bu göçmenlerin yerleştirilmesi ve idare edilmesi için komisyonlar kurulmuştur¹⁹⁵.

İngiltere'nin Belgrad diplomatik Ajansı Gould, Arnavut göçmenlerin Sırbistan'a dönmeleri konusunda Sırbistan Dışişleri Bakanı Salisbury nezdinde girişimde bulunmuş; Salisbury de meseleyi hemen Prens'e arzedeceğini belirtmişti. Prens ise, yazılı İngiliz girişimini, sözkonusu meselesinin Belgrad idarecileri arasındaki hizipleşmeler sayesinde zamanla kendiliğinden çözülebileceği ihtimalinin bulunduğu gerekçesiyle şimdilik geri

¹⁹¹ Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 430-431.

¹⁹² Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 427.

¹⁹³ Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 432.

¹⁹⁴ Uka, **Te Dhena Te Pergjitheshme Historike Per Shqipetaret e Sanxhakut te Nishit**, C. 6., Shoqata e Muhaxhireve te Kosoves Yay., Prishtine, 2004, s. 302.

¹⁹⁵ İpek, a.g.e., s. 175.

bırakılmasını istedi¹⁹⁶. Aslında bütün Osmanlı elçileri, görev yaptıkları ülke hükümetleri nezdinde Osmanlı halkına yapılan katliamı durdurmak için, her türlü faaliyette bulunuyorlardı. Zira bir çok Avrupa devleti, çeşitli tonlardan, Osmanlı halkına yapılanları Petersburg'da protestoya başlamıştı. Ama Çar'a bile hakim olan panslavistlerin, Balkanlar'ı Slavistan haline dönüştürmeye son derece kararlı oldukları görülmekte idi¹⁹⁷.

Rumeli'deki Osmanlı göçünü durdurma gayesiyle, Rusya'dan halkın can ve mal güvenliği hususunda yazılı teminat istenmiş, ancak bundan da olumlu bir sonuç alınamamıştı. Ayrıca, Osmanlı Devleti, mütareke heyetindeki temsilcileri aracılığıyla da doğrudan doğruya Rus başkumandanlığı nezdinde girişime geçti. Ancak antlaşmanın imzalanmasına rağmen, bazı bölgelerdeki Rus kuvvetleri ilerlemeye devam etti¹⁹⁸.

V. ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR

A. AYASTEFANOS ANTLAŞMASI

Edirne'nin kuşatılması üzerine 19 Ocak 1878'de istenen ateşkes antlaşması 31 Ocak'ta Edirne'de imzalandı. Böylece Osmanlı Devleti için Karlofça Antlaşması'ndan sonraki en büyük felaket olan bu savaş sona erdi. Gerçi Rusların asıl hedefi İstanbul'a ulaşmak olduğu için ateşkes teklifini kabul etmediler. Fakat Balkanlar'ın Ruslar'ın eline geçmesi Avusturya'yı rahatsız ettiği için Avusturya seferberlik ilan etti. Boğazlar'ın da Rus baskısı altında kalması İngiltere'yi telaşlandırdığı için İngiltere de donanmasını İstanbul önlerine gönderdi. Bu gelişmeler karşısında Rusya istemeyerek de olsa antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı¹⁹⁹.

Bu antlaşmaya göre Varna ile Şumla müstesna olmak üzere Bulgaristan'nın henüz Ruslar tarafından zapt olunmamış bütün kaleleri, Küçük Çekmece ve Gelibolu'ya kadar bütün Rumeli ve Anadolu tarafları ile Erzurum Ruslar'a verildi; önce Karadağ'ın sonra da Romanya ile Sırbistan'ın bağımsızlıkları kabul edildi ve son olarak da Bosna-Hersek'de yapılacak reformun esasları tespit edildi. 14 Şubat günü Osmanlılar'ın bütün protestolarına

¹⁹⁶ Şimşir, a.g.e., C. II, s. 29.

¹⁹⁷ Öztuna, a.g.e., C. XII, s. 423.

¹⁹⁸ İpek, a.g.e., s. 29.

¹⁹⁹ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 143-144.

rağmen, Ruslar İstanbul önünde görüldü. Fakat tam bu sırada İstanbul'un yanı başında Yeşilköy'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı (3 Mart 1878)²⁰⁰.

1. Antlaşmanın Maddeleri

Rusya, daha ateşkes anlaşması imzalanmadan kendi tespit ettiği antlaşma şartlarını 3 Mart 1878'de Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdi. Antlaşmanın maddelerinin ağırlığı karşısında Osmanlı Devleti Dışişleri Bakanı Saffet Paşa gözyaşlarını tutamadı. Ayastefanos Antlaşması 29 maddeden ibaret olup en önemli maddeler şunlardı²⁰¹:

- a. Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını elde etmelerinin yanı sıra Sırbistan'a Niş ve Romanya'ya Dobruca verilecek, Karadağ ise Adriyatik denizine çıkacak,
- b. Ruslar'a Kars, Batum, Ardahan ve Besarabya terk edilecek,
- c. Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti'ne tabi olarak muhtariyet elde edecek, ama Avusturya ve Rusya'nın kontrolü altında reform yapılacak,
- d. Tuna'da Ege denizine kadar olan toprakların yanı sıra Makedonya'nın da önemli bir kısmı Bulgarlar'a terk edilerek Bulgaristan'a da muhtariyet verilecek, böylece sınırları oldukça genişletilmiş olan Büyük Bulgaristan ortaya çıkartılacaktı.
- e. İlk kez bu antlaşma ile Ermeni meselesi gündeme getirilmiş ve Osmanlı Devleti onlar lehinde reform yapmayı kabul etmişti.
- f. Osmanlı Devleti ayrıca savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılıyordu.

2. Antlaşmanın Sonuçları

Ayastefanos görüşmelerinde Ruslar bir tek taviz vermişti. O da Bulgaristan'dan bütün Müslümanların çıkartılması ısrarından vaz geçilmesiydi. Fakat, Layard'ın da ifade ettiği gibi, yeni kurulacak olan muhtar Bulgaristan Emeti'ndeki Müslüman ahali er geç buradan göç etmek zorunda kalacaktı. 3 Mart 1878 yılında imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla 2.580.000 Bulgar, 3.900.000 Bulgar olmayan olmak üzere toplam 6.480.000

²⁰⁰ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 589.

²⁰¹ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 144.

nüfusun bulunduğu Tuna, Selanik ve Edirne vilayetlerinin dahilindeki 16 sancak üzerinde Bulgaristan Emareti kuruldu²⁰². Osmanlı, şimdi kaybettiği Avrupa'da 195.000 ve Asya'da 35.000 km² topraktan daha fazlasını veremezdi²⁰³.

Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlılar, İgnatıyev'in hayallerini gerçekleştiren bir barış antlaşması imzalamak zorunda kalırken, Ruslar ise yeni kurulan Bulgar devleti aracılığıyla Balkanlar üzerindeki stratejik hakimiyeti ele geçirdi. Ayastefanos hükümleri devam etseydi İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Rusya büyük bir savaştan kaçınamayacaklar ve Almanya ile Fransa da savaşın içine çekilecekti. Almanya savaşa hazır olmadığı için Bismarck Berlin'de toplanacak bir barış konferansında namuslu aracı rolü oynamaya teklif etti. Bu konferans ile Ayastefanos Antlaşması'nın hükümleri büyük değişikliğe uğrayacaktı²⁰⁴.

B. BERLİN KONGRESİ

Ayastefanos Antlaşması, Avrupa kıtasındaki Osmanlı topraklarının %70'ini Bulgarlar'a teslim edilmiş bir hale getirmeyi öngörüyordu. Bu durum kabul edilirse, Avrupa'daki Osmanlı toprakları tamamen kaybedilecekti. Böylece Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya, Rusya'nın nüfuzu altına girip belki kısa bir süre sonra bu devletin bir parçası haline geleceklerdi. Avrupa devletleri, Ayastefanos Antlaşması ile beliren Avrupa savaşını önlemek, doğuda yeni bir toprak dağıtımını ve diğer tanzimlerle yeni bir kuvvetler dengesi oluşturmak amacıyla, Berlin Kongresi'ni tertip ettiler²⁰⁵.

Avusturya, İngiltere ve Almanya'nın istekleri ile Şark Meselesi'nin yeniden görüşülmesi amacıyla 13 Haziran 1878'de Berlin'de Bismarck'ın başkanlığında bir kongre toplandı. Kongreye Paris ve Londra antlaşmalarını imzalayan devletlerin üyeleri iştirak ettiler. Kongre bir ay süreyle daha ziyade İngiliz ve Rus temsilcileri arasında devam eden tartışmalar şeklinde cereyan etti. 13 Temmuz 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nı ortadan kaldıran Berlin Antlaşması imzalandı.

²⁰² İpek, a.g.e., s. 32; Malcolm Noel, **Kosova Nje Histori e Shkurter**, Koha Yay., Tiran, 2001, s. 209.

²⁰³ Hammer, a.g.e., C. IX, s. 589.

²⁰⁴ Glenny, a.g.e., s. 127.

²⁰⁵ İpek, a.g.e., s. 111.

Bismarck'ın değerlendirmesi sağlam çıkarlar politikası üzerine kurulmuştı. Çöküş yolunda olan büyük imparatorlukta yeni yeni ortaya çıkan küçük devletler de kendisi için önemsizdi. Devletler büyük bir ordu kurup besleyemedikleri takdirde fikirlerinin hiçbir önemi yoktu. Bu küçük oyuncular bir oyunun taşlarından başka bir şey değillerdi. Örneğin, Ayastefanos'la kurulan Bulgaristan'ın toprak kaybetmesini telafi için Berlin Kongresi Rusya'ya, Romanya'dan Besarabya'yı alıp verdi. Toprakların kesilip biçilmesi yeni bir fikir değildi. Ancak Balkanlar'ın sürekli olarak parçalanması giderek daha karışık birleşimleri ortaya ıkartmaktaydı²⁰⁶.

1. Antlaşmanın Maddeleri

Berlin Antlaşması 64 maddeden ibaret olup en önemlileri maddeleri ana başlıklar olarak şöyledir:

- a. Makedonya ve Balkan dağlarından Ege'ye kadar olan yerler ile Doğu Rumeli Osmanlı Devleti'ne iade edilerek Büyük Bulgaristan, küçültölüp Sofya başkent olmak üzere muhtar bir Bulgaristan Prensiği teşkil edilecek. Bu prenslik iç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı olacak ve vergi verecek,
- b. Doğu Rumeli, özel statölü muhtar bir eyalet haline getirilecek, eyalet Hıristiyan bir vali tarafından idare olunup iç işlerinde serbest, siyasi ve askeri bakımından ise Osmanlı Devleti'ne bağlı olacak,
- c. Bosna Hersek, muhtar bir bölge haline getirilip geçici olarak Avusturya idaresine terk edilecek, fakat bu topraklardaki Osmanlı hakimiyeti devam edecek,
- d. Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını elde edecek, ayrıca Karadağ Antivar limanını alarak Adriyatik denizine çıkacak, Sırbistan Niş'i, Romanya ise Dobruca'yı alacak,
- e. Girit, Teselya ve Epir'i istemiş olmasına rağmen Yunanistan'a sadece Teselya verilecek,

²⁰⁶ Glenny, a.g.e., s. 135.

- f. Kars, Ardahan ve Batum Ruslar'a bırakılacak, ayrıca Osmanlı Devleti Rusya'ya tazminat ödeyecek.
- g. Ermeniler lehine Doğu Anadolu bölgesinde reform yapılacağına dair bir hüküm eklenerek Ermeni meselesi ortaya çıkartıldı. Bu tamamen İngiltere'nin Osmanlılar'a yönelik yeni politikası gereği Ermeniler'i kendi tarafına çekmek için konulmuş bir madde idi. Diğer taraftan Osmanlı Devleti ülkenin diğer kesimlerinde reformlara devam edeceğini kabul ediyordu²⁰⁷.

2. Antlaşmanın Sonuçları

Kongrenin sona erdiğinin ertesi günü Berliner Tageblatt gazetesi şu gözlemini dile getirmişti: "Berlin Barışı kimseyi tatmin etmeyen ama yine de Avrupa'da kısa bir dönem için barışı sağlayan bir uzlaşmayı simgelemektedir. Rusya çok az şey talep etmiş, İngiltere çok şey vermiştir. Avusturya Slav arı kovanına bir çomak sokmuştur. Bu arada küçük Balkan devletleri de mutsuzdurlar. İtalya ve Fransa ise elleri boş döndüklerinden yakınırken, namuslu aracı ellerini ovuşturmaktadır. Çünkü kartlar öylesine karıştırılmıştır ki, planlanan Alman aleyhtarı koalisyonun oluşma ihtimali giderek azalmıştır. Ve bu da bizim Berlin Barışı'ndaki zaferimizdir"²⁰⁸.

93 Harbi ve Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti için, Viyana bozgunundan ve Karlofça Antlaşması'ndan sonra uğranılan en büyük savaş felaketi ve kötü antlaşma olmuştur. Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması sonunda 212.450 km²'lik bir arazi parçası ile burada bulunan beş buçuk milyonluk bir nüfusunu kaybetmiştir. 93 Harbi bu yönüyle Şark Meselesi'nin yani Osmanlıları Balkanlar'dan atma meselesinin ikinci büyük safhası veya dönüm noktasını teşkil etmektedir²⁰⁹.

Rusya, savaşta galip taraf olmasına rağmen umduğu sonuçları elde edemedi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'ne büyük bir darbe vurdu ve Balkan Slavları'nın koruyucusu rolünü pekiştirdi. Bu iki sonuç gelecek için Rusya'nın işine yaraması

²⁰⁷ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 147-148; Jusuf Buxhovi, **Kongresi İ Berlinit 1878 Historiografi**, Faik Konica Yay., Prishtine, 2008, s. 267-291.

²⁰⁸ Glenny, a.g.e., s. 137.

²⁰⁹ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 148.

bakımından olağanüstü pozitif ve önemli görülmelidir. Berlin Antlaşması, Rusya'nın prestijini sarstı, Avusturya ile İngiltere'ye karşı düşmanlığını artırdı ve Almanya'yla arasını açtı²¹⁰. Rumeli'de Osmanlı Devleti'ne savaş açan ilk ülke olan Sırbistan'ın kazancı ise oldukça önemsizdi. Makedonya sınırının hemen kuzeyinde önemli bir stratejik ve ekonomik kale olan Pirot (Şehirköy) ve Niş kentleri Sırbistan'a verildi. Ancak Ortodoks köylülerinin Büyük Doğu Krizini yarattığı Bosna artık yaklaşan Habsburg işgali nedeniyle artık Sırbistan'ın değildi²¹¹.

1877-78'deki Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Rumeli'deki Arnavut topraklarının Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılma senaryoları, büyük devletlerin baskısı ve Osmanlı Devleti'nin de çoğu zaman çaresiz kalması toplumda derin üzüntüler yaratmıştır. Rus savaşını izleyen Ayastefanos antlaşması ve Berlin Kongresi (1878) neticesinde Kuzey Arnavutluk'taki İşkodra gölünün kuzey bölgeleri tamamen Karadağ Devleti'ne; Güney Sırbistan'daki Arnavutlar'ın çoğunluk'ta olduğu bölgeler Sırbistan'a ve Tesalya kıtası ve Epir Narda bölgesi de Yunanlar'a teslim edildi²¹². Arnavutlar ise Avusturyalıların bir iyi niyet iması dışında hiçbir şey elde edemediler²¹³.

93 Harbi, Şark Meselesi'ni bütün şiddeti ve ağırlığıyla gündeme getirmişti. Gündemi görüşmek üzere toplanan Berlin Kongresi ise meseleye yeni boyutlar getirmekten ve gündeme yeni maddeler ilave etmekten öteye bir iş yapmamıştır. Kısaca Osmanlı geri çekildikçe, taviz verdikçe Şark Meselesi bitmiyor, daha karmaşık bir hal alıyor ve dallanıp budaklanıyordu²¹⁴.

²¹⁰ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 150

²¹¹ Glenny, a.g.e., s. 138.

²¹² Muhammed Aruçi, "Eski Yugoslavya II.", **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar**, İSAM Yay., İstanbul, 1998, s. 175.

²¹³ Glenny, a.g.e., s. 139.

²¹⁴ Yıldız, a.g.e., C. XII, s. 152.

SONUÇ

Rumeli topraklarının önemi Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminden itibaren hep ilk sırada yer aldı ve bu önem Balkanların Osmanlı idaresinden çıkmasına kadar hiçbir zaman azalmadı. Son zamanlarda Türkiye'nin, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Müslümanlara olduğu kadar Rumeli'dekilere de sahip çıkmaya çalıştığı bilinmektedir. Bu durum Balkanların günümüzde de önemli bir coğrafya olduğuna işaret ettiği kadar, Osmanlılar'ın Balkanlara yönelik tarihi misyonunu Türkiye'nin devam ettirdiğini de gösterir.

Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı olarak kabul edilen XIX. yüzyılda, uzun süren ve bitmeyen isyanlar, kaybedilen savaşlar ve hızla gelişen olaylardan Niş Sancağı da diğer Osmanlı sancakları gibi etkilendi.

Niş Sancağı, diğer bazı Osmanlı sancakları gibi pek çok milletin birlikte yaşadığı bir yerdir. Sırp, Arnavut, Türk ve daha birkaç milletin içiçe yaşadığı bu bölge, XIX. yüzyılda diğer Osmanlı coğrafyası gibi önemli olayların ve büyük değişim ve çalkantıların içine girdi. Niş Sancağı'nda, özellikle de 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Sırp tarafından yapılan katliam ve yakıp yıkmalar yüzünden büyük sürgünler başladı. Bu sürgünlerden Niş Sancağı oldukça fazla etkilendi ve bu nedenle de nüfus yapısında büyük değişiklikler meydana geldi.

1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesinden sonra yapılan barış antlaşmalarının akabinde, Niş Sancağı'nda tek bir millet kalmıştı. Onlar da Rusların doğrudan desteklemiş oldukları Sırp'dır. Zaten onların ve Rus panslavistlerin hedefi, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve daha sonra da Balkan topraklarına kendilerinin hakim olmasıydı.

Balkanlar'daki mezalim hareketlerinden şüphesiz en büyüğü, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Rus, Bulgar ve Sırp mezalimidir. Rus siyasetine uygun olarak savunmasız köyler zapt edilip, silahsız halk katledildi ve tecavüze uğradı.

Osmanlılar 500.000'i öldürülmek, 100.000'i hastalık, soğuk ve açlıktan ölmek ve 900.000'ini de göçe zorlanmak suretiyle Balkanlar'da sadece 93 Felaketi'nde toplam bir

buçuk milyon kişilik bir nüfus kitlesini kaybettiler. Bu nüfusun büyük bir kısmı Türk ve diğer Müslüman topluluklardan oluşmaktaydı.

Osmanlıların Sırbistan, Karadağ ve Sancak'ta inşa ettikleri ve kayıt altına alınmış vakıf eserlerin sayısı bin yüz kırktır. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tespitlerine göre bunlardan seksen altısı Niş Sancağı'nda bulunmaktadır. Ne yazık ki bölgedeki bin yüz kırk Osmanlı eserinden sadece otuzu günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Sonuç olarak Niş, XIV. yüzyıldan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kaldı. Günümüzde, Osmanlıların yönettikleri tüm diğer yerlerde olduğu gibi, Balkanlar'da bıraktığı izler az da olsa hala devam etmektedir. Bu çerçevede günümüzde bir Balkan şehri olan Niş'te de Osmanlı döneminin eser ve tesirlerinden kalıntılar bulmak mümkündür.

KAYNAKÇA

A. Kitaplar

- AĞANOĞLU H. Yıldırım, **1896 (H. 1314) Kosova Vilayet Salnâmesi**, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul, 2000.
- AĞANOĞLU H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç**, 1. b., Kum Saaat Yay., İstanbul, 2001.
- ASLANTAŞ Selim, **Osmanlıda Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, 1. b., Kitap Yay. İstanbul, 2007.
- AYVERDİ Ekrem H., **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya**, C. III, 3. Kitap, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1981.
- Balkanlar'ın Dünü, Bugünü, Yarını**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay. ,İstanbul, 1993.
- BARBARA Jelavich, **Balkan Tarihi**, C. I-II, 1. b., Küre Yay., İstanbul, 2006.
- BÖREKÇİ Çetin Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi**, Kutup Yıldız Yay., İstanbul, 2001.
- BUXHOVİ Jusuf, **Kongresi İ Berlinit 1878 Historiografi**, Faik Konica Yay., Prishtine, 2008.
- ÇELİK Mehmet, **Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868**, Libra Kitapçılık Yay., İstanbul, 2010.
- DANIŞMEND H. İsmail, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I, III, IV, Türkiye Yay., İstanbul, 1971.
- GİBBONS A. Herbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, 21 yüzyıl Yay., Ankara, 1998.

- GLENNY Misha, **Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, 1. b., Sabah Kitapları Olayla İnsanlar Yay., İstanbul, 2001.
- HAMMER Josepf V., **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, Medya Ofset Sabah Yay., İstanbul, 1992.
- HAMZAOĞLU Yusuf, **Osmanlı Dönemi Sırbistan Türklüğü**, Logos-a Yay., Üsküp, 2004.
- İNALCIK Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yay., İstanbul, 1992.
- İNALCIK Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum Ve Ekonomi**, Eren Yay. İstanbul, 1996.
- İNALCIK Halil, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yay., İstanbul, 2010.
- İPEK Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, 2. b., T. T. K. Yay., Ankara, 1999.
- JELAVIČH Barbara, **Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar**, C. I, Küre Yay., İstanbul, 2006.
- KARAL Enver Z., **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. I, II, III, T. T. K. Yay., ts.
- KOHN Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, İlgı Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007.
- KOLOĞLU Orhan, **Balkanlar**, Eren Yay., İstanbul, 1993.
- KOPANSKI Bogdan Ataullah, **Balkanlarda Osmanlı Barışı ve Batı Meselesi**, T. D. V. Yay., Ankara, 2000.
- KUTLU Sacit, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Blkanlar Ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007.
- MİLENKOVIČ Dimitriye - Sariç Slavko, **İstoriya Niša I od Najstarijih Vremena do Oslobodjenje od Turaka 1878. Godine**, Gradina i Prosveta, Niş, 1983.
- OĞUZ Süleyman, **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1877-1885)**, 3. b., Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A. Ş. Tesislerinde basılmıştır, İstanbul, 1988.
- ÖZTUNA Yılmaz, **Büyük Türkiye Tarihi**, C. XII, Ötüken Yay., İstanbul, 1979.
- PETROVIČ Vidosav, **Niş u Delima Putopisaca od IV do XX Veka**, 2. b., Niş, 2001.
- POPOVIČ Aleksandre, **Balkanlarda İslam**, İnsan Yay., İstanbul, 1995.

- Prizren Vilayeti Salnamesi**, 1290/1872, Bayazit Devlet Kütüphanesi, K. 454192.
- REXHA Ilijaz, **Lidhja E Prizrenit Ne Dokumente Osmane (1878 - 1881)**, Arkivi I Kosovës Yay., Prishtine, 1978.
- RİZVANOLLİ Masar, **Lufta e Serbise dhe e Malit te Zi per Pushtimin e Tokave Shqiptare Gjat Krizes Lindore 1875-1878**, Shoqata e Intelektualeve “Jakova” Yay., Gjakove, 2007.
- Türkçe Sözlük**, 10. b., T. D. K., Akşam Sanat Okulu Matbası, Ankara, 2005.
- TÜRKER Ali S., II. Aabdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk siyaseti, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 1996.
- Semendire Livası İcmal Tahrir Defteri (937/ 1530)**, Yay. Haz., Murat Yüzbaşıoğlu ve diğer, Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yay., Nu: 104, Ankara, 2009.
- STOJANOVSKI Aleksandar, **Vranjski Kadiluk u XVI. Veku**, Narodni Muzej Vranje Yay., Vranje, 1985.
- ŞİMŞİR N. Bilal, **Rumeli'den Türk Göçleri**, C. I-III, T. T. K. Yay., Ankara, 1989.
- UKA Sabit, **Debimi i Shqiptareve nga Sanxhaku i Nishit Dhe Vendosja e Tyre ne Kosove 1878 - 1912**, C. 1+2, Valton Yay., Prishtine, 1994.
- UKA Sabit, **E Drejta Mbi Vatrart dhe Pasurite Reale dhe Autoktone Nuk Vjeterohet**, C. 8, Shoqata e Muhaxhireve te Kosovës Yay., Prishtine, 2004.
- UKA Sabit, **Gjurme Mbi Shqiptaret e Sanxhakut Te Nishit**, C. 5, Valton Yay., Prishtine, 1995.
- UKA Sabit, **Gjurme Onomastike ne Hapsiren e Ilirikut me veshtrim te posaçem ne Ate te Dardanis ku ishte edhe sanxhaku i Nishit**, C. 7., Shoqata e Muhaxhireve te Kosovës Yay., Prishtine, 2005.
- UKA Sabit, **Jeta Dhe Veprimtarija e Shqiptareve Te Sanxhakut te Nishit deri me 1912**, C. 4., Timegate Yay., Prishtine, 1995.
- UKA Sabit, **Shperngulja e Shqiptareve nga Serbia Jugore Me 1877-1878 dhe Vendosja e Tyre ne Rrafshin e Kosovës**, Zeri Yay., Prishtine, 1991.

- UKA Sabit, **Te Dhena Te Pergjitheshme Historike Per Shqipetaret e Sanxhakut te Nishit**, C. 6., Shoqata e Muhaxhireve te Kosoves Yay., Prishtine, 2004.
- UZUN Ahmet, **Tanzimat ve Sosyal Direnisler**, Eren Yay., İstanbul, 2002.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. II, T. T. K. Yay., Ankara 1998.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. V, 6. b., TTK Yay., Ankara, 1995.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. VI, 6. b., TTK Yay. Ankara, 1995.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, 4. b., T. T. K. Yay., Ankara, 1982.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, 2. b., T. T. K. Yay., Ankara, 1978.
- YILDIZ Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. I-XIV, Çağ Yay., İstanbul, 1993.

B. Makaleler

- AFYONCU Erhan, “Osmanlı İdaresinde Sırbistan”, **Balkanlar El Kitabı Tarih**, C. I, der. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul, ts.
- AĞANOĞLU H. Yıldırım, “Balkanlarda Göç Gerçeği Ve Bölgeden Türkiye’ye Göçler”, **Balkan Sempozyumu Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları**, 1. b., İnsani Yardım Vakfı Yay. , İstanbul, 2008.
- AKTEPE Münir, “Kosova”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXVI., T. D. V. Yay., Ankara, 2002.
- ALTINÖZ İsmail, “Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingeneler”, **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- ARUÇI Muhammed, “Eski Yugoslavya II. ”, **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar**, İSAM Yay., İstanbul, 1998.
- ASLANTAŞ Selim, “Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devleti”, **Balkanlar El Kitabı Tarih**, C. I, der. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul, ts.

- AYDIN Bilgin, “Salname”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVI, T. D. V. Yay., İstanbul, 2009.
- BAŞTAV Şerif, “Avrupa Hunları”, **Türkler**, C. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- BEYDİLLİ Kemal, “Rusya”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXV, T. D. V. Yay., İstanbul, 2008.
- BİLGE L. Mustafa “Arnavutluk”, **İslam Ansiklopedisi**, C. III, T. D. V. Yay., İstanbul, 1991.
- BOZBORA Nuray, “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, **Balkanlar El Kitabı Tarih**, C. I, der. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul, ts.
- ÇETİNSAYA Gökhan, Buzpınar - Şit Tufan, “Midhat Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXX, T. D. V. Yay., İstanbul, 2005.
- DAŞCIOĞLU Kemal, “Sürgün”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, T. D. V. Yay., İstanbul, 2010.
- DRAGANOVA Slavka, “**Tuna Vilayeti’nin Köy Nüfusu**”, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2006.
- DENY İ., “Sancak”, **İslam Ansiklopedisi**, C. X, M. E. B. Yay., İstanbul, 1964.
- EREN A. Cevdet, “Niş”, **İslam Ansiklopedisi**, C. IX, M. E. B. Yay., İstanbul, 1964.
- HACISALİHOĞLU Mehmet, “Sırbistan”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVII, T. D. V. Yay., İstanbul, 2009.
- HAJEK A., “Sırbistan” **İslam Ansiklopedisi**, C. X., M. E. B. Yay., İstanbul, 1978.
- <http://sh.wikipedia.org/wiki/Ni%C5%A1>, 04. 05. 2011
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Ni%C5%9F,_S%C4%B1rbistan, 08. 04. 2011
- İNALCIK Halil, “Rumeli”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXV, T. D. V. Yay., İstanbul, 2008.
- KATIÇ Tatjana, “Viyana Savaşı’ndan Sonra Sırbistan (1683-1699)”, **Türkler**, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

- KILIÇ Selda, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümü, **Tarih Araştırmaları dergisi**, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa” C. XXIV, sayı 37, Ankara, 2005.
- KİEL Machiel, “Niş”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXII, T. D. V. Yay., İstanbul, 2009.
- KÖSE Osman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999.
- NOEL Malcolm, **Kosova Nje Histori e Shkurter**, Koha Yay., Tiran, 2001.
- ORESHKOVA Svetlana, “Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler Ve Bazı Tarihi Sonuçlar”, **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999.
- SAATÇI Begüm Meltem, “XIX. Yüzyıl Sonunda Makedonya Sorunu ve Makedonya’da Kurulan Örgütler” **Türkler**, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- “Sal-nâme”, **İslam Ansiklopedisi**, C. X, M. E. B. Yay., İstanbul, 1978.
- ŞAHİN İlhan, “Sancak”, **İslam Ansilopedisi**, C. XXXVI, T. D. V. Yay., İstanbul, 2009.
- SOSSHEİM K., “Arnavutluk”, **İslam Anasiklopedisi**, 5. b., C. I, M. E. B. Yay., İstanbul, 1978.
- ŞENTÜRK Hüdai, ”Osmanlı Devleti’nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- TÜRÇAN Talip, “Sürgün”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, T. D. V. Yay., İstanbul, 2010.
- YENİÇERİ Özcan, “Kırım Savaşı İslahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması”, **Türkler**, C. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- YÜCEL U. Mualla, “Balkanlar’da Peçenekler”, **Türkler**, C. II, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

EKLER

Ek 1. Haritalar

Harita 1: Osmanlı Haritasında Niş

Harita 2: Sırbistan Haritasında Niş

Ek 2. Niş'den Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Niş Kalesi

Fotoğraf 2: Niş Kalesi

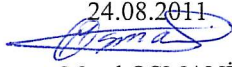

Fotoğraf 3: Niş Kalesi İçindeki Cephanelik

Fotoğraf 4: Niş Kalesi İçindeki Cami

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Mead		Osmani
Doğum Yeri ve Yılı	Vranje		1984
Bildiği Yabancı Diller	Türkçe	Sırpça	İngilizce
ve Düzeyi	İyi	Orta	Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1998	2002	Alauddin Medresesi Gilan / Kosova
Lisans	2002	2006	Priştina Ün. Filoloji Fak. Şarkiyat Bölm.
Yüksek Lisans	2009	2011	U.Ü. S.B.E. İslam Tarihi Anabilim Dalı
Doktora	-	-	-
Çalıştığı Kurum	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	-	-	-
2.	-	-	-
3.	-	-	-
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-----		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-----		
Yayımlar:	-----		
Diğer:	-----		
İletişim (e-posta):	mead_o@hotmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı	24.08.2011 Mead OSMANİ	